

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
DOĞAL AFETLERDEKİ ROLÜ VE DİPLOMASİ:
6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ ÖRNEĞİ

Şemsettin KARAMAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN

Konya, 2025

Bu çalışma, 13.01.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

**Savunma
Tez Jürisi**

Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Önder Aytaç AFŞAR
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Murat ÇEMREK
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, öğrenim süremiz boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan başta saygıdeğer danışman hocam; Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN'e, bizlere kattıkları bilgiler için Sosyal Bilimler Enstitüsünde görev alan tüm eğitmenlerimize, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremde kendi memleketim Hatay'da beni bir an yalnız bırakmayan ve tüm güçleriyle yılmadan çalışan maden işçilerine, depremin gerçekleştiği 04:17 saatinden sadece 2 dakika sonra haberi aldıkları andan itibaren tüm imkânlarını, gayretlerini ve canlarını ortaya koyarak Kahramanmaraş iline ilk ulaşan ve ilden en son ayrılan arama kurtarma ekiplerinden Kurt-Ar İnsani Yardım Derneğinin saygıdeğer arama kurtarma gönüllülerine, İnisiyatif Merkezi Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin afet bölgesindeki tüm imkanları ve güçleriyle yılmadan çalışan gönüllülerine, o zorlu süreçte karşılaştığım, karşılaşmadığım gönüllü olarak afet bölgesine gelen isimlerini bilmediğim tüm insanlara ve bu çalışmamda desteklerini hep hissettiğim canım aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şemsettin KARAMAN, Ocak-2025

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı:	Şemsettin Karaman
Numarası:	224229002001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Nezir Akyeşilmen
Tezin Adı	Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Doğal Afetlerdeki Rolü ve Diploması: 6 Şubat 2023 Depremleri Örneği

ÖZET

Doğal afetler, yaşamı olağan sürecinden çıkartarak bireyleri yardıma muhtaç duruma getirmektedir. Afetlerin ardından bireysel ve yerel yardımlar devreye girmekte, bilhassa büyük afet durumlarında devletler her türlü olanaklarını kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu noktada, kimi zaman yaşanan afetin büyüklüğü ve olumsuz etkisi sonucu devletlerin diğer devlet, kurum ve kuruluşlardan destek talep ettiği görülmektedir. Bu kurumlar arasında yer alan uluslararası sivil toplum kuruluşları kapsamlı bir bölgede faaliyet göstermekte, sosyal alandaysa devletlerin yeterli olamadığı noktalarda toplum gereksinimlerinin giderilmesi amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda yürüttükleri faaliyetlerde, ulusal ve uluslararası ortamda diğer sivil toplum kuruluşları ve kamuoyuyla etkin bir dayanışma ve iletişim içerisinde hareket edebilmektedir. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ili merkezli, etkisi açısından Türkiye tarihinde görülen en büyük iki deprem yaşanmış, söz konusu sürecin ardından depremin yıkıcı etkilerinin büyüklüğü karşısında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uluslararası kamuoyundan destek talep etmiştir. Çalışmanın amacı, yaşanan bu depremler sonucu uluslararası sivil toplum kuruluşlarının rollerini incelemektir. Buna göre çalışmada; sivil toplum ve deprem konuları ayrıntıları ile ele alınmış, 6 Şubat 2023 tarihindeki depremler sonrası uluslararası sivil toplum kuruluşlarının başta arama-kurtarma ve sağlık olmak üzere, barınma, gıda, lojistik ve finansal alanlarda sunduğu destekler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları, Deprem, Yardım.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı:	Şemsettin Karaman
Numarası:	224229002001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Department of International Relations/ Department of International Relations
Programı	Master ☒ PhD ☐
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Nezir AKYESİLMEN
Tezin Adı	The Role of International Non-Governmental Organisations in Natural Disasters and Diplomacy : The Case of 6 February 2023 Earthquakes

ABSTRACT

Natural disasters take life out of its usual process and make individuals in need of help. Following the disasters, individual and local aids come into play, and especially in cases of major disasters, states have to use all kinds of means. At this point, it is sometimes observed that states request support from other states, institutions and organisations due to the magnitude and negative impact of the disaster. International non-governmental organisations, which are among these institutions, operate in a comprehensive area and carry out activities in the social field in order to meet the needs of the society at points where states are not sufficient. In their activities in this context, they can act in effective solidarity and communication with other non-governmental organisations and the public at national and international level. On 6 February 2023, two of the largest earthquakes in the history of Turkey, centred in Kahramanmaraş province, were experienced, and the Republic of Turkey requested support from the international community in the face of the magnitude of the devastating effects of the earthquake. The aim of this study is to examine the roles of international non-governmental organisations as a result of these earthquakes. Accordingly, in this study, civil society and earthquake issues are discussed in detail, and the support provided by international non-governmental organisations in the fields of search and rescue and health, shelter, food, logistics and finance after the earthquakes on 6 February 2023 is discussed.

Keywords: Natural Disaster, International Non-Governmental Organisations, Earthquake, Aid

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
Problem Durumu	4
Araştırmanın Amacı	5
Araştırmanın Önemi	5
Araştırma Soruları	6
Varsayımlar	6
Sınırlılıklar	6
Araştırmanın Yöntemi.....	6
Tezin Akışı	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
AFETLER VE TÜRKİYE’DE DEPREMLER	8
1.1 Kavramsal Olarak Afet.....	8
1.2 Afet Türleri.....	9
1.2.1 Doğal Afetler.....	9
1.2.2 İnsan Kaynaklı Afetler	9
1.3. Ülkemizde Gerçekleşmekte Olan Afetlerin Panoraması.....	10
1.3.1 Depremler.....	10
1.4. Kronolojik Olarak Türkiye’de Yaşanan Depremler	11
1.4.1 1944 Yılından Önceki Dönemde Yaşanmış Olan Yıkıcı Depremler	13
1.4.2 1944-1958 Yılları Arası Yaşanmış Yıkıcı Depremler.....	13
1.4.3 1958-1999 Yılları Arası Yaşanmış Yıkıcı Depremler.....	13
1.4.4 1999 Yılından Sonraki Yıkıcı Deprem Dönemi (Uyanma Dönemi).....	13
1.4.5 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri	14
1.5 Afetlere Karşı Türkiye’nin Afet Politikası	14
1.6 Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli	18
1.7 Afet Yönetimi.....	20
1.7.1 Afet Yönetim Sürecinin Evreleri.....	21
1.7.2 Afet Yönetim Sistemleri.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	25

KAVRAMSAL VE GELİŞİMSEL SÜREÇ BAKIMINDAN SİVİL TOPLUM	25
2.1 Devlet ile Sivil Toplum İlişkisi	25
2.2 İdeolojiler Çerçevesinde Sivil Toplum	28
2.3 Çağdaşlaşma Süreci İçerisinde Sivil Toplum.....	29
2.4 Sivil Toplum, Çoğulculuk ve Demokrasi.....	31
2.4.1 Sivil Toplumun Küresel Dünya Düzeni İçerisindeki Rolü	31
2.4.2 Sivil Toplum ve Çok Kültürlülük.....	33
2.4.3 Sivil Toplumun Demokratikleşme Sürecindeki Rolü	35
2.5 Sivil Toplum Kuruluşları	37
2.5.1 Tanım Olarak Sivil Toplum Kuruluşları	37
2.5.2 Kurulma Gayeleri, Türleri ve Nitelikleri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları...	40
2.5.3 Hukuksal Yapıları Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları	51
2.5.4 İşlevleri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları.....	52
2.5.5 Yerel Yönetimlere Etkileri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları	54
2.5.6 Uluslararası Politikalar Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinlik ve Rolleri.....	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	64
TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIYLA İLİŞKİLERİ: 6	
ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ ÖRNEĞİ.....	64
3.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları	64
3.1.1 Fonksiyonları ve Çalışma Sistemleri.....	64
3.1.2 Etki Etme Yöntemleri, Çalışma Alanları ve Finansal Kaynakları	69
3.1.3 Kuruluşları Etkin Yapan Ögeler.....	75
3.2 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’deki Durumları.....	76
3.2.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’deki İlişkileri.....	76
3.2.2 Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkileri.....	79
3.3 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının 6 Şubat 2023 Depremlerine Etkileri	80
3.3.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi Alandaki Destekleri	80
3.3.2 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Sağlık Alanındaki Destekleri.....	83
3.3.3 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Beslenme Alanındaki Destekleri	84
3.3.4 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Lojistik Alanındaki Destekleri	85
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	94

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. 1923-2023 Yılları Arası Türkiye’de Meydana Gelmiş Olan Depremler, Can ve Mal Kayıpları.....	12
Tablo 1.2. Tarihsel Dönemlere Göre Türkiye’de Afetler İle Mücadele Yaklaşımı ve Afet Politikalarının Geliştirilmesi	17
Tablo 1.3. Bütünleşik (Entegre) Afet Yönetiminin Evreleri	24
Tablo 3.1. Deprem Bölgesinde Bulunan Şehirlerin Toplam İhracat ve İthalatının Ülkenin Genel İhracat ve İthalatına Oranı	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Türkiye'nin deprem risk haritası.....	11
Şekil 1.2. 1923 ile 2023 yılları arasındaki bir asırlık süre içerisinde Türkiye'de gerçekleşmiş olan yıkıcı depremlerin konumları.	11
Şekil 1.3. Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli.....	20

GİRİŞ

Afetler, insanlık tarihi boyunca devamlı olarak mevcudiyetini anımsatmakta olan olgulardır. İnsan yaşamında etkileri açısından son derece ciddi tesirler bırakabilme kapasitesine sahip bulunan afetlerin literatürde birtakım sınıflamaları yapılmıştır. Doğal afetler, endüstriyel afetler, insan eseri veya insan eli ile yaratılan afetler, en fazla başvuru yapılan afet sınıflamaları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Doğal afetler, öngörülemez olma ve ciddi riskler barındırma özellikleri sebebiyle diğer afet çeşitlerine kıyasla çok daha ciddi felaketler yaratabilmektedir. Bu anlamda depremler, ilk akla gelmekte olan doğal afet çeşitleri arasında başlarda yer almakta ve yıkıcılık gücü diğer doğal afet çeşitlerinden çok daha tesirli olabilmektedir. Risklerin azaltılması ve tedbir alınması açısından da depremler ile alakalı önlemler gerek maliyeti yüksek yatırımlarını gerekse uzun zaman sürecine yayılmış, ciddi politika tedbirlerini gerektirmektedir.

Dünya genelinde meydana gelmekte olan afetlerin panoraması çıkartıldığında, her bölgede farklı ya da benzer afetlerin gerçekleştiği görülmektedir. Afrika kıtasında yer almakta olan ülkeler daha çok kuraklık ve buna bağlı kıtlık gibi doğal afetlerden zarar görmekte, Güneydoğu Asya ülkeleri ise çoğunlukla sel felaketleri ile mücadele etmektedir. Benzer şekilde bazı Akdeniz ve Pasifik ülkelerinin depremlerin etkisini yoğun bir biçimde yaşadıkları söylenebilir. XX. yüzyılın başından 2017 senesine kadar dünya genelinde yaklaşık 23.000 insan kaynaklı ve doğal afet gerçekleşmiştir (CRED, 2018). Bireylerin yoğun bir biçimde yaşamakta olduğu şehirlerin sayısında görülen artış, buna bağlı nüfusta gözlemlenen yükseliş, doğanın tahribatı ve çevre kirliliği gibi sebepler, afetlerin etkilerini her geçen gün arttırmaya devam etmektedir. Yalnızca 1998 ile 2008 seneleri arasında dünya genelinde gerçekleşmiş olan afetlerden yaklaşık 1 milyar insan etkilenmiş, maddi açıdan ise 629 milyon dolarlık bir zarar oluşmuştur (Ersoy, 2009). Yakın geçmişteki veriler incelendiğinde ise 2017 senesinde dünyada 318 adet afet gerçekleştiği ve bu afetler sonucu 334 milyar dolar değerinde iktisadi anlamda bir zarar oluştuğu tespit edilmiştir. Gerçekleşmiş olan afetlerin 136'sı Asya kıtasında bulunan ülkelerde yaşanırken; 93'ü Kuzey ve Güney Amerika'da, 42'si, Afrika'da, 39'u Avrupa'da ve sekizi de Okyanusya'da bulunan ülkelerde yaşanmıştır. Dünya geneline bakıldığında ise afetlerin en yoğun biçimde yaşandığı ülkenin Çin olduğu görülmektedir. Sadece 2017 senesinde Çin'de meydana gelen afet sayısı 25'tir (CRED, 2018). İnsanlık için en büyük tehlike oluşturan afetler arasında depremler ön plana çıkmaktadır.

İnsanlık tarihi süresince en çok can ve mal kaybına sebebiyet veren deprem, 23.01.1556 tarihinde Çin'in kuzeybatısında bulunan Shaanxi eyaletinde gerçekleşmiştir. Şiddetinin 8.0 olduğu tahmin edilen depremde yaklaşık 830.000 insanın yaşamını yitirdiği düşünülmektedir (Chen vd., 2020).

Dünya tarihindeki en fazla insan yaşamına etki eden depremlerden bir diğeri Haiti'de 2010 senesinde gerçekleşmiştir. Şiddeti 7.0 olarak ölçülen deprem, Léogâne (Ouest) kasabası yakınlarında ve ülkenin başkentine yaklaşık 25 km uzaklıkta yaşanmıştır. Haiti hükümeti depremde yaşanan can kaybının tahminen 316.000 olduğunu açıklamış, hükümet tarafından açıklanan bu sayıya karşın kimi kaynaklarda ölen kişi sayısının tahmini 100.000-160.000 arasında olduğu iddia edilmiştir. Ölü sayısında iddia edilen bu düzeydeki bir artışın sebepleri arasında; ülkenin iktisadi anlamdaki zayıflığının, önyargıya dayanan ticari politikaların ve dış müdahalelerden kaynaklanmakta olan yoksulluk halinin bulunduğu dile getirilmiştir (Kolbe, Hutson, Trzcinski ve James, 2010; Bell, 2013).

"Büyük Tangshan Depremi" şeklinde bilinmekte olan ve 1976 senesinde Çin'in Tangshan Bölgesi'nde gerçekleşen depremde yaklaşık 250.000 insan yaşamını yitirmiştir. Şiddeti 7.6 olarak ölçülen söz konusu deprem, dünya tarihinde kabul edilen en ölümcül üçüncü deprem olmuştur. Tahmini 1 milyon nüfusa sahip bir endüstri şehri olan Tangshan kenti, yaşanan söz konusu depremde son derece ciddi bir hasar görmüştür. Kent genelinde yer alan binaların %85'i

ya yıkılmış ya da kullanılamayacak duruma gelmiştir. Kent genelinde verilen tüm hizmetler gerçekleştirilememiş, hem karayolu hem de denizyolu köprülerinin önemli bir bölümü çökmüş veya söz konusu yollar ciddi manada zarar görmüştür (Huixian, Housner, Lili ve Duxin, 2002).

Suriye'nin Halep kentinde 11.10.1138 tarihinde yaşanan deprem de dünya tarihindeki en ölümcül depremler sıralamasına girmiş ve söz konusu depremde yaklaşık 230.000 insan hayatını kaybetmiştir. Depremi geniş bir coğrafya üzerinde etkili olması ve artçı depremlerin de uzun sayılabilecek bir zaman devam etmiş olması, yaşamını yitirenlerin sayısının artmasına sebep olmuştur (Guidoboni, Bernardini ve Comastri, 2004).

Hint Okyanusu Depremi ise 26.12.2004'te gerçekleşmiş ve merkez üssü Endonezya'nın Sumatra Adası açıkları olarak belirlenmiştir. Okyanusun derinliklerinde gerçekleşmiş olan söz konusu depremin şiddeti ise 9.1 olarak kayıt altına alınmıştır. Bu depremde yaşanan can kayıpları ise depremin yarattığı doğrudan etkiden çok, deprem sonrası oluşan tsunami sebebiyle gerçekleşmiştir. Yaklaşık 30 metre yüksekliğe kadar çıkan tsunami dalgaları, okyanusa kıyısı bulunan 14 ülkede insanların yaşamlarını kaybetmelerine sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda, depremi sırasında ve daha çok depremden sonra oluşmuş olan tsunaminin en fazla etkisinde kalan ülkeler Tayland, Endonezya, Hindistan ve Sri Lanka olmuştur (Paris, Lavigne ve Wassimer, 2007).

Türkiye'deki afetlerin panoraması incelendiğinde ise, ülkenin; klimatolojik, meteorolojik, jeomorfolojik ve jeolojik yapısı gereği doğal afetler ile sık sık karşı karşıya kalan ülkeler arasında bulunduğu söylenebilir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin (TMMOB) 2012 senesindeki verileri incelendiğinde, Türkiye'nin coğrafik olarak topraklarının %93'lük bölümü, genel nüfusunun %98'lik kısmı ve sanayi kuruluşlarının yaklaşık %98'i deprem tehlikesi ile karşı karşıyadır. 20. yüzyılın başlangıcından 2017 senesine kadar Türkiye'de büyük çaplı toplam 210 deprem gerçekleşmiş, söz konusu depremlerde 80.000'den fazla insan yaşamını yitirmiş ve 597.000'den fazla bina hasar görmüştür. Bu rakamlara göre sadece 2023 yılındaki verilere bakıldığında, durumun ne derece tehlikeli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Zira 2023 senesinde Türkiye genelinde meydana gelen depremler, 2022 senesindeki sayıya kıyasla 3,6 kat artmış ve sadece bir yılda şiddeti 4'ten fazla olan depremlerin sayısı 797 olarak ölçülmüştür (Anadolu Ajansı, 2024). Türkiye'de sel, çığ, heyelan, deprem, orman yangını, kaya düşmesi, kuraklık ve fırtına gibi doğal afetlerin yanı sıra göç gibi bireyden kaynaklanan afetler de gerek maddi gerekse manevi açıdan kayıplara sebebiyet vermiştir. Pek çok büyük afet ile mücadele etmek durumunda kalan Türkiye, büyük Marmara depremi gibi ülke ekonomisine doğrudan darbe vuran afetlerle de karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'de afetler sebebiyle gerçekleşen mal ve can kayıplarının çok olması, Türkiye'nin afetlere ilişkin yönetsel ve hukuki çalışmalar üzerinde ehemmiyetle durmasını mecburi kılmıştır.

Afet yönetimi, afetlerin gerçekleşmesinden önce, afet esnasında ve afetlerin ardından bireylerin ve toplumun yaşamını, malını, ekonomiyi ve çevreyi korumak, afetlerin etkilerini minimuma indirmek ve afetlerde bireylerin gereksinimlerine cevap verebilmek amacıyla planlama, hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerini kapsayan bir disiplin olarak ifade edilebilir. Türkiye topraklarının yaklaşık %66'lık bölümü birinci ve ikinci deprem tehlikesi altında yer aldığı ve sözü edilen coğrafyada yaşayan nüfusun da ülke nüfusunun tahmini %71'ne denk geldiği düşünüldüğünde; kamu kurum ve kuruluşlarının, yerleşim birimlerinin, sağlık kuruluşlarının, eğitim kurumlarının, mühim tesislerin acil müdahaleyi gerektirmekte olan günlük olaylar haricinde, afetler neticesinde oluşabilecek olaylar ile karşı karşıya kalma ihtimalinin ne derece yüksek olduğu ortadadır.

İnsan ya da teknoloji temelli tehdit ve tehlikelerin büyüklüğü ne düzeyde olursa olsun bu tehdit ve tehlikelere karşı önceden önleyici ve koruyucu tedbirler almamış olan ve hazırlığı bulunmayan yerleşim birimlerinin, kurumların ya da kuruluşların, olaylar ile karşılaşılması durumunda, yaşanan olaya etkili, hızlı ve zamanında olacak şekilde müdahale etme ve olayı minimum kayıp ve zarar ile atlatma şansları bulunmamaktadır.

Bu gerçeğe rağmen, yaşanan büyük deprem felaketlerine kadar afet ve acil durum yönetim planlarının ehemmiyeti yeteri kadar anlaşılamamış; zararın azaltılması, hazırlık yapılması, müdahale edilmesi ve iyileştirilmesi adımları kapsamında yapılması gerekli olan çalışmaları kapsayacak biçimde planlar oluşturulamamıştır.

Büyük Marmara depremi, Türkiye'nin gerek afet yönetim süreci gerekse afetler ile alakalı görünüm, farkındalık, politika oluşturabilme ve bilimsel çalışmaların gerçekleştirilebilmesi bakımından bir mihenk taşı olarak kabul edilmektedir (Gavrilis, 2001). Büyük Marmara depremi hem orta vadede hem de uzun vadede bütünleşik bir afet yönetimi algısının oluşmasının yanı sıra devletin yaşanan afete müdahale etme konusundaki eksikliğini ve bir doğal afetin sosyal bir afete ne şekilde dönüştüğünü de açık bir biçimde göstermiştir (Ertan, 2020). Afet yönetimi, uzun süreli bir afet dayanıklılığının oluşturulabilmesi amacıyla gerek afet risklerinin minimuma indirilmesi gerekse risk yönetimini amaç edinen tedbirleri kapsamaktadır (Benson, 2016). Deprem, doğal afetler içerisinde öngörülmesi en zor olan ve en yıkıcı afet olarak öne çıkmaktadır. Zira depremler, bir anda gerçekleşebilmekte ve çok ciddi hasarlara, can kayıplarına ve altyapılarda çok önemli tahribatlara sebebiyet verebilmektedir.

Diğer taraftan deprem olgusuyla alakalı yapılması planlanmış olan ve uygulanan kişisel önlem ve bilinçler de deprem anındaki korku ve panik sebebi ile gerektiği şekilde yapılamamaktadır. Depremler ile alakalı makro düzeyde önlemler, ancak merkezi hükümetlerle yerel yönetimlerce toplumsal açıdan katılım ve mutabakat sayesinde hayata geçirilmektedir. Buna karşın, depremlerin meydana gelmesinin ardından acil durum çalışmaları, barınma ve beslenme, acil sağlık ile ilgili çalışmalar amacıyla yalnızca kamusal kaynaklardan yararlanılacağı düşünülmesi, gerçekleştirilecek hizmetlerin aksamasına, gecikmelere, yetersizliklere ve tüm bunların neticesi olarak telafisi mümkün olmayan can ve mal kaybına neden olabilmektedir. Söz konusu sebeple deprem süreçlerinde kamu kaynaklarının yanında ve kamu tarafından yapılan koordinasyonlarda sivil toplum kuruluşlarının, kişisel girişimlerin ve gönüllü hareketlerin de harekete geçirilmesi, yaşamsal önem arz etmektedir.

Dünya genelinde çevre ve yoksulluk gibi ulusal hükümetleri aşan problemlerin gündeme taşınması, insan haklarının savunuculuğunun yapılması, bu problemlere çözüm bulmak amacıyla arayışlara gidilmiş olması, demokratik söylem ve eylemlerin geliştirilmesi gereksinimi sivil toplum kuruluşlarının gelişme süreci için zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte iletişim teknolojilerinde yaşanmakta olan olumlu ve hızlı gelişmeler, küreselleşme hareketleri, örgütlenme ve haberleşme fırsatları kolaylaştırırken, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının fonksiyonlarının daha da yaygın bir hale gelmesini sağlamıştır. Diğer taraftan 1980'li senelerden başlayarak uygulanan özelleştirme hareketleriyle neo-liberal iktisat politikaları sosyal devletin zayıflamasına neden olmuştur. Söz konusu durum, refah devleti ilkeleriyle vatandaşlarına koruma imkânı sunan devlet işlevlerinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Devletin sosyal koruması dışına çıkmış olan ve pek çok alanda sıkıntı ile karşılaşan bireylere sivil toplum kuruluşları destek çıkmıştır. Göçmenler, engelliler, kadınlar gibi kırılgan grupların desteklenmesi, insan hakları ve yoksullukla mücadele etmesi gibi pek çok alanda sivil toplum kuruluşları bir bakıma devletin boşaltmış olduğu alanı doldurmuştur.

Bu doğrultuda, farklı hedeflere ulaşabilmek amacıyla kurulan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının sözü edilen hedeflerinin başında; kalkınmanın artırılması, demokratikleşmenin genişletilmesi ve yaşanan afet gibi uluslararası düzeyde insanların canına ve malına olumsuz yönde etki eden ve devletlerin yalnız başlarına bu zor durumun altından kalkamadığı durumlarda gerek devletlere gerekse bireylere destek verilmesi gelmektedir. Bu noktada, uluslararası sivil toplum kuruluşları için "dünyanın en büyük sekizinci ekonomisi" tabiri yapıldığı, bu kuruluşların küresel düzeyde bir senede 1 trilyon doların üstünde bir değeri olduğu, tahmini olarak 19 milyona yakın ücretli çalışanın olduğu ve her sene kalkınma adına tahmini 15 milyar dolar harcama yaptıkları ifade edilmektedir (Hall-Jones, 2006, s. 1).

Özellikle gelişmekte olan ülkeler kapsamında uluslararası sivil toplum kuruluşları,

yaşanan siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel olumsuzluklarda, devletlerin yalnız başına mücadele edememesi durumunda, bir bakıma “zorlukların kurtarıcısı” olarak görülmeye başlanmıştır. Uluslararası sivil toplum kuruluşları dünya genelinde oransal düzeyde kayda değer bir büyüme yaşamıştır. XX. yüzyılın ortalarında Birleşmiş Milletlere kaydı bulunan ve uluslararası platformda çalışmalar yapabilme potansiyeline sahip yalnızca 69 sivil toplum kuruluşu bulunmaktayken, XXI. yüzyılda dünya genelinde hizmet vermek amacıyla kayıtlı yaklaşık 47.000’in üzerinde uluslararası sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır (Sulaiman, 2020).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşları konusunda farkındalığın artmış olmasında ve işleyişlerinin toplum genelinde önem arz etmesinde Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilmiş olan 1992 senesindeki Rio Zirvesi, 1996 senesinde İstanbul’da yapılmış olan HABİTAT II Konferansı ile 1999 senesinde pek çok insanın hayatını kaybetmesine ya da yaralanmasına sebebiyet veren ve Marmara Bölgesinde yaşanan depremler, önemli kilometre taşları arasında yer almaktadır. Örnek olarak Rio Zirvesi Yerel Gündem 21 kapsamında sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için toplumsal açıdan uzlaşmanın gerekliliği görüşü üzerinde durulmuştur. Bilhassa sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, uluslararası topluluklar, özel sektör ve merkezi yönetimler bu süreçte olmazsa olmaz paydaşlar arasında gösterilmiş ve böylece çok paydaşın bulunduğu bir yönetsel sistem yaklaşımının (yönetişim) üzerinde durulmuştur. “Gündem 21 Eylem Programı”, çevre ile ilgili etkili olması muhtemel her birey ya da kuruluşa ve sivil toplum kuruluşlarına yeni yükümlülükler getirmiştir (Sezer, 2007, s. 767). İstanbul’da düzenlenmiş olan HABİTAT II Konferansı ile kabul edilmiş eylem programı kapsamında yeterince ve kontrollü planlamanın gerçekleştirilmediği yerleşim yerlerinin mevcudiyeti, altyapıda yaşanan eksiklikler ve afet riski bulunan alanların iskâna açılmış olması gibi insan kaynaklı gelişmelerden ötürü, afetlerin bireylerin yaşam alanlarının üstünde negatif etkilerinin her geçen gün arttığı dile getirilmiştir. Söz konusu konferansta ülkelerin afetler ile ilgili “engelleme”, “hazırlık yapma”, “azaltma” ve “müdahalede bulunma” potansiyellerinin acil durum ve afetler karşısındaki süreçte yetersiz olmasından ötürü afetlerin çok ağır sonuçlar doğurduğu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, afetlerden önce ve sonra en etkin ve verimli mücadelenin çoğunlukla gönüllülerin katkıları ve yerel yönetimlerin girişimleriyle sağlanabildiğine ilişkin ifadeler öne çıkmıştır. Bu sebeple insan ve doğa kaynaklı afetler karşısında önlem, hazırlıklı, azaltma, müdahale ve iyileştirme süreçlerinde hükümetler ve yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, akademik topluluklar vb. kuruluşlar arasında bazı hususlarda işbirliğinde bulunulmasının gerekliliği olduğu vurgulanmıştır. Son dönemde afet yönetimi ile alakalı hususlarda devletin ve kamu kurumlarının sorumluluğu ve rolü artış göstermiş, afetin yarattığı zararların ve afet risklerinin azaltılması hususunda sivil toplum kuruluşlarının afet yönetim süreçlerine eklenmeleri, afet ile mücadele sürecine etkinlik ve pratiklik açılarından fonksiyonellik kazandırmaktadır. Bu çerçevede afetlere hazırlık, afet eğitimi, kişilerin afetlerle ilgili farkındalıklarının artırılması, acil lojistik hizmetleri, arama-kurtarma, beslenme, barınma, sağlık gibi hususlarda sivil toplum kuruluşları afetlerden önce, afetler esnasında ve afetlerden sonra sorumluluklar olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerle söz konusu sürece pozitif yönde katkılar sunmaktadır (Öztürk, 2019, s. 2).

Bu sürecin önemli örnekleri arasında gösterilen, 06.02.2023 tarihinde gerçekleşmiş olan ve “Asrın Felaketi” olarak nitelendirilen Kahramanmaraş merkezli depremlerde başta yerel ve ulusal devamında ise uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ilk andan başlayarak pek çok alanda destek sağladıkları görülmüştür.

Problem Durumu

Dünya genelinde sivil toplum kuruluşları, kâr amacı gütmeyen ve bilhassa eğitim, çevre, insan hakları ve fakirlik gibi hususlarda çalışmalar gerçekleştiren sivil girişimlerdir. Sivil toplum kuruluşları için bazı zamanlar “Hükümet Harici Örgütler (Non Government Organisation)”, bazı zamanlar ise “Sivil Toplum Örgütleri” biçiminde isimler de

kullanılmaktadır. Birtakım kaynaklarda ise sivil toplum kuruluşları için “Üçüncü Sektör” ifadesine yer verilmektedir. Bu tanıma göre, ilk sektörün hükümetleri, ikinci sektörün özel girişimleri ve üçüncü sektörün sivil toplum kuruluşlarını temsil ettiği kabul edilmektedir. Tüm dünyada, afetler sırasında da kritik anlamda hizmetler ve görevler alan sivil toplum kuruluşlarına “demokratikleşme süreci içerisindeki ilerlemelerin ve gelişimlerin ürünü” şeklinde bakılmaktadır. Dünya genelinde insan haklarının savunulması, çevre ve fakirlik gibi ulusal hükümetlerin çözümünde zorlandığı problemlerin gündemde tutulması, söz konusu problemlere çözümler için arayışlara gidilmesi, demokratik söylem ve eylemlerin geliştirilmesi konularında yaşanan ihtiyaçlar sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi adına altyapı oluşturmaktadır. Diğer taraftan küreselleşmeye dayalı hareketler, iletişim teknolojilerinde yaşanmakta olan olumlu gelişmeler, örgütlenebilme ve haberleşme imkânlarını daha da kolay hale getirmiş ve sivil toplum kuruluşlarının işlevlerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak uygulamaya konulan “özelleştirme hareketleri” ile neo-liberal ekonomi politikaları sonucu sosyal devlet anlayışı gücünü kaybetmiştir. Söz konusu durum, refah devleti ilkesiyle yurttaşları için koruma sağlamakta olan devlet işlevlerinde azalmalara sebebiyet vermiştir. Devletin sosyal anlamdaki korumasının dışına çıkan ve pek çok sahada sorunla karşılaşan bireylerin yardımlarına bu noktada sivil toplum kuruluşları yetişmiştir. Yoksulluk ile baş etme, çocuklar, kadınlar, fakirler, göçmenler ve engelliler gibi hassas grupları destekleme ve insan hakları konusunda çalışmalar yapma gibi pek çok alanda sivil toplum kuruluşları bir bakıma devlet tarafından boşaltılmış bir alanı doldurmuştur.

Sivil toplum kuruluşlarının uluslararası boyutta doğal afetler kapsamında son derece önemli görevler üstlendikleri bilinmektedir. Bu doğal afetlerin başında da depremler gelmektedir. Bunun son örneği ise ülkemizde 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremlerde yaşanmıştır. Çok ağır hasarlar bırakan depremlerin ardından gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşları bölgeye ulaşarak destek olmaya başlamışlardır. Araştırma bu temel üzerine oturtulmuş ve söz konusu “asrın felaketi” olarak adlandırılan ve 06 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından uluslararası sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine odaklanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, 6 Şubat 2023 depremleri bağlamında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının doğal afetlerdeki rolünü incelemektir. Bu çerçevede, aşağıdaki özel hedeflere ulaşılması hedeflenmektedir:

1. Uluslararası STK'ların afet müdahale süreçlerinde nasıl bir rol üstlendiğini ve etkinliklerini değerlendirmek.
2. Bu kuruluşların yerel topluluklarla işbirliği ve koordinasyon düzeylerini analiz etmek.
3. Afet sonrası destek süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukların aşılması için öneriler geliştirmek.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, literatür, pratik ve toplumsal bilinçlenme açısından önemli katkılar sağlamaktadır:

1. Literatüre katkı: Doğal afetler ve STK'ların rolü üzerine literatürdeki mevcut boşlukları doldurarak, afet yönetimi alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.
2. Pratikte katkı: 6 Şubat 2023 depremleri gibi büyük ölçekli krizlerde STK'ların rolü, politika yapıcılar ve afet yönetimi uzmanları için önemli dersler sunmaktadır. Bu çalışma, gelecekteki müdahale stratejilerinin geliştirilmesine yönelik somut öneriler sunarak pratikteki etkisini artırmayı hedeflemektedir.

3. Toplumsal farkındalık için katkı: Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal destek sağlama ve kaynak yönetimi konusundaki önemini vurgulayarak, bu kuruluşların topluluklar üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırma Soruları

1. 6 Şubat 2023 depremleri sırasında uluslararası STK'ların müdahale süreçleri nasıl gerçekleşmiştir?
2. STK'ların afet sonrası kriz yönetimindeki etkinliği nasıl değerlendirilebilir?

Varsayımlar

1. 6 Şubat 2023 depremleri sırasında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, yerel ve uluslararası düzeyde etkili müdahale ve destek sağladığı varsayılmaktadır.
2. Uluslararası STK'lar ile yerel yönetimler, diğer STK'lar ve yerel topluluklar arasında etkili bir koordinasyon ve işbirliği sağlandığı varsayılmaktadır.
3. 6 Şubat 2023 depremleri sonrası, toplumsal destek ve dayanışmanın arttığı varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

1. 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremler ve sonrasında yapılan yardımlar ile
2. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yayınlamış olduğu raporlar ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının doğal afetlerdeki rolünü incelemek amacıyla hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın yöntemleri aşağıda detaylandırılmıştır:

Nitel Yöntemler

1. **Literatür Taraması**: Afet yönetimi ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili mevcut akademik literatür, raporlar ve makaleler incelenmiştir. Bu sayede, konunun teorik çerçevesi oluşturulmuş ve önceki çalışmaların bulguları derlenmiştir.
2. **Belge İnceleme**: 6 Şubat 2023 depremleri sonrası uluslararası STK'ların faaliyetlerine ilişkin belgeler, raporlar ve resmi dokümanlar incelenmiştir. Bu belgeler, STK'ların müdahale süreçlerindeki stratejilerini ve uygulamalarını anlamaya yardımcı olmuştur.

Nicel Yöntemler

1. **İstatistiksel Analiz**: Depremler ile ilgili nicel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Bu veriler, STK'ların etkinliğini ölçmek için istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir.
 2. **Haritalar ve Şekiller**: Afet bölgesindeki afetler görselleştirmek amacıyla haritalar ve grafikler kullanılmıştır. Bu görsel materyaller, verilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve araştırmanın bulgularını desteklemiştir.
- Bu araştırma yöntemleri, 6 Şubat 2023 depremleri sırasında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının rolünü daha kapsamlı bir şekilde incelemek ve analiz etmek amacıyla titizlikle seçilmiştir. Nitel ve nicel yöntemlerin birleşimi, konunun çok boyutlu yapısını anlamaya olanak tanımaktadır.

Tezin Akışı

06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen iki büyük ve yıkıcı depremin ardından uluslararası sivil toplum kuruluşlarının üstlendikleri rollere odaklanan çalışmanın ilk bölümünde afetler ile Türkiye’de gerçekleşen deprem konuları ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde sivil toplum kavramı, gerek tanım gerek felsefi ve ideolojik boyut gerekse gelişim süreçleri bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye ile olan ilişkileri, pek çok örnek üzerinden açıklanmış ve 06.02.2023 tarihinde gerçekleşen depremlerin ardından söz konusu uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları yardımlar; sağlık, arama-kurtarma, gıda, barınma ve mali yönleriyle ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFETLER VE TÜRKİYE’DE DEPREMLER

Bir anda gerçekleşerek hayatın kesintiye uğramasına sebep olan, toplumları derinden etkileyip fiziksel, sosyal ve iktisadi bakımdan kayıplara yol açan olaylara kısaca afet denilmektedir. Afetlerin, bireylerin; mal, yaşam ve sosyoekonomik döngüsüne negatif yönde ciddi derecede etkileri olmaktadır. Uluslararası Acil Durum Veri Tabanı [CRED] (2023) verileri incelendiğinde; 2022 senesinde 387 doğal afetin gerçekleştiği, bu afetlerde 30.704 bireyin yaşamını yitirdiği, 185 milyona yakın bireyin farklı düzeylerde bu durumun etkisinde kaldığı ve 223 milyar dolar gibi çok ciddi bir maliyetin olduğu belirtilmektedir. Türkiye’deki afet durumları incelendiğinde, konumu sebebi ile afetler bakımından son derece riskli bir coğrafyada yer aldığı ve son senelerde gerçekleşen afetler sebebiyle birçok can ve mal kaybının afetler sonucu yaşandığı söylenebilir. Bilhassa 06.02.2023 tarihinde gerçekleşen, dünyada yaşanan en şiddetli ve tesirli depremler arasında gösterilen, merkez üssü Kahramanmaraş olan depremde 50000’in üzerinde insan yaşamını yitirmiştir. Söz konusu depremle Türkiye’nin bu riskli coğrafyada ve tarihinde yaşamış olduğu pek çok kayba karşın, toplum genelinin afetlerden yeteri kadar ders almadığı ve afetlere her boyutuyla hazırlıklı olmadığı da anlaşılmış ve devletin bu konuda yeni afet politikaları geliştirdiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde afet tanımı ile afet çeşitleri açıklanmış, Türkiye’deki depremler hakkında genel bir bilgi sunularak, kronolojik açıdan bilgiler verilmiştir. Türkiye’nin afetlere karşı politikalarına yer verilen bölümde ayrıca “Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli” ile afet yönetimi hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

1.1 Kavramsal Olarak Afet

Literatür incelendiğinde kavram olarak “afet” sözcüğü için pek çok tanım yapıldığı görülmektedir. Etimolojik açıdan Arapçaya dayanan afet sözcüğü; huzursuzluk, yıkım, büyük felaket manalarına gelmektedir (Gündüz, 2009). Afet, bireye bağlı ya da doğal nedenler ile oluşan olağandışı ve ani bir durumdur. Bir toplumun belli bir kesimini ya da tamamını kapsayan fiziksel, iktisadi ve sosyal kayıplara sebep olan, birey hayatını ve olağan düzenini bozan ya da tamamen sona erdiren, toplumun başa çıkmakta zorlandığı insan ya da doğa kaynaklı olaylar, “afet” şeklinde adlandırılmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi-[AFAD], 2014). Afetler; toplumların normal hayat düzenine çevresel tahribata, mal ve can kaybına doğrudan etki edebilmektedir. Bunun yanı sıra afetler, bireylerin; normal hayat tarzları bozan, yiyecek, yiyecek, barınma, sosyal yardım ve tıbbi bakım gibi konularda gereksinim duymalarına sebep olan olayları içermektedir (Carter, 2008).

Pek çok sınıflama yapılmış olmasına karşın afetlerin sebeplerine göre sınıflandırılmış olması, en fazla itibar edilen sınıflama biçimi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda doğal afetler arasında; tsunami, sel, fırtına, deprem, volkanik patlamalar, kuraklık ve yangın gibi olaylar bulunmaktadır. Birey kaynaklı afetler içinse savaşlar, terörist saldırılar, birey kaynaklı çevresel felaketler ile iç çatışmalar sayılabilmektedir. Afetler, toplumların afet yönetim sistemlerinin ne derece etkin olduğunu ve toplum olarak dayanıklılıklarını test ederken, aynı zamanda afetler ile mücadele etmek amacıyla planlama, hazırlık ve müdahale süreçlerini gerektirmektedir.

Yaşanan afetler neticesinde oluşan kayıplar ve ciddi zararların yanında afetlerin dolaylı etkilerinin de yaşandığı görülmektedir. Afet olayları; sakat kalma, yaralanma ve can kaybı gibi birey yaşamına tesir etmekte, altyapı hizmetlerinin hasara uğramasına neden olmakta, hayvanları ve tarım alanlarını ortadan kaldırmakta, kültürel yapıların zarar görmesine yol açmaktadır. Söz konusu etkilerin tamamı, afetlerin yarattığı doğrudan etkiler olarak belirtilmektedir. Afetlerin dolaylı etkilerine bakıldığında ise bu etkilerin; turizm, ticaret, üretim

ve hizmet sektörlerinin uzun ve kısa vadede etkilenmiş olması, buna bağlı gelir kayıplarının yaşanması; sağlık, ulaşım ve eğitim gibi alanlarda da hasarların oluşması neticesinde kalkınma planlarında aksamalar meydana gelmesi, göç ve işsizlik gibi problemlere yol açması şeklinde sıralandığı görülmektedir (Akyüz, 2020, s. 24-25).

Genel manada afetlerin yarattığı etkiler incelendiğinde ise yaralanma, can kaybı, malın zarar görmesi ya da yok olması, ürünlerin zarar görmüş olması ya da yok olması, üretimde yaşanan aksamalar, hayat tarzında gözlemlenen olumsuz değişimler, geçim sıkıntısı, temel hizmetlerde yaşanan aksamalar, ulusal düzeydeki altyapının zarara uğraması, ulusal düzeydeki iktisadi kayıplar, psikolojik ve sosyolojik sorunların sıralanabileceği söylenebilir (Carter, 2008, s. 10). Buna göre, insan yaşamına doğrudan etki etme potansiyeline sahip afetlerin pek çok türü bulunmaktadır.

1.2 Afet Türleri

Afetler, çoğunlukla doğal afetler ve insan kaynaklı afetler olacak şekilde iki sınıfa ayrılmaktadır. Bu afet türleri aşağıda detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.2.1 Doğal Afetler

Dünyada devam eden doğa olayları, bireylerin hayatına önemli düzeyde ve negatif yönde etki ettiği zaman, bu durum genel olarak “doğal afet” şeklinde isimlendirilmektedir. Bu noktada “doğal” sözcüğü, olayın “kabul edilebilir, gündelik, normal vb. gibi bir şey” olduğu manasına gelmemektedir. Söz konusu kelime, yalnızca olayın “doğayla bağlantılı” olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu sebeple doğa olaylarıyla bağlantılı olarak gerçekleşen afetler, dünyada bireyin var olduğu dönemden bu yana gerçekleşmektedir.

Milyonlarca bireyin yaşamını yitirmesine, evsiz kalmasına ve çok ciddi zararlar vermesine sebep olan bu doğa olayının XXI. yüzyılda da gerek sayısı gerek şiddeti gerekse etkileri aynı hızla, hatta katlanarak artmaya devam etmektedir. Kısaca doğal afetler; salgın hastalıklar gibi biyolojik, seller gibi hidrolojik, heyelan ve yanardağ patlaması gibi jeolojik, deprem gibi jeofiziksel, fırtına ve yoğun yağış gibi meteorolojik, tsunami gibi oşionografik karakter özelliklerinde olabilmektedir (Yüksel, 2024, s. 14-15).

Bir başka ifadeyle doğal afetler, toplumdaki sosyo-kültürel ve sosyo-iktisadi faaliyetlerin gerçekleşmesini ciddi manada sekteye uğratan, gerek can gerekse mal kayıplarına sebebiyet veren doğa olaylarının bir sonucudur. Bunun yanı sıra, Türkiye’de 1959 senesinde yürürlüğe girmiş olan 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunun birinci maddesi kapsamında afetler sayılırken yalnızca; yangın, deprem, yer kayması, su baskını, çığ ve kaya düşmesi gibi afetler ifade edildiğinden Türkiye’deki afetlerle alakalı istatistiki bilgilerde söz konusu afetlerin dışındaki afetlere ilişkin verilere rastlanmamaktadır. Örneğin söz konusu yasa, bir afet olarak kuraklığı saymadığından, afete dayalı istatistiki veriler incelendiğinde, Türkiye’de bugüne kadar kuraklığa ilişkin herhangi bir afet yaşanmamış gibi görülmektedir.

1.2.2 İnsan Kaynaklı Afetler

İnsani etmenlerin aktif olduğu iç çatışmalar, savaşlar, büyük göçler, terörist saldırıları gibi küresel çaptaki olayların yanında, eksik ve hatalı planlama ve uygulamaların sebebiyet verdiği bölgesel ve yerel karakterli olay ve olgularla bunların doğurmuş olduğu afet niteliğindeki sonuçların tamamı bu sınıflama altında yer almaktadır. İnsan etmenlerinin aktif olduğu, bir diğer ifadeyle “yapay” olan afetler, kimi zaman “terör” gibi kendiliğinden tetiklenebilirken kimi zaman depremlerin yol açtığı baraj yıkılmaları gibi bir doğal afet tarafından da tetiklenebilmektedir. Oluşma süreci bireye bağlı, genellikle tedbirsizlik ve dikkatsizlik sebepleri ile meydana gelen ve afet boyutuna dönüşen olayların bir kısmı; asit

yağışları, ayaklanma, rehin alma, işgal, boykot, sabotaj, grev, ateşli silahlarla taciz, baraj yıkılması, tünel, yol, bina yapımı ve madencilik çalışmaları sonucu maden çökmesi, bomba tehdidi, biyolojik saldırılar, maden, cephane, tesis patlaması; uzun süreli elektrik, duman, gaz ve su kesintileri, bina ve ev yangınları, kimyasal ve gaz kaçakları, büyük kapsamlı iletişim sistemlerinde yaşanan çökmeler, sibernetik saldırılar, çok kişiyi etkileyen besin zehirlenmeleri, hava kirliliği, göçmen istilaları, bitki ve hayvanlarda görülen salgın hastalıklar, savaşlar, kıtlık, ekonomik krizler, salgın hastalıklar, terör olayları, erozyon, tehlikeli, patlayıcı, yanıcı ve toksik kimyasal maddelerle beraber bunların üretimini yapan depo ve fabrikalarda oluşan kaza ve yangınlar şeklinde sıralanmaktadır (Gökçekuş, Barlas, Almuhsen ve Eyni, 2018, s. 15-16).

Pek çok türü olduğu görülen afetlerin Türkiye'deki meydana gelme sıklıkları ise araştırmanın kapsamı gereği, deprem özelinde bir sonraki başlıkta sunulmuştur.

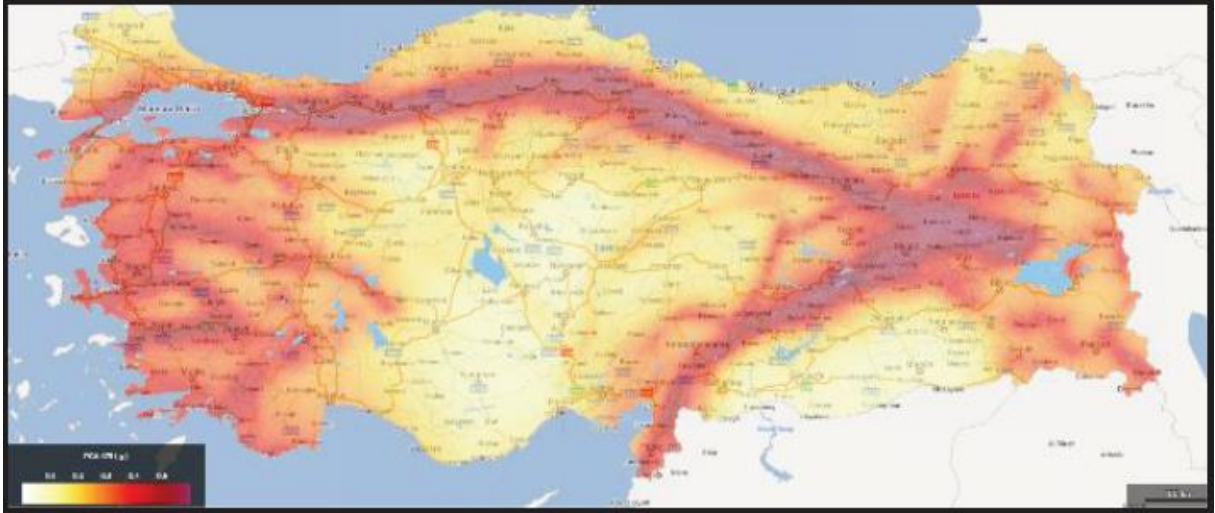
1.3. Ülkemizde Gerçekleşmekte Olan Afetlerin Panoraması

Türkiye, etkin volkanlar ve tropikal fırtınalar dışında, dünyada görülmekte olan 31 farklı doğal afetin önemli bir kısmının görülebileceği bir coğrafyada yer almaktadır. Başta seller ve depremler olmak üzere, hidrolojik ve jeofiziksel afetler sıklıkla yaşanırken, bu durum birçok canın kaybedilmesine ve ciddi miktarda mal kaybına da yol açmaktadır. Afetler sebebiyle yaşanmakta olan can ve mal kayıplarıyla iktisadi açıdan yaşanan kayıplar bakımından Türkiye'nin, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü – [OECD] ülkeleri arasındaki sıralamada başlarda yer aldığı görülmektedir. 1950'li yıllardan XXI. yüzyıl başına kadar geçen sürede içerisindeki istatistiklerin incelenmesi sonucu gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak doğal afetlerin sebebiyet verdiği kayıpların, Gayri Safi Milli Hasılanın yaklaşık %3 ila %4 arasına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, belirtilen tarih aralığında Türkiye'de gerçekleşen doğal afetlerin yaklaşık %65'inin depremler olduğu da ifade edilmiştir (Akyel, 2007, s. 9).

Türkiye'de, 1950'li yıllardan XXI. yüzyılın başına kadar yaklaşık olarak 32.000 vatandaş yalnızca depremlerden ötürü yaşamını yitirmiştir. Söz konusu rakama, 1999 Marmara depremi dâhil edilmemiştir (Erkoç, 2004). Bu bağlamda, çalışmanın konusu gereği, Türkiye'de gerçekleşen doğal afetlerden depremler ile ilgili detaylar aşağıda sunulmuştur.

1.3.1 Depremler

Coğrafi konum bakımından değerlendirildiği zaman Türkiye, dünyanın en mühim deprem kuşakları arasında gösterilen Alp-Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır. Buna göre, Türkiye'nin üzerinde yer aldığı Anadolu Plakası; kuzeyindeki Avrasya Plakası, güneyindeki Arap ve Afrika Plakası, doğusundaki Doğu Anadolu Bloğu ile batısındaki Ege Bloğu tarafından çevrelenmiştir (Bikçe, 2015). AFAD tarafından hazırlanmış olan "Türkiye Deprem Haritaları İnteraktif İnternet Uygulaması" üstünden Türkiye'nin deprem risk haritası incelendiğinde, Türkiye'de; Doğu Anadolu Fay Hattı, Kuzey Anadolu Fay Hattı ve Batı Anadolu Fay Hattı olacak şekilde üç tane fay hattının bulunduğu görülmektedir (Şekil 1.1) (İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019).

Şekil 1.1. Türkiye'nin deprem risk haritası (Kaynak: İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019)

Türkiye'deki depremlerin tarihsel süreci; Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü-[KRDAE], Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi'nden (BDTİM) alınmış olan verilere göre incelendiğinde, söz konusu üç fay hattının da tarihsel süreçte pek çok defa büyük deprem oluşturduğu ve bu depremlerin de çok ciddi sayılarda can ve mal kayıplarına sebebiyet verdiği net bir biçimde görülmektedir (Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 2024). Sözü edilen depremlerin, Cumhuriyet sonrası Türkiye'deki kronolojisi ise aşağıdaki bölümde açıklanmıştır.

1.4. Kronolojik Olarak Türkiye'de Yaşanan Depremler

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE) Bölgesel Deprem – Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (BDTİM) tarafından sunulan verilere göre 1923 ile 2023 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşmiş olan ve şiddeti 6,0 ve üstü büyüklüğüne sahip depremlerin konumları Şekil 1.2'de paylaşılmış, bahsedilen depremler neticesinde meydana gelen can ve mal kayıpları ise Tablo 1.1'de sunulmuştur.

Şekil 1.2. 1923 ile 2023 yılları arasındaki bir asırlık süre içerisinde Türkiye'de gerçekleşmiş olan yıkıcı depremlerin konumları (Kaynak: www.koeri.boun.edu.tr).

Şekil 1.2'den de görülebileceği üzere, son bir asırlık dönem içerisinde Türkiye topraklarında gerçekleşen yıkıcı düzeydeki depremlerin tamamı, yukarıda bahsedilen üç fay hattı üzerinde gerçekleşmiştir.

Tarih	Yer	Şiddeti	Yaşamını Yitiren Kişi Sayısı	Hasar Gören Yapı Sayısı
13 Eylül 1924	Erzurum-Horasan	6.8	60	380
22 Ekim 1926	Kars	6.0	355	-
31 Mart 1928	İzmir	6.5	50	2500
18 Mayıs 1929	Sivas	6.1	64	1357
7 Mayıs 1930	İran Hududu	7.2	2514	-
4 Ocak 1935	Balıkesir	6.4	5	600
19 Nisan 1938	Kırşehir	6.6	160	4066
22 Eylül 1939	İzmir	6.6	60	1235
27 Aralık 1939	Erzincan	7.9	32968	116720
23 Mayıs 1941	Muğla	6.0	-	200
15 Kasım 1942	Balıkesir	6.1	16	2187
20 Aralık 1942	Tokat	7.0	3000	32000
20 Haziran 1943	Adapazarı	6.6	336	2240
27 Kasım 1943	Samsun	7.2	4000	40000
1 Şubat 1944	Bolu	7.2	3959	20865
25 Haziran 1944	Uşak	6.0	21	3476
6 Ekim 1944	Balıkesir	6.8	30	5500
20 Mart 1945	Adana	6.0	13	2500
23 Temmuz 1949	İzmir	6.6	7	865
17 Ağustos 1949	Bingöl	6.7	450	3500
13 Ağustos 1951	Çankırı	6.9	50	3354
18 Mart 1953	Çanakkale	7.2	265	6750
7 Eylül 1953	Çankırı	6.0	2	230
16 Temmuz 1955	Aydın	6.8	23	470
20 Şubat 1956	Eskişehir	6.4	1	2819
25 Nisan 1957	Muğla	7.1	67	3200
26 Mayıs 1957	Bolu	7.1	52	5200
23 Mayıs 1961	Muğla	6.3	-	61
18 Eylül 1963	İstanbul	6.3	1	230
17 Haziran 1964	Malatya	6.0	8	847
6 Ekim 1964	Balıkesir	7.0	23	5398
19 Ağustos 1966	Muş	6.9	2396	20007
22 Temmuz 1967	Adapazarı	6.8	89	7116
3 Eylül 1968	Zonguldak	6.5	29	2478
28 Mart 1969	Manisa	6.5	53	3072
28 Mart 1970	Kütahya	7.2	1086	19291
22 Mayıs 1971	Bingöl	6.8	878	9111
6 Eylül 1975	Diyarbakır	6.6	2385	8149
24 Kasım 1976	Van	7.5	3840	9232
5 Temmuz 1983	Çanakkale	6.1	3	85
30 Ekim 1983	Erzurum-Kars	6.9	1155	3241
18 Eylül 1984	Erzurum	6.4	3	570
7 Aralık 1988	Kars-Ermenistan	6.9	4	546
13 Mart 1992	Erzincan	6.8	653	8057
6 Kasım 1992	İzmir	6.0	-	55
1 Ekim 1995	Afyon	6.1	90	14156
27 Haziran 1998	Adana	6.2	146	31463
17 Ağustos 1999	Marmara	7.8	17480	73342
12 Kasım 1999	Düzce	7.5	763	35519
6 Haziran 2000	Çankırı	6.1	1	1766
3 Şubat 2002	Afyon	6.4	44	622
27 Ocak 2003	Tunceli	6.2	1	50
1 Mayıs 2003	Bingöl	6.4	176	6000
8 Mart 2010	Elazığ	6.1	42	-
23 Ekim 2011	Van	7.2	644	17005
30 Ekim 2020	İzmir	6.6	117	633
6 Şubat 2023	Kahramanmaraş	7.7 ve 7.6	44374	240000

Tablo 1.1. 1923-2023 Yılları Arası Türkiye’de Meydana Gelmiş Olan Depremler, Can ve Mal Kayıpları (Şenol, Akbaş ve Çalışkan, 2023, s. 81-83)

Tablo 1.1’den de görülebileceği gibi Türkiye, Cumhuriyet tarihi boyunca düzenli aralıklarla yıkıcı depremlerle karşı karşıya kalmış ve bu süreçte çok ciddi can ve mal kaybı yaşamıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde, belirli dönemler içerisinde gerçekleşen şiddeti yüksek depremlerden örneklere yer verilmiştir.

1.4.1 1944 Yılından Önceki Dönemde Yaşanmış Olan Yıkıcı Depremler

Tablo 1.1’de aktarıldığı gibi, Cumhuriyetin ilanından 1944 senesine kadar geçen sürede gerçekleşen depremlerden etkisi en fazla hissedilenler, 1939 senesinde yaşanan Erzincan depremi ile 1942 senesinde gerçekleşen Tokat-Niksar depremi olmuştur.

Türkiye’de en fazla depremin yaşanmakta olduğu Kuzey Anadolu Fay Hattı üstünde yer alan Erzincan, 27.12.1939 tarihinde çok büyük bir depremle karşı karşıya kalmıştır (Özmen, Nurlu ve Güler, 1997, s. 42). Merkez üssü doğrudan Erzincan kent merkezi olan depremin şiddetinin yaklaşık olarak 7.9 olduğu belirtilmektedir. Resmi rakamların belirttiği verilere göre, söz konusu depremde toplam 32968 kişi yaşamını yitirirken 116720 adet yapının da yıkıldığı ifade edilmiştir (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Enstitüsü, 2023). Bunun yanı sıra 1000’den fazla hayvanın da telef olduğu açıklanmıştır. Dünya deprem tarihi incelendiğinde, ölen kişi sayılarının miktarları sıralamasında Erzincan depremi, XX. asrın depremleri içerisinde sekizinci sırada yer almıştır (Gül, 2011, s. 136).

1.4.2 1944-1958 Yılları Arası Yaşanmış Yıkıcı Depremler

1944 ile 1958 yıllarını içeren ikinci dönem içerisinde can ve mal kaybına sebep olan depremler; 1949 yılındaki Bingöl-Karlıova depremi, 1951 yılındaki Çankırı depremi ve 1955 senesinde Aydın-Söke’de gerçekleşen deprem şeklinde sıralanabilir.

17.08.1949 tarihinde, yerel saate göre 20:43’te Bingöl ilinin Karlıova ilçesinde meydana gelmiş olan depremin şiddeti 6.8 olarak ölçülmüş, deprem sebebiyle 450 insan yaşamını yitirirken, 3500 yapı da hasar görmüştür (Emre, Özalp, Yıldırım, Özaksoy ve Doğan, 2003, s. 9).

1.4.3 1958-1999 Yılları Arası Yaşanmış Yıkıcı Depremler

Bu başlık altında, Türkiye’de gerçekleşen ve can ve mal kaybı diğerlerine göre daha fazla olan depremlerin; 1964 yılındaki Balıkesir-Manyas depremi, 1966 yılındaki Muş-Varto depremi, 1967 yılındaki Adapazarı depremi, 1970 yılındaki Kütahya-Gediz depremi, 1971 yılındaki Bingöl depremi, 1976 yılındaki Van-Çaldıran depremi, 1992 yılındaki Erzincan depremi ve 1995 yılındaki Afyon-Dinar depremi şeklinde sıralandığı görülmektedir.

01.10.1995 Pazar günü, yerel saat ile yaklaşık 17:57 sularında gerçekleşen ve merkez üssü Afyonkarahisar ili Dinar ilçesi olan deprem, Afyonkarahisar’ın Kızılören, Dinar, Evciler, Başmakçı, Dazkırı, Isparta’nın Senirkent ve Keçiözü, Denizli’nin Çivril ilçeleri ile bu ilçelere bağlı köylerde ciddi hasara yol açmış, 90 kişi yaşamını yitirmiş ve 243 kişinin de yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Deprem, yukarıda ifade edilen ilçe ve bağlı köylerin yanında Uşak ve Burdur kentlerini de kapsayan kapsamlı bir alanda hissedilmiş olmasına karşın, esas etkisini Dinar ilçe merkezi ile bazı köylerinde göstermiştir (Biricik, Ceylan ve Ünlü, 1996, s. 65).

1.4.4 1999 Yılından Sonraki Yıkıcı Deprem Dönemi (Uyanma Dönemi)

1999 ile 2023 yılları arasındaki dönem, Türkiye tarihindeki en büyük afetler arasında gösterilen Marmara depremi ile başlamıştır. 17.08.1999 günü gece saat 03:02’de gerçekleşen Gölcük merkezli deprem yaklaşık 45 saniye sürmüştür. Depremi ardından ortaya çıkan ilk verilere göre 17480 insan yaşamını yitirmiş ve 285211 bina ciddi hasar görmüştür (Batal ve Çakıcı, 2022). Söz konusu tarihler arasında gerçekleşen bir diğer önemli deprem felaketi ise 2011 yılında Van’da olmuştur. Merkez üssü Tabanlı köyü olan ve şiddeti 7.2 olarak ölçülen depremden 16 gün sonra Edremit kasabasının merkez üssü olduğu 5.6 büyüklüğünde bir deprem daha meydana gelmiş ve 644 insan yaşamını yitirirken, 5361 yapı hasar görmüştür (Deniz, Yıldız, Parin ve Erdoğan, 2017).

1.4.5 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri

06.02.2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş olan ve toplamda 11 farklı kentte doğrudan hissedilen iki deprem gerçekleşmiştir. İlk deprem, 06.02.2023 günü saat 04:17'de Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ilçesinde, derinliği 17,9 kilometre olan, şiddeti ise Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü tarafından 7.7 olarak açıklanmış, yaklaşık 90 saniye süren depremdir. İkinci depremse, yine aynı tarihte saat 13:24'te Kahramanmaraş ili Ekinözü ilçesi merkez üssü olan, derinliği 10 kilometre, şiddeti ise 7.6 olarak belirlenen ve yaklaşık 40 saniye devam etmiş depremdir. Söz konusu depremler, birbirlerine oldukça yakın konumda meydana gelmiş ve depremden etkilenen bölge; kuzeydoğu-güneybatı istikametinde tahmini 190 kilometre uzunluğunda ve 25 kilometre genişliğinde büyük bir alan olarak tespit edilmiştir. Her iki depremin etkilemiş olduğu toplam 11 ilin nüfusu yaklaşık 13 milyon olup, söz konusu rakam, ülke nüfusunun yaklaşık %15'ine denk gelmektedir (Duman, 2024, s. 3-5).

Bu sebeple yaşanan her iki depremin ardından söz konusu iller, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından “afet bölgesi” olarak belirlenmiş ve bu bölge için olağanüstü hal uygulamasına geçilmiştir. Buna göre; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Emergency Response Coordination Center-[ERCC] üstünden kentsel arama ve kurtarma faaliyetleri için uluslararası düzeyde yardım çağrısı yapmış, AFAD ise depremin Türkiye Afet Müdahale Planı çerçevesinde en üst düzey olan dördüncü düzey acil durum düzeyi olduğunu açıklayarak ulusal afet müdahale potansiyeline ilaveten uluslararası yardım talebini iletmıştır (Euronews, 2023a).

1.5 Afetlere Karşı Türkiye'nin Afet Politikası

Zarar verme kapasitelerine göre değerlendirildiğinde afetlerin olası yol açacağı yıkıcı etkileri minimuma indirmek ve mümkünse ortadan kaldırmak için afetlerin doğru bir şekilde yönetilebilmesi önemlidir. Bu nedenle, doğal bir olayın ya da insandan kaynaklanmış olan bir durumun bir tehlike potansiyelinin olması sonucu ilk olarak yapılması gerekli risk analizlerinden hareketle, afetin ortaya çıkmasının ardından yürütülmesi gerekli olan çalışmaların koordine edilmesi ve afetin ardından sosyal, çevresel ve fiziki yapının iyileştirilmesi adımlarına kadar planlanmış olan süreç, “afet yönetimi” şeklinde adlandırılmaktadır. Çalışmanın 1.7 başlığı altında detaylarıyla anlatılmış olan afet yönetimi yerel, ulusal ve uluslararası düzlemlerde bazı kanun, tüzük ve yönetmelikler ile planlanmaktadır.

Afet yönetiminin hem bölge hem de ülke gereksinimlerine göre planlanması, kamu yönetiminin yükümlülüğünde yer almaktadır. Bir ülkedeki politik karar alma mekanizması, afet yönetimiyle alakalı uygulamaların kanun çerçevesinde gerçekleştirilmesini teminat altına alır ve afet politikalarını bu vesileyle yürürlüğe koyar. Afet politikaları, afet yönetiminin bütün adımları için kanuni bir altyapı oluşturmaktadır (Yerlikaya-Şaşmaz, 2022, s. 5).

Politikalar, dayanaklarını kanuni bir düzenlemeden almakta ve belli bir yapı tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple politikaların kurumsal ve hukuki bir boyutu her daim bulunmaktadır (Özkaya ve Erat, 2017). Politikalar, ilgili bireylere yol gösterici niteliklerde olmakta, hızlı ve etkili karar almalarına katkı sunmaktadır. Bu açıdan politikalar; kamu, özel ve sivil toplum gibi birçok kurum ve kuruluşça geliştirilebilmektedir. Bu noktada dikkat çeken durum, söz konusu politikaların genellikle afetlerden sonra oluşturulmuş olmasıdır (Doğan, 2015). Bir diğer ifadeyle, afetlere ilişkin politikaların acil durum ya da afet yaşandıktan ve bittikten sonra kanun yapıcılar tarafından ilgili afete dair politika geliştiriyor olmaları önemli bir husustur. Afetler ile mücadele edebilmenin en etkin yolu, afetlere neden olması beklenen risklerin doğurabileceği kayıplar ile zararları minimuma indirecek tedbirlerin afetlerden evvel alınabilmesidir (Ulaş Kadioğlu ve Uncu, 2018). İnsanlık, afetlerin tam manası ile engellenmesi, tam anlamı ile engellenemiyor ise etkilerinin minimuma indirilmesi amacıyla türlü çalışmalar yapmaktadır. Söz konusu çalışmalara “afet çalışmaları” adı verilmektedir. İnsanlık tarihinde

afetler ile mücadele edebilmek amacıyla türlü yollara başvurulmuş ve hazırlıklar yapılmıştır. Bu durum, günümüz için de geçerliliğini korumaktadır. Afetlere hazırlık aşaması kapsamında temel hedef; zararın minimuma indirilmesine yoğunlaşmak ve afete aktif bir biçimde müdahalede bulunmak, gerek kurumların gerekse personelin yetki ve sorumluluklarını belirleyerek, destek için gerekli olan kaynakları düzenlemektir.

Uluslararası kuruluşlar tarafından afetlerin ardından gerçekleştirilen yardımlara olan ihtiyaçların artış göstermesi, yardımların ulaşmasının kısıtlı kalması, risklere karşı bireylerde oluşan duyarlı olmama durumunun ve tehlikeyi göze alma yöneliminin gün geçtikçe artış göstermesi, 1980’li yıllarda “yara sarma” politikalarının sorgulanmasına sebebiyet vermiştir (Balamir, 2007). XX. asırda dünyada gerçekleşen afetlerin coğrafi olarak kapsamlı bir alanda etkisini göstermiş olması ve afetlerin etkisinde kalan birey sayısında artış görülmesi, afetlere hazırlık bağlamında küresel boyutta işbirliğini mecburi bir duruma getirmiştir. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere türlü kurum ve kuruluşlar, afetlere hazırlık bağlamında tüm ülkeleri yakından ilgilendirmekte olan birtakım faaliyetler gerçekleştirmektedir. Söz konusu faaliyetlerden bir kısmı şu şekilde sıralanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014);

- 1987 senesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kapsamında kabul edilmiş olan 1990 ile 2000 senelerinin “Doğal Afetlerin Azaltılması Uluslararası On Yılı” şeklinde duyurulması,
- 1994 senesinde hazırlanan Yokohama stratejisi ve daha güvenli bir ortam için eylem planı,
- 2000 senesinde hazırlanan Binyıl Bildirgesi,
- Aynı yıl hazırlanan (2000) bir diğer belge olan Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi,
- 2004 senesinde Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Programınca hazırlanmış olan Afet Riskinin Azaltılması Uluslararası Raporu,
- 2005 senesinde hazırlanan Afet Risklerinin Azaltılması Konferansı ile bu konferans sonunda hazırlanan Hyogo Bildirgesi ve 2005-2015 yıllarını kapsayacak Hyogo Çerçeve Eylem Planının hazırlanması,
- 2007 senesinde Ulusların ve Toplulukların Afetlere Karşı Dirençlerinin Artırılması ile Risk Azaltma Küresel Platformu’nun kurulması.

2015 senesinde Hyogo Eylem Planının sona ermesinin ardından, Japonya’nın Miyagi eyaletinde 2015-2030 senelerini kapsamakta olan “Sendai Bildirgesi Eylem Planı” imzalanmıştır. Söz konusu planla afet risklerinin geleceğe dönük planlamasının uzun vadede daha etkili olacağı düşünülmüştür (Macit, 2019).

Gerek az gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler yaşanabilecek olası afetler karşısında daha dirençsiz bir yapıya sahip oldukları için, uluslararası camianın söz konusu ülkelerin afet politikası faaliyetlerinde aktif rol almasına ve afetler hususunda küresel düzeydeki faaliyetlere yoğunlaşılmasına gereksinim duymaktadır. Dünya genelinde afetlere hazırlık kapsamında yapılan çalışmalar, gelişmiş ülkelerde dahi arzu edilen düzeye ulaşamamıştır. Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen faaliyetler, afetlerin engellenebilmesi hususunda yeterli olmamaktadır. Günümüzde gerçekleşen afetlerin neden olduğu hem can hem de mal kayıplarının, tarihsel süreçteki afetlerle mukayese edildiğinde, daha da arttığı gözlemlenmektedir. Yaşanmakta olan söz konusu husus, uluslararası işbirliklerinin ve ortak eylem planlarının yanında ulusal seviyedeki politikaları hem üreten hem de geliştiren kurum ve kuruluş sayılarında da etkili olmuştur. Bu durum devletleri, kendi içlerinde yeni politikalar geliştirmeye sevk ederken, aynı zamanda her devlet, kendi bölgesi kapsamında gerçekleşmekte olan afetler için hususi politikalar üretme yoluna girmiştir. Zamanla afetlerin ardından kriz yönetimi üzerine odaklanılmış ve buna göre geliştirilmiş olan politikalar sonucu devletler kendi içlerinde yanlışlarını fark ederek, afetlerden önce risk yönetimi algısının da söz konusu sürecin içerisinde eritilerek bütünleşik bir yönetim yapısına dönüşmesi yoluna gitmiştir (Özkaya ve Erat, 2017).

Türkiye’de XXI. asra kadar gerçekleşmiş olan afetlerde oluşan can ve mal kayıplarının önemli bir bölümü, afetlere ne şekilde hazırlanılması gerektiğinin ve afet durumunda ne şekilde davranılması gerektiğinin bilinmemesinden kaynaklanmıştır (AFAD, 2012). 1963 ile 2010 seneleri arasında Türkiye için uygulanmış olan 10 adet beş yıllık kalkınma planının bir kısmında afetler konusu üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna göre, VIII. Kalkınma Planında “Doğal Afetler” adında bir bölüm hazırlanmış ve söz konusu bölümde afetlerin mevcut durumu, afetlere yönelik amaç, ilke ve politikalarla kurumsal ve yasal düzenlemeler konularına değinilmiştir. X. Kalkınma Planı kapsamında ise “Afet Yönetimi” adında bir başlığa yer verilmiş, bu başlığın altında ise afetlerin analizi, afetler karşısında hedef, amaç ve politikalar ortaya konmuştur. Ülkemiz kapsamında hazırlanan kalkınma planları incelendiğinde, XXI. asra kadar uygulanmakta olan afet politikalarının; reaktif, afetin gerçekleşmesinin ardından yapılan faaliyetlerin ağırlıkta olduğu, “yara sarma” politikaları şeklinde düzenlendiği görülmektedir. Engellemeye yönelik ilgili çalışmaların önemsendiği aktif politikalarinsa 1999 senesinin 17 Ağustos günü gerçekleşen Marmara Depremi sonrası ülke gündemine geldiği anlaşılmaktadır (Tercan, 2018).

2009 senesinde afetlerin öncesi ve sonrasında türlü amaçlarının yanı sıra yetkin bir ulusal afet politikası hazırlaması adına yetkili ve sorumlu birim olarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmuştur. Söz konusu başkanlığın kurulmasıyla afetlerin gerek öncesinde gerekse sonrasında kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonun görevi tek bir birim çatısı altına getirilmiştir. Afetlere hazırlık politikası çerçevesinde bütün devlet kurumlarını ve toplumun yaklaşık her kesimini içerisine alması planlanan kapsamlı bir politika yürütebilmeye ilişkin kanuni düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) kurulmuş olmasıyla hem illerde hem de ilçelerde afetlere yönelik “afet müdahale planları” hazırlanmıştır. Söz konusu gelişmeyle afetlere müdahale etmede merkezi yönetimin müdahalesinden kaynaklanan birtakım bürokratik sorunlar aşılmış ve yerel düzeydeki devlet kurumlarının karşılaşılan problemlerinin daha kapsamlı bir biçimde ele alınması sağlanmıştır. Buna göre Türkiye, afet politikası hususunda mühim süreçlerden geçmiştir. Söz konusu süreçler, şu şekilde sıralanabilir (Özmen ve Özden, 2013);

- 1944 yılından önceki dönem,
- 1944 ile 1958 yılları arası dönem,
- 1958 ile 1999 yılları arası dönem ve
- 1999 ile 2012 yılları arası dönem.

Bu dönemler ve söz konusu dönemlere yönelik Türkiye’deki afet politikaları ise Tablo 1.2’de sunulmuştur.

Dönem	Uygulanan Afet Politikaları
1944 yılından önceki dönem	Afetlerin ardından gerçekleştirilen faaliyetlerin daha etkin olduğu görülmektedir. Afetlerin kadere ve ilahi güce bağlanması yaklaşımı temel alınmıştır. Devletin “iyileştirici” politikalarının daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır.
1944 ile 1958 yılları arası dönem (Yer Sarsıntılarında Önce ve Sonra Alınması Düşünülen Önlemler İle İlgili Yasa’nın yürürlüğe girmiş olmasıyla başlayan dönem)	Afet sonrasında ilişkin faaliyetlerin yoğunlukta olduğu, afet öncesi döneme ilişkin çalışmaların ise sınırlı olduğu dönemdir. Afetlerin kadere ve ilahi güce bağlanması yaklaşımı temel alınmıştır. Devletin “iyileştirici” politikalarının daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır.
1958 ile 1999 yılları arası dönem (İmar ve İskân Bakanlığı’nın kurulmasının ardından başlayan dönem)	Söz konusu dönem içerisinde afetlerin sonrasında ilişkin faaliyetler ile birlikte, bütünleştirilmemiş ve yetersiz afet öncesi faaliyetlerin de ağırlık kazandığı görülmektedir. Afetlerin, doğal olaylar sonucu oluştuğu düşüncesine eğilim başlamıştır. Afetler öncesindeki faaliyetler kısıtlıdır. Yaşanan afetlere ilişkin “iyileştirici devlet” yaklaşımının yanında “koruyucu devlet” yaklaşımının da başladığı anlaşılmaktadır.
1999 ile 2012 yılları arası dönem (1999 yılında yaşanan yıkıcı Marmara Depremi ile başlamış olan dönem)	Afet sonrası politikalarda sürdürülebilir ve aktif faaliyetlerin yapılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Yaşanan deprem sonrası bölge kapsamında altyapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve sağlam zemine sahip bölgelerin imara açılmış olması, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı-[TOKİ] ve diğer devlete bağlı kurum ve kuruluşların depremlere dayanıklı yapı inşa etmiş olmaları buna örnek gösterilebilir. Afet öncesi dönem ve afetlere hazırlık süreci önemiyet kazanmıştır. Gerek afet öncesi gerekse afet sonrası süreçte ortak bir stratejinin geliştirilmesine ilişkin düşünce egemen olmuştur. Afet risk yönetimine doğru bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır. “İyileştirici devlet” yaklaşımı, yerini “koruyucu devlet” yaklaşımına bırakmıştır.

Tablo 1.2. Tarihsel Dönemlere Göre Türkiye’de Afetler İle Mücadele Yaklaşımı ve Afet Politikalarının Geliştirilmesi (Kaynak: Özmen ve Özden, 2013)

Tablo 1.2’de görüleceği üzere, farklı dönemler içerisinde Türkiye’de afetlere yönelik politikaların değiştiği anlaşılmaktadır. Afetlerin sık sık meydana gelerek çok ciddi miktarlarda kayıplara sebebiyet vermesi neticesinde Türk toplumunun afetlere bakış açısı ve devletin afetlere yönelik geliştirdiği ve uyguladığı politikalarda değişimler görülmektedir. Bilhassa büyük afetlerin ardından çok ciddi kararlar alındığı söylenebilir (Uğur ve Işık, 2020, s. 101).

1999 senesinde yaşanmış olan yıkıcı Marmara depreminin ardından devlet, afet öncesi çalışmalara karşı yoğunluğunu arttırmaya başlamıştır. XXI. asrın başlamasıyla birlikte, devletin “koruyucu” yaklaşımı toplum genelinde yer etmeye başlamıştır. Türkiye’de afetlerin yönetilmesi ve koordine edilmesi alanlarında mihenk taşı, 1999 senesinde yaşanmış olan yıkıcı Marmara depremi olmuştur. Çok ciddi can kaybına ve hasara sebebiyet veren depremin, Türkiye’deki afet yönetim sistemlerinin ne derece yetersiz olduğunu ve dünya genelinde gelişmekte olan afet yönetim yaklaşımlarına uygun yeni afet politikalarının geliştirilmesinin ne derece mecburi olduğunu ortaya koymuştur (Azimli Çilingir, 2018). Türkiye, hem 1999 hem de 2000 senelerinde gerçekleştirdiği yasal çalışmalar ile gelecekte olası Marmara depremine benzer afetlerde gerek can gerekse mal kaybının oluşmaması, oluşacak ise minimum düzeyde oluşması amacıyla etkin ve kalıcı adımlar atılmaya başlanmıştır. 2009 senesinde Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığının kurulmuş olmasıyla birtakım bürokratik sıkıntıların da aşıldığı görülmüştür. Son senelerde Türkiye’de afetlere ilişkin farkındalığın arttırılmasına ilişkin pek çok faaliyet yürütülmüştür. AFAD ve Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı başta olacak şekilde, Milli Eğitim Bakanlığı ile yerel idareler gibi kurum ve kuruluşlar, toplum genelinde afetlere karşı direnci arttırabilmek için türlü çalışmalar organize etmiştir. Üniversitelerde gerek afetlere gerekse afet yönetimine ilişkin son senelerde lisansüstü eğitim düzeyinde eğitimlerin verilmeye başlandığı görülmektedir. Tüm bu süreçte; Yokohama strateji belgesinin, Hyogo

protokolünün ve Sendai Bildirgesinin Türkiye’de afetler ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalara önemli katkılar sunduğu söylenebilir (Özkaya ve Erat, 2017). Her ne kadar afetlere yönelik pek çok çalışma yapılmış olsa da 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş’ta gerçekleşen deprem felaketi sonrası, yapılan çalışmaların çok daha kapsamlı ve ülke çapında gerçekleştirilmesinin önemi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesinin de Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli olduğu söylenebilir.

1.6 Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli

“Dijital çağ” şeklinde isimlendirilen XXI. asrın ilk çeyreği içerisinde, insanlık tarihine yön vermekte olan dönüşüm ve değişimlerin yaşanmakta olduğu kaotik bir dönem yaşanmaktadır. Söz konusu dönem içerisinde; uluslararası ticaret ortamında yaşanmakta olan rekabete dayalı sınırlılıklar, yerel ve bölgesel seviyede yaşanmakta olan kriz, çatışma ve savaşlar, salgın hastalıklar, iklim krizine bağlı olarak yaşanmakta olan afetler, modern çağın toplumlarını ve insanlarını tehdit etmektedir. “Karşılıklı bağımlılık” prensibine dayanmakta olan uluslararası sistem, II. Dünya Savaşı’ndan bugüne ilk defa istenen düzeyde çalışmamakta, devletlerin arasındaki diplomatik, politik ve ticari bağlantılar, bu nedenle ilk defa ciddi manada sorunlar yaşamaktadır. Bilhassa Ukrayna ile Rusya arasında devam etmekte olan savaşın ardından Batı ile Doğu olarak nitelendirilen bloklar arasında yaşanmakta olan politik, sosyal ve iktisadi temelli sınırlılıklar, söz konusu istikrarsızlıkların şiddetini doğrudan yükseltmektedir (Çamaş ve Turan, 2023, s. 240).

Gerek Irak’ta gerek Afganistan’da gerek Filistin’de gerek Suriye’de gerekse Ukrayna’da gerçekleşen savaşlar, Covid-19 olarak adlandırılan salgın hastalık, sel felaketleri, depremler, besin ve su temelli yaşanan krizler, dünyada bir “kriz döneminin” yaşanmakta olduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Diğer taraftan Ukrayna ile Rusya arasında yaşanmakta olan jeopolitik savaş sebebi ile ortaya çıkan yeni uluslararası sisteme göre dünyanın pek çok ülkesi ve bilhassa Batı olarak adlandırılan Avrupa ülkeleri, ortaya çıkan yeni şartların ağırlığının altında büyük riskler ile karşı karşıya kalmaktadır. Hem tahıl hem de enerji arzında savaşa dayalı yaşanmakta olan sıkıntılar ve iklim krizi gibi sebeplerle söz konusu risklerin şiddetinde artış görülmüştür. Avrupa ülkelerinin karşı karşıya kaldığı enerji krizi ile ilişkili biçimde üretim ve ısınma; Güney Doğu Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde tahılın tedarik sürecinde yaşanmakta olan sıkıntılar sebebiyle de gıda temelli krizler, dünyanın en önemli gündem maddeleri arasında yerini almıştır. Bir diğer ifadeyle çatışma, savaş ve iklim krizine bağlı afetler neticesinde oluşmuş olan yenedünya düzeni, beraberinde uluslararası ortamda yeni krizleri de tetiklemiştir. Bu açıdan bakıldığında, dünyanın afetler ile tetiklenmekte olan bir kriz çağı içerisine girdiği söylenebilir. Bütün bu bahsedilenlerden hareketle, dünya geneline bakıldığında, istikrar sahibi ülkelerin ve bölgelerin sayısında her geçen gün azalma görülmektedir. Türkiye, bu ortamda, yakın coğrafyasında yaşanmakta olan çatışma, savaş ve diğer bütün krizlere karşın, hem dünyada hem de bölgesinde huzur ve istikrar adına dikkat çeken bir konumda yer almaktadır. Bunun yanında Türkiye, odağında huzurun ve barışın yer aldığı dış siyasi anlayışlar ile aynı zamanda uluslararası istikrara da önemli bir katkı sunmaktadır (Çamaş ve Turan, 2023, s. 240).

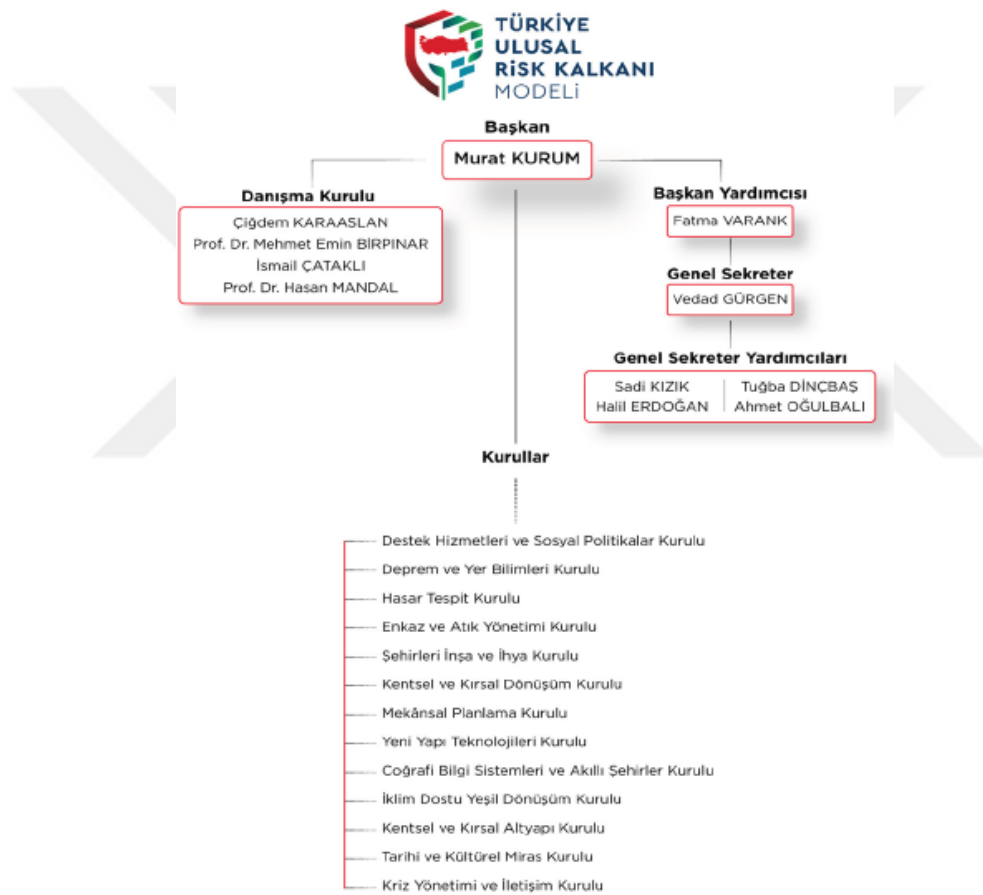
Türkiye, coğrafik olarak yakın sayılabilecek çevresinde gerçekleşen savaşlar ve iklim değişiklikleri sebebiyle milyonlarca sığınmacı, mülteci ve göçmen ile geçici koruma altında yer alan bireylere ev sahipliği yapmakta ve dünyada hiçbir ülke tarafından alınmayan bir sorumluluğu üstlenmektedir. Böylece Türkiye, vicdani açıdan önemli bir duruş sergilemekte ve gerek bölgesel gerekse uluslararası düzeyde insani açıdan çıkması olası bir krizi de durdurmuştur. Bu sayede Birleşmiş Milletlerin kurulma amaçlarının arasında bulunan temel prensipleri de gerçekleştiren bir ülke olmuştur. Buna göre Türkiye, Batı ile Doğu arasındaki iletişim köprüsü ve enerji koridoru pozisyonunda yer alması sebebiyle de istikrar açısından öne çıkan bir ülke konumunda yer almıştır. Türkiye, kendi bölgesi içerisinde gerek huzurun gerekse

barışın yaygınlaşabilmesi için mühim adımlar atmış olmanın yanında, sanayi üretiminin ve yabancı yatırımcının da yeni gözde ülkesi olmayı başarmış, bütün risklerine karşın, küçülmenin ve daralmanın değil, istihdamın, yatırımın ve büyümenin ülkesi olmayı sürdürmüştür. Bu bağlamda, doğal afetlerin sık sık yaşanmakta olduğu bir coğrafyada yer alan Türkiye'nin başta depremler olacak şekilde iklim krizi çerçevesinde yangın, sel ve diğer afetlere karşı dirençli bir duruma getirecek yeni bir mekanizmanın oluşturulması, herkes tarafından kabul edilebilecek bir gerçeklik olmuştur. Bu noktada, istikrarın sürekliliği hususunda güvenlik politikaları kadar afetlere karşı direnç gösteren bir Türkiye'nin yaratılması kaçınılmaz bir durumdur. Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli, söz konusu istikrarın sağlanabilmesi için atılmış olan çok önemli, stratejik ve tarihi bir adımdır. Diğer taraftan, toplum genelinin afet konusuna karşı direnç kazanabilmesi hususunda Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli, toplum ile afetlere karşı kurmuş olduğu ilişki şekli sebebiyle alanında yeni bir kamu iletişim mekanizması şeklinde de yenilikçi ve çok önemli fonksiyonları yerine getiren bir model olmuştur (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı-[ÇŞİDB], 2023a).

"Asrın felaketi" olarak nitelendirilen Kahramanmaraş merkezli depremler başta olmak üzere, beklenen olası Marmara depremi, iklim değişikliğine bağlı yangın, sel, göç, kuraklık gibi diğer afet risklerine karşı Türkiye'nin karşılaştığı bütün afet riskleri ile başa çıkma konuları daha da ehemmiyet kazanmıştır. Gerek toplumun gerekse şehirlerin bütün maddi ve manevi değerleri ile beraber afetlere karşı dirençli duruma getirilmesinin ötelenemeyecek bir problem olduğu, 2023 yılının 6 Şubat'ında gerçekleşmiş olan Kahramanmaraş depremleri ile daha da iyi anlaşılmıştır. Bu kapsamda devlet; Sosyal konut projelerinden kentsel dönüşüme, millet bahçelerinden atık yönetimlerine, altyapı çalışmalarından çevresel koridorlara, yapı işleri ve teknolojilerinden akıllı şehirlere kadar bütün alanlar içerisinde bilim insanlarınca yürütülmekte olan çalışmaların paydaşı konumunda yer almıştır. Benzer şekilde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından ortaya çıkan durumun gerek çevre gerek şehircilik gerekse iklim değişiklikleri bakış açısından takip edilmesi ve yönetilmesiyle, söz konusu depremden çok ciddi hasar görmüş şehirlerin yeniden inşa edilmesi süreci içerisinde uygulanması hedeflenen politikaların tespit edilmesinde her daim olduğu gibi bilim insanları ile her zaman etkin bir rol üstlenmiştir. Söz konusu çalışmalardan hareketle, alanında uzman olan kişilerden meydana gelen disiplinler arası bir kurulun oluşturulmasına karar verilmiştir (ÇŞİDB, 2023a). Zira kısa bir zaman dilimi içerisinde birbirlerinden bağımsız bir şekilde gerçekleşen iki farklı deprem ile beraber gelen afet; hem bölgesel niteliğe sahip olması hem de neticelerinin yol açmış olduğu yıkımın büyük olması açısından meydana gelen diğer afetlerden net bir biçimde ayrı tutulmaktadır. Bu sebeple, deprem bölgesinin afet sonrası süreç içerisinde hem ilk yardım, arama kurtarma, geçici barınma alanlarının kurulumu, hasar tespit ve enkaz yönetimi hem de yeni şehircilik faaliyetleri açısından idaresi çok özel bir çalışma ile gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu gereklilikten hareketle, bir afet yönetim modeli olarak geliştirilen Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli, afet yönetim sürecinin hem afet öncesi, hem afet anı hem de afet sonrası tüm adımlarını kapsayan; sürecin bütün açılardan takip edilmesini, yönetilmesini, yeniden inşa politikalarını belirlemek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın himayesi ve dönemin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum'un başkanlığında hayata geçirilmiştir.

Türkiye'de afet yönetiminin sürdürülebilir olmasını sağlamak amacıyla kurulan Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli; bir başkan, bir başkan yardımcısı, genel sekreter ve genel sekreter yardımcıları, danışma kurulu ile toplam 13 alt kuruldan meydana gelmektedir. Bununla birlikte İstanbul, Ankara ve Gaziantep şehirlerinde de çalışma ofislerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Deprem ve yer bilimleri kurulundan destek hizmetleri ve sosyal politikalar kuruluna, kırsal dönüşüm kurulundan kentlerin yeniden inşa edilmesi kuruluna, tarihi ve kültürel miras kurulundan coğrafi bilgi sistemleri ve akıllı şehirler kuruluna kadar afet yönetim sürecinin tüm aşamalarını kapsamakta olan iklim dostu, sürdürülebilir ve afetlere direnç kazanmış şehirler

kurma yaklaşımı temelinden hareketle Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bütün çalışmalara teknolojik ve bilimsel manada önemli katkı sunmaktadır. “Direnci yüksek kentler” hedefi için çok ehemmiyet arz eden söz konusu kurullarda inşaattan jeoloji mühendisliğine, sosyolojiden mimarlığa kadar çok sayıda bilim insanı ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde çalışmalar yürüten bürokratlardan temsilciler yer almaktadır. Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli’nin temel gayesi; “model kapsamında oluşturulmuş olan kurulların gerek çevre gerek şehircilik gerekse iklim değişikliği hususlarında afet bölgesinde yürütülmesi ve planlanan çalışmalara teknik ve akademik anlamda destek olunması” şeklinde belirlenmiştir. Topraklarının önemli bir bölümü deprem tehlikesi altında bulunan Türkiye’nin, başta depremler olacak şekilde; yangın, heyelan, sel gibi iklim krizinden doğan diğer tüm afetlere yönelik de hazırlık yapması ve afetler ile mücadele noktasında potansiyelinin her anlamda yükseltilmesi, afetlere karşı direnç kazanan kentlerin ve toplumsal yapının kurulmasında söz konusu modelin sağlayacağı katkılar son derece mühim bir noktaya gelmiştir (Çamaş ve Turan, 2023, s. 247-249). Sözü edilen modelin teşkilat şeması Şekil 1.3 te sunulmuştur.

Şekil 1.3. Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli (Kaynak: ÇŞİDB, 2023)

Tüm bu süreçlerin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi ve olası yeni depremlere yönelik hazırlıklı olunabilmesi adına afet yönetim sürecinin son derece doğru ve etkili yönetilmesi gerektiğine, çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmiştir. Bu kapsamda, bir sonraki başlıkta afet yönetimi konusu tüm ayrıntıları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

1.7 Afet Yönetimi

Bir afetin ortaya çıkması durumunda oluşan zararların minimuma indirgenebilmesini, ele alınmakta olan tedbirlerin gelişmesini ve afet müdahale aşamalarında karşılaşılan sıkıntıların ortadan kaldırılması için uğraş veren, çok boyutlu, disiplinler arası yönetim biçimine “afet

yönetimi” adı verilmektedir (Kaptanoğlu, 2024, s. 15). Bireylerin örgütlenerek her an afetle mücadele etmeye hazır durumda olmasını gerektiren afet, nitelikleri ile örgütlenme gereksinimini ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda yönetim faaliyeti; “bir hedefe ilişkin, bir araya gelmiş olan birey grubunun özelliği” olarak ifade edilmektedir (Şimşek, 1996). Özetle afet sonucu zarara uğrama olasılığının en aza indirilmesi, oluşması muhtemel kötü sonuçların yok edilmesi ya da azaltılması, oluşması muhtemel yıkım durumunun önceden değerlendirilmesine yönelik gereksinimlerin tespit edilmesi, acil durum müdahale eğitimlerinin ve planının gerçekleştirilmesi gibi hususların tamamı afet yönetiminin konusu kapsamında yer almaktadır. Bu hususların haricinde; uyarı düzeninin hazırlanması, eldeki mevcut olanların sağlamaştırılması, yapılmakta olan işin öncesine ve sonrasına ilişkin ihtiyaçların tespit edilmesi, iyileştirme ve yeniden inşa faaliyetleri de afet yönetimi çalışmalarının kapsamında yer almaktadır (Ergünay, 2005). Konuya ilişkin Schramm (1993; Akt. Kaptanoğlu, 2024, s. 15), afet yönetimi konusunun; afetin olası gerçekleşeceği noktalarda, afete ilişkin hazırlanma metodu geliştirilerek, afetin tesirlerinin gelecek dönemler için engellenebilmesi ya da minimuma indirilmesi adına zenginleştirilmiş içerik, yöntem ve politika ile ele alınmasının gerekli olduğunu belirtmektedir.

Bu bağlamda Gökçe ve Tetik (2012) afet risk yönetimini; “tüm kurum ve kuruluşların kendilerinde bulunan imkânların, afetlerin engellenmesini, risklerin minimuma indirilmesini ve afet aşamalarında olması gerekli görülen planlamaların gerçekleştirilmesini sağlayarak, bu sürecin yönetilmesi” şeklinde tanımlamıştır.

Kavramsal olarak çağdaş afet yönetiminde ise gerek kayıpların gerekse zararların aza indirilmesi; hazırlık, tahmin ve erken ikaz, afetlerin anlaşılması gibi afetlerden önceki korumaya ilişkin çalışmalar “Risk Yönetimi”; müdahale, etkinin analiz edilmesi, iyileştirme, yeniden inşa gibi afetin ardından gerçekleştirilen çalışmalar ise “Kriz Yönetimi” şeklinde kabul edilmektedir (Kadıoğlu, 2008). Buna göre çalışmanın sonraki bölümünde afet yönetim sürecinin evrelerine değinilmiştir.

1.7.1 Afet Yönetim Sürecinin Evreleri

Afet yönetimi, karşılıklı etki durumunda birbiriyle ilişkili ve etkileşim içerisinde bulunan pek çok aşamadan oluşan evrelerden meydana gelmektedir. Zararın azaltılması, hazırlık süreci, acil müdahale süreci, iyileştirme süreci ve yeniden inşa süreci bu bölümlerdir. Buna göre, söz konusu evreler aşağıda detaylı bir biçimde açıklanmıştır.

Zararın azaltılması. Yaşamakta olan ortam içerisinde her türlü açıdan gerek maddi gerekse yaşamsal zararlara sebebiyet verebilecek bir afetin ortaya çıkmadan afet riskinin önlenmesi ve olası yıkımın minimuma indirilmesi amacıyla çabaya gereksinim duyulduğu açıktır (Şengün, 2007). Bu kapsamda zararın azaltılması; “hem afet öncesinde hem afet esnasında hem de afetten sonra yapısal ve yapısal olmayan faaliyet ve önlemlerin, doğal ve insandan kaynaklı afetlerin negatif sonuçlarından korunması” olarak ifade edilmektedir (AFAD, 2021).

Türkiye’de afetlerin koordine edilmesinden sorumlu kurumların başında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı-[AFAD] gelmektedir. AFAD, afet yönetim süreçlerinde etkin bir biçimde rol almakta ve AFAD’ın içinde yer alan Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı da mühim görevler üstlenmektedir. Buna göre, söz konusu kurumun görevleri şu şekilde sıralanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2021);

1. Afetlere ilişkin hazırlanan bütün planların yaşama geçirilmesi,
2. Afet ile acil durum yerlerinin belirlenmesi ve tedbirlerin hazırlanması,
3. Afet olasılığı bulunan yerleri imara ve plana hazırlayarak gerek maddi gerekse diğer yardımların tespit edilmesi,
4. İdari süreçlerin oluşturulması,
5. Sigorta tarafından yapılabilecek faaliyetlerin kapsamının arttırılması,

6. Devlet yapılarının geliştirilmesi ve kurumlarda çalışan personel ihtiyacı hususlarında tavsiyeler vermesi.

Hazırlık süreci. Hazırlık süreci, destek hizmetlerinin tespit edilmesi ve acil durumlarda görev ve sorumluların belirlenmesini kapsamaktadır. Hazırlık sürecinde; afetlerin tamamında kimlerin yetki sahibi olduğu, afetleri kimlerin yöneteceği ve gereken malzeme bilgisinin güncel tutulması önemlidir. Bu bağlamda bütün yönetimlerin; afet yönetim görevi için gereken atamaları gerçekleştirmesi, belirlenmiş görevlerin yapılması amacıyla gereken donanım, personel ve diğer kaynakları tanımlaması ve daima güncel tutulması, bu sürecin en önemli faaliyetleri olarak ifade edilmektedir (Kadıoğlu ve Özdamar, 2006).

Acil müdahale süreci. Yaşanan bir afetin ardından ilk evre, acil müdahale süreci evresidir. Bu süreç, hem devlet görevlilerinin hem de afet gönüllülerinin afetin etkilerini azaltabilmek ve bir düzeni oluşturabilmek adına gerçekleştireceği çalışmaları kapsamı şeklinde adlandırılabilir (Özel, 2015). Kısaca yaşanan bir afetten sonra acil önlemlerin gerçekleştirildiği çalışmalar şu şekilde sıralanmaktadır (Yılmaz, 2003);

1. Hayatını kaybedenlerin sayısının azaltılması ve sağlık problemlerinin çözüme ulaştırılmasına yönelik çalışmalar,

2. Afet olayının yaratabileceği zarar ve zarara uğrama olasılığından hareketle hayatların ve ekonominin teminat altına alınmasına ilişkin faaliyetler,

3. Hayati ihtiyaçların en kısa süre içerisinde karşılanması ve afetin yaratacağı olumsuz etkiye paralel olarak sosyal hayatın da olumsuz etkilenmiş olması neticesinde olağan hayata geçişin sağlanabilmesi adına üst düzey gayret gösterilmesine dair etkinlikler.

İyileştirme süreci. Afetten olumsuz şekilde etkilenen bireylerin normal yaşamına yeninde geçebilmeleri amacıyla bireyin ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde kullanılan her şeyin minimum seviyede bile olsa bireylere sunulması olarak ifade edilen ve mecburi kabul edilen süreç, “iyileştirme süreci” olarak adlandırılmaktadır (Şengün ve Temiz, 2007). Afetin doğrudan etkilediği bireylerin yaşam koşullarının yeniden oluşturulması, yaşanan maddi zararların minimuma indirilmesi adına gereken planlamaların düzenli bir çaba ve kararlaştırılmış olan düşünceler doğrultusunda hazırlanması ve söz konusu planlamaya göre organize edilen faaliyetlerin tümü, bahse konu iyileştirme süreci içerisinde yer almaktadır (Işık, 2012). Bu süreç, genellikle afetlerin negatif tesirlerini mümkün olabildiği kadar afet yaşanmadan önceki duruma çevirebilme esasına dayanmaktadır (Chang, 2010).

İyileştirme sürecinde; yıkılmış hasarlı binaların belirlenmesi, gerekmesi halinde yıkılması ya da güçlendirme çalışmalarının yapılması; altyapı çalışmalarının, yapısal düzenin sağlanması, bireylerin yaşadıkları psikolojik ve sosyolojik krizler ile mücadele gücünün artırılması, bu bireylere iyileştirme çalışmalarının sunulması, ekonomik yönden destek olunması, yıkılan evlerin yeniden inşa edilmesi ve molozların temizlenerek yaşanmakta olan ortamın düzenlenmesi faaliyetleri gerçekleştirilmektedir (Coppola, 2015).

Afetin gerçekleştiği noktada yaşamakta olan bireylerin barınma gereksinimlerinin zaman kaybedilmeden karşılanması oldukça mühim bir husustur. Söz konusu gereksinimin karşılanması amacıyla kısa bir zaman dilimi içinde geçici de olsa meskenlerin oluşturulması şarttır (Karaaslan, 2015). Bu zaman zarfında yönetim sürecinin istenilen seviyede gerçekleştirilebilmesi için, idari kadrodaki temel unsurlar olarak ifade edilen ortak çalışma, intibak ve yönlendirme durumlarına ehemmiyet gösterilmektedir (Eryılmaz, 2014).

Yeniden inşa süreci. Yaşanan afet sonrası kayıpları olan kişilerin tüm faaliyetlerinin, afetten önceki zamanki faaliyetlerin daha da üzerine çıkartılmasına ilişkin çalışmaların yapıldığı süreci ifade eden yeniden inşa sürecinde yıkılmış olan binaların yeniden yapılması, ekonomik yaşamın güçlendirilmesi gibi çalışmaların yaşama geçirilmesi gerekmektedir (Taş ve Erdal, 2015). Afetten etkilenen bireylerin hayati faaliyetlerinin eski hayat standardından daha da yükseğe çıkartılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar, “yeniden inşa süreci çalışmaları” olarak adlandırılmaktadır (Özel, 2015). Birey yaşamının ve ekonomik hayatın olağan seyrine

dönmesi olarak ifade edilen yeniden inşa süreci faaliyetleri, süreç olarak diğer süreçlere kıyasla daha uzun vadeli bir süreçtir (Ergünay, 1996).

Yeninden inşa süreci, afet sebebi ile ortaya çıkmış olan yıkımın düzeltildiği ve hayatın normal seyrine getirilmesinin amaç edinildiği süreçtir. Söz konusu zamanda bireylerin, yapılmış olan evlerini teslim almaları sağlanmakta ve psikolojik gereksinimleri önceki süreçlerden daha uzun bir süreçte karşılanmaya çalışılmaktadır (Limoncu ve Atmaca, 2018). Özellikle yardım teması ile faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının devlet kurumları ile koordineli şekilde çalışmak, uyumlu hareket etmek ve söz konusu uyumu devam ettirmek için etkin görevleri bulunmaktadır. Gerek 1999 Marmara depreminde gerekse 2023 Kahramanmaraş depremlerinde derneklerin ve kuruluşların olağanüstü çabaları neticesinde, afetten etkilenen birçok bireye destek olunduğu görülmüştür.

1.7.2 Afet Yönetim Sistemleri

Afetlerin önlenmesi ve risklerin minimuma indirilebilmesi amacıyla afet durumunun; belirlenen evrelere göre yapılması gerekli çalışmaların planlanmasını, ülke genelinde faaliyet gösteren tüm sivil toplum kuruluşlarıyla devlet yönetiminin güçlerini tek bir hedefe yönlendirmesini mecburi kılan kapsamlı bir idare etme şekline “afet yönetimi” adı verilmektedir (Kadioğlu ve Özdamar, 2006). Afet yönetim sistemi ise kişilerin yaşamlarına devam ettikleri yerlerdeki doğal afetlerin meydana gelme ihtimali konusunda farkındalığının olması ve afetin gerçekleşmesi durumunda söz konusu olayların yaratacağı negatif durumlardan etkilenmemesi veya minimum düzeyde etkilenmesi amacıyla gerçekleştirilen olağan çalışmaların tamamıdır (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Bu bağlamda afet yönetim sistemleri; bütünsel afet yönetim sistemi ve toplum tabanlı afet yönetim sistemi olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir.

Bütünsel (Entegre) afet yönetimi. Bütünsel (Entegre) afet yönetimi; zararın azaltılması, önceden hazırlık yapılması, kurtarma ve ilk yardım faaliyetleri, afetlerin engellenmesi ve zararların en aza indirilmesi gayesiyle yeniden inşa faaliyetlerinin yönetilmesi ve yaşama geçirilmesi adına tüm devlet yetkilileri ile sivil toplum kuruluşlarının güçlerini aynı hedefe koordine etmesini içermektedir (Kadioğlu, 2008). Modern bütünsel afet yönetiminin hedefleri arasında ilk sırayı “dirençli topluluklar oluşturmak” almaktadır. Bu konu çerçevesinde faaliyetler, bütün bireyleri eğitim altına alarak farkındalık kazandırmaya yönelik gerçekleştirilmektedir (Yaman ve Ayrancı, 2020). Tüm kurum ve kuruluşların söz konusu eğitimlere katılım göstermeleri mecburidir. Kamudan özel sektöre, ulusaldan yerele kadar tüm kurumların konuya ilişkin farkındalıklarının arttırılması ve aynı bilinç ile hareket etmesi amaçlanmıştır. Yaşanabilecek zararların engellenmesi, engellenemiyorsa minimum düzeye indirilmesi gibi faaliyetler, bütünsel afet yönetiminin çalışmaları arasında gösterilmektedir (İskender, Yirmibeşoğlu, Yaman, Kahya ve Trabzon, 2017). Bu çerçevede bütünsel afet yönetiminin evreleri, Tablo 1.3’te sunulmuştur.

Bütünleşik (Entegre) Afet Yönetimi	
1.	Risk Yönetimi
1.1.	Riskin Analiz Edilmesi ve Zararların Azaltılması
	Mevzuatın düzenlenmesi ve güncellenmesi Afetlerin tanınması (Yangın, heyelan, deprem) ve oluşma risklerinin belirlenmesi Erken ikaz ve kontrol mekanizmasının hazırlanması Toplumsal afet hususunda genel bir eğitimden geçirilmesi Afetlerin yol açtığı zararların azaltılması amacıyla mühendislik önlemlerinin uygulanması
1.2.	Hazırlık
	Acil eylem planları hazırlanması Riske göre müdahale planı geliştirilmesi Gereksinimlerin ortaya konulması Afet
2.	Kriz Yönetimi
2.1.	Müdahale
	Yaşanan afete göre acil eylem planının uygulanması ve müdahale edilmesi Arama-kurtarma çalışmalarının gerçekleştirilmesi Tahliye süreci Gereksinimlerin giderilmesi Koordinasyon içerisinde hareket edilmesi Destek il gruplarının oluşturulması Hasar tespit çalışmalarının yapılması
2.2.	İyileştirme
	Maddi destek olunması Ulaşım, barınma ve haberleşme konularına destek verilmesi Afet güvenli yerleşim alanının oluşturulması Toplumsal genel manada rehabilite edilmesi

Tablo 1.3. Bütünleşik (Entegre) Afet Yönetiminin Evreleri

Toplum tabanlı afet yönetim sistemi. Afet yönetim süreci, her ne kadar birey temelli kurum ve kuruluş özelliğini bünyesinde barındırıyor olsa da bulunduğu devletin yasalarına göre çalışmalarını yürütmek mecburiyetindedir. Değişkenlerin ve yasaların devlet tarafından destekleyici şekilde düzenlenmesi durumunda afet konusunda çalışmalar yapanlar, söz konusu çalışmalarında başarıya ulaşabilmektedir (Jahangiri, Pigliacelli ve Kerr, 2011).

Toplum tabanlı afet yönetim sistemi, bireylerin yönetimde yer almasını desteklemektedir. Afet yönetimi evrelerinde bireylerin yer alması gerekmektedir. Söz konusu çalışmalarda yalnızca sivil toplum kuruluşlarının yer almaması, derneklerin ve toplumun afet ile alakalı çalışmalarda etkin bir şekilde rol alması gerekmektedir (Akyel, 2007). Toplum tabanlı afet yönetim sistemi, 2000’li senelerde gündeme gelmeye başlamış ve afet risklerinin engellenebilmesi konusu, bu yıllardan itibaren gündemdeki yerini korumuştur (Chen, Liu ve Chan, 2006; Wang, Lai, Zuo, Chen ve Duo, 2016).

Tüm bu anlatılanlardan hareketle ülkelerin, yaşadıkları doğal afetler karşısında kimi zaman çaresiz kaldığı, tek başlarına karşılaştıkları afetlerin yönetiminde başarılı olamadığı ve gerek yönetsel gerek iktisadi gerek sosyal gerekse psikolojik açıdan desteğe gereksinim duydukları görülmektedir. Bu noktada, devreye ulusal ve uluslararası düzeydeki sivil toplum kuruluşlarının girdiği söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE GELİŞİMSEL SÜREÇ BAKIMINDAN SİVİL TOPLUM

Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın gerek faaliyet alanlarını gerekse gelişim süreçlerini doğru bir biçimde anlayıp yorumlayabilmek amacıyla ilk olarak STK'ların içerisinde gelişmiş olduğu sivil toplumun özelliklerinin iyi anlaşılması ve doğru bir şekilde analiz yapılması gerekmektedir. Bu nedenle kavramsal açıdan sivil toplum, tarihsel sürecin farklı evrelerinde, içerisinde bulunulan zamanın iktisadi ve sosyal özelliklerine bağlı olacak biçimde değişime uğrayarak yorumlanmıştır.

Kavramsal açıdan sivil toplum, günümüzdeki anlamına ulaşana dek türlü aşamalardan geçmiş, farklı toplumsal ve politik olayların tesiri ve farklı düşünürlerin destekleri ile gelişerek günümüzdeki durumuna gelmiştir. Buna göre, kavramsal açıdan sivil toplumun gelişim süreci, çalışma kapsamında üç farklı zaman diliminde incelenmiştir.

Kavramsal olarak sivil toplum, Antik Yunan döneminde Çiçeron ve Aristo, Orta Çağ döneminde Rousseau, Montesquieu, Locke ve Hobbes, ilerleyen çağlardaki dönemde ise Gramsci, Marks ve Hegel tarafından “toplum-devlet” bağlamında ele alınmış ve Batı’da yaşanan aydınlanma süreci ile de söz konusu kavram, bugüne kadar gelmiştir (Meray, 2007, s. 11).

Devlet ile sivil toplumu birbirlerinden ayırt etmemiş olan Antik Yunan dönemi içerisindeki söz konusu görüş, XVIII. asra kadar kabul görmüştür. Bahsedilen zaman diliminde kavramsal olarak sivil toplum; “kabalığın ve şiddetin aksine, içerisinde bireylerin birbirleri ile nezaket kurallarına uyarak anlaşmaya vardıkları bir barış toplumunu” ifade etmek için kullanılmıştır (Kaldor, 2002, s. 38).

Kavramsal olarak sivil toplum, XVIII. ve XIX. asırlardaki “doğal hukuk” akımı ile gelişmiş olan aydınlanma felsefecilerinin görüşleri ve takip eden bu dönem içerisinde gelişmiş olan ideolojilerin rehberliği ile farklı bir anlama bürünmüştür. Bilhassa XX. asrın ikinci yarısından başlayarak içeriksel anlamda sivil toplum, modernleşme süreci içerisinde bugünkü anlamına erişmiştir.

2.1 Devlet ile Sivil Toplum İlişkisi

Devlet ve sivil toplum kavramlarını kullanmış olan düşünürler, söz konusu iki kavram arasındaki ilişkiyi incelerken, yaşamış oldukları zamana ve topluma bağlı şekilde birbirlerinin aksi görüş bildirmişlerdir. Klasik çağda sivil toplum ve devlet birbirlerinden ayrılmayan kavramlar, aydınlanma çağı ile birlikte söz konusu iki kavramın birbirlerinden ayrıldığı görülmüştür. Geçmişin derinliklerine doğru gidildiğinde, kavramsal olarak sivil toplumun oluşmasının toplumsal değerlere, toplumsal kurumlara ve toplumsal yapılara bağlılığı görülmektedir. Bu manada kavramsal açıdan sivil toplumun, Batı kültürüne özgü bir kavram olmasının yanında, tarihsel açıdan da Batı kültürü içerisinde geliştiği ve demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi sürecinde mühim katkılar sunduğu söylenebilir.

Kavramsal olarak sivil toplumun ilk defa Aristo tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. “Politika” isimli yapıtında Aristo, kavramsal olarak sivil toplumu; “koinonia politike” biçiminde kullanmıştır (Doğan, 2002, s. 10). Söz konusu ifade, Çiçeron tarafından Latince’ye “societas civilis” şeklinde çevrilmiştir (Tosun, 2001, s. 30). Çiçeron tarafından kullanılmış olan söz konusu terim, günümüzde kullanılmakta olan “sivil toplum” teriminin anlam açısından tam olarak karşılığı olsa da, Aristo, kavramsal olarak sivil toplumu günümüzdeki anlamından oldukça farklı biçimde kullanmıştır. Buna göre Aristo, kavramsal olarak sivil toplum ifadesiyle; vatandaşlar tarafından oluşturulmuş olan, belli kural ve yasalar bağlamında vatandaşların eşit bir biçimde yaşamakta olduğu polisi ve vatandaşlar tarafından oluşturulmuş olan toplumla bu

toplumun parçalarını ifade etmiştir. Bir diğer ifadeyle devlet, bireyler ve toplum arasında hiçbir ayırım yapmamıştır. Buna göre sivil toplum, toplumun bütününe içerisinde alan bir kavram şeklinde düşünülerek özel yaşam ile toplum devleti arasında herhangi bir ayrıma gitmemiştir. Bununla birlikte toplumla birey arasında da herhangi bir farklılaşmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, dikkat edilmesi gerekli olan kavramlardan bir diğeri de vatandaşlık kavramıdır. Site/Toplum devleti vatandaşlığı sonucu elde edilmiş olan karar mekanizmalarına katılma hakkı için yabancı veya köle olunmaması koşulu getirilmiştir. Yabancı veya köle olarak kabul edilmiş olanlar, vatandaş statüsünde kabul edilmemekte, vatandaşlık haklarından yararlanmalarına izin verilmemektedir (Doğan, 2002, s. 14).

Antik Yunan dönemi devletlerinde toplum, alınması gereken politik karar süreçlerine katılmak mecburiyetinde olması sebebiyle, toplumsal yaşamı alakadar eden konular ile ilgili düşünmek ve görüş sahibi olmak zorunda kalmıştır. Söz konusu devletlerde politik hayata hâkim olan aleniyet ilkesi, kişisel görüşlerin tartışılmasına ve ortak görüşlerin ortaya çıkmasına etki etmiştir. Orta çağ döneminde, politik yapıda oluşan değişimler, kavramsal açıdan sivil toplumun da değişmesine sebep olmuştur. Söz konusu dönem kapsamında, feodal yapının mevcudiyetinin, kavramsal açıdan sivil toplumun manasını biçimlendirdiği görülmüştür. Feodal yapı; “uygulama biçimi olarak değişiklikler barındırsa da, genel manada kralın, en büyük erk olduğu, bununla birlikte feodal beylerin de görece olarak erke ortak oldukları bir sistem” şeklinde tanımlanabilir. Feodal beylerin erke hâkim olması hali, “politik hâkimiyetin bölünmesi” manasına gelmektedir. Konuya ilişkin olarak Doğan (2002, s. 14-15), söz konusu dönem içerisinde kavramsal olarak sivil toplumu, feodal yapının bu özelliğinden kaynaklanmış olan “bölünmüş politik hâkimiyet” olgusuna karşılayabilmek amacıyla kullanmıştır. Tosun (2001, s. 31) ise Roma’da bulunan Katolik Kilisesi’nin kavramsal olarak sivil toplumu kilisenin karşılığı olacak şekilde, “dünyevi irade”, “devlet” şeklinde algıladığını ifade etmiştir.

Politik yapıda oluşan değişimler ile beraber, doğal olarak toplumsal yapıda da pek çok değişim gerçekleşmiştir. Toplumdaki söz konusu değişimler, ayrıcalığı olan kentlerin ortaya çıkması ile doğmaya başlamıştır. Kentler, XIII. asrın başlarından başlayarak, feodal beylerden kimi imtiyazlar almaya başlamışlardır. Kent halkını meydana getiren burjuvazi sınıfı, gelişmiş olan ticaret ile beraber zenginleşmeye ve söz konusu zenginlikle ilişkili olarak kilise ve feodal beylerin karşısında güç kazanmaya başlamıştır. Hatta elde edilen zenginlikler sayesinde, yargısal ve idari imtiyazlara kavuşmuşlardır (Bumin, 1998, s. 35).

Bu imtiyazların verilmiş olmasının temelindeki neden ise burjuvazinin sahip olduğu ticareti canlı tutmak yer almaktadır. Kentlerdeki ticaretin gelişmiş olmasıyla beraber borsalar oluşmuş, kentler arası posta, haberleşme ve her çeşit haber alışverişi kurumsal manada bir kimliği bürünmüştür. Gazeteler, eğlence kulüpleri, sinema, tiyatro, sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği ortamlar ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlamıştır. Aile yaşamının da iktisadi alanın dışarısına kayması ile kamusal ile ilgili tanımlamaların yapılmaya başlandığı görülmüştür. Bu sayede, kavramsal olarak “burjuva kamusal alanı” ifadesi oluşmuştur (Habermas, 2002, s. 76).

Sivil toplum konusuyla alakalı yapılan çalışmalar incelendiğinde, “devlet” kavramının söz konusu çalışmaların merkezinde yer aldığı görülmektedir. Klasik dönem içerisindeki devlet-sivil toplum arasındaki “benzerlik”, XXI. asrın başında yerini “farklılığa” bırakmış ve bu durum, toplum ile devlet arasındaki ayrımı gündeme taşımıştır. Toplum ile devlet arasındaki bağlantıyı araştıran çalışmalar da çoğunlukla söz konusu iki kavram üstünden gerçekleştirilmektedir. Sivil toplumun anlaşılabilmesi, büyük oranda devletin yapısının anlaşılmasından geçmektedir. Arslan’ın (2001, s. 70) Bottomore’dan yaptığı aktarımda belirttiği üzere, devletin ortaya çıkmasında iki temel gerekçe bulunmaktadır. Bu gerekçelerden ilki; gerek kişilerde gerekse gruplarda ortaya çıkmakta olan menfaat çatışmalarını düzene sokabilen ve “genel menfaati” temsil eden bir üst erke gereksinim duyulmuş olmasıdır. İkinci gerekçe ise; “bir sınıfın, bir başka sınıf üstünde egemenlik kurması neticesi veya bir birey

grubunun başka birey gruplarını fetih yoluyla egemenliği altına alması sonucu devletin oluşmasıdır”.

XVII. asrın sonlarından başlayarak genel manada “kişi-odaklı-instrumental” ve “devlet-odaklı-transandantal” olacak şekilde iki politik düşünce geleneğinin oluştuğu gözlemlenmiştir. Kavramsal açıdan sivil toplum da yine söz konusu iki düşünce geleneğinin çevresinde biçimlenmiştir (Abay, 2004, s. 275). Bu noktada, bir tarafta “transandantal” devlet geleneği bulunan; Bodin, Rousseau, Hobbes, Machiavelli, Hegel gibi düşünürler yer alırken, diğer tarafta “instrumental” devlet geleneğine sahip Hayek, Mill, Montesquieu ve Locke gibi düşünürler yer almıştır. Devlet-odaklı yaklaşım, Machiavelli’nin siyasal idare üstündeki evrensel Katolik Kilisesi’nin gölgesini kaldırmayı istemesi ile başlamıştır (Machiavelli, 2014, s. 45).

Küçük prenslikler biçiminde örgütlenen İtalya ulusunun kuvvetli bir kral çevresinde birleşmesini amaçlamış olan Machiavelli, Papalık çevresinde örgütlenmiş olan geleneksel Katolik Kilisesi’nin tekeline ortadan kaldırılabilecek nitelikte zorbalığa dayanan mutlak bir monarşiyi öngörmüştür. Söz konusu mutlak monarşi rejiminin gayesi olan kuvvetli merkeziyetçi devleti oluşturabilmek için Machiavelli toplumsal dinamikleri engelleyen, bu sayede sivil topluma kapılarını kapatmış olan bir yaklaşımı ön plana çıkartmıştır. Machiavelli, kişisel amaçları devletin amaçları içerisinde eritecek biçimde bir bakıma bireyselliği bitirmiş ve bu alanda yaşanan farklılığı da ortadan kaldırmıştır.

Aydınlanma dönemi içerisinde siyasal toplumla sivil toplum günden güne birbirlerinden ayrılmışlardır. Hobbes, mutlak otoriteyi kişilerin rızasına dayandırmıştır. Mutlakiyet rejiminin İngiliz sürümünü geliştirmiş olan Hobbes, kuvvetli ve mutlak bir politik gücün oluşmasını çatışma, yarış ve rekabet durumundaki birey doğasının barış içerisinde yaşama özlemine dayandırmıştır. Devlet her çeşit kanunun yapıcısı olması sebebiyle dinsel kanunlara artık gereksinim duyulmamıştır. Devlete itaat etmek, aynı zamanda Allah’a karşı itaat etmek anlamına gelmiştir (Akalı, 1991, s. 119).

Liberal temalardan başlayarak yalnızca Allah’a karşı sorumluluğu ön plana çıkartan mutlakiyetçi bir düzene ulaşmış olan Hobbes, farklı menfaatler çevresinde yoğunlaşan çoğulcu bir toplum görünüşünü, tek bir bireyin şahsında eritmiş ve sivil toplumun, günümüzdeki çeşitlilik ve farklılığının bir alanı olarak ortaya çıkmasının önüne geçmiştir. Sözleşmeciler düşünürler arasında yer alan Hobbes, politik toplumla, bir diğer ifadeyle devletle sivil toplumu, aynı anlamda kullanarak sivil toplum öğelerini, içerisinde din de olacak şekilde devletin çatısı altında bir araya gelmiştir. Hobbes, bireyin doğasında kötülüğün esas olduğunu ileri sürmüştür. Doğal durumlarında bireyleri kısıtlayıcı herhangi bir faktör olmadığı için bireyler, menfaatleri ölçüsünde birbirlerine karşı her türlü şeyi yapabilecek durumdadır. Bu sebeple, doğal hallerinden bir defa kurtulmalarının ardından yeniden o hallerine dönmek için kuvvetli bir devletin mevcudiyetine gereksinim duyulmuştur. Bir diğer ifadeyle, kişinin çatışmacı ve diğer bireyler için düşman özelliği taşımakta olan karakteri bakımından devletin önceliği sivil toplum olmuştur (Savran, 2003, s. 65).

Hegel ise anlamsal olarak sivil toplumu, kendisinden önceki düşünürlerden oldukça farklı manada kullanmıştır. Bu sebeple Hegel’in sivil toplum hususundaki görüşleri, getirmiş olduğu yeni perspektif sebebiyle mühim kabul edilmektedir. Hegel’e göre sivil toplum, doğal özgürlük ortamı olmaktan ziyade, devletle aile arasında konumlanmış olan bir “ahlaki yaşam alanı”dır. Buna göre Hegel sivil toplumu, devletle aile haricinde kalmakta olan alan şeklinde görmüştür (Doğan, 2002, s. 14). Sivil toplumu ve devleti, bir “gereksinimler bütünü” içinde tanımlamış, sivil toplumun gereksinimlerinin de “doğal yaşamdan kopma” manasına geldiğini ifade etmiştir (Tosun, 2001, s. 38).

Hegel’in görüşlerinde sivil toplum, menfaat çatışmaları temeline dayanan burjuva toplumuyla aynı düzeydedir. Söz konusu menfaat çatışmalarının engellenebilmesi ise ancak devletin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Hegel’in sivil toplumla ilgili görüşleri, liberal bakış açısı olan düşünürlerden bir hayli farklılaşmaktadır. Zira Hegel sivil toplumu; “çağdaş hayatın

oluşması süreci içerisindeki gelişmelerin bir neticesi” şeklinde yorumlamıştır. Kişisel menfaat ve söz konusu menfaatlerle ilişkili tartışmaların yaşanmakta olduğu alan sivil toplum; çağdaş bir yaşamı, rasyonelliği ve evrensel olmayı olası kılan sosyal varlıksa devlettir. Hegel, devleti kutsallaştırmasının yanında “sivil toplumun devlet harici bir alan olmasının” altını çizen ilk düşünür olma özelliği ile de bilinmektedir. Hegel’in görüşlerine göre toplum; devlet, sivil toplum ve aileden meydana gelmektedir. Her alan kişinin hayatını tertip eden farklı etik kuralları barındırmaktadır. Bir tarafta piyasa toplumunun ve sosyo-ekonomik gerekliliklerin getirdiği rekabet ve buna bağlı çatışmaların yer aldığı sivil toplum, diğer tarafta ise devleti meydana getiren devlet kurumları ile özdeşleşmiş ve devletle ayniyet içerisinde olan siyasal bir toplum vardır. Bu yaklaşıma göre, sivil toplum maddi yaşama, bir diğer ifadeyle ekonomiye, siyasal toplumsa devlete karşılık gelmektedir. Buna göre Hegel’in sivil toplum yaklaşımında öncelik devlette olmalıdır. Zira devletin başat görevi, sivil toplumu her türlü duruma karşı korumaktır (Meray, 2007, s. 18).

Çatışmacı teorinin baş düşünürleri arasında gösterilen Marks, kavramsal açıdan sivil toplumu Hegel’den miras almış ve kavrama farklı bir kapsam kazandırmıştır. Marks, anlayış olarak sivil topluma “sınıf” kavramına ilave ederek Hegel’in kullanım şeklinde değişikliğe gitmiştir. Marks, Hegel’in devlet için sarf ettiği “yarı tanrısal ve her şeyi çevreleyen kurum” yaklaşımını eleştirmiştir. Marks, sivil toplumu tanımlarken; “politik yaşamı belirlemekte olan alan” ifadelerine yer vermiş ve devleti, sivil toplum içerisindeki çelişki ve çatışmaları barıştıran bir kurum olmaktan ziyade, “sivil toplumun yansıması” şeklinde kabul etmiştir (Azaklı, 1996, s. 53).

Liberal geleneğinse çoğulculuk, farklılık ve çeşitliliği vurguladığı görülmektedir. Bu geleneği savunanlar; “bireyin, doğası gereği içerisinde bulunduğu sosyolojik ve kültürel şartların tesiriyle bir çeşitlilik içerisinde dışa yansıyacağı” şeklindeki argümanı ile dikkat çekmişlerdir. Berlin ve Mill tarafından “otonom kişi” ve Hayek tarafından “kendiliğinden düzen” yaklaşımları içerisinde altı çizilen çeşitlilik, sivil toplum için geniş bir altyapı oluşturacak nitelikte olmuştur. Zira seçimler, talepler ve beklentilerin bir farklılığa yol açacağı düşünülmektedir. Kişisel özgürlüklerin en iyi çeşitliliğe sahip olan toplumlar içerisinde var olabileceği görüşü ön plana çıkmaktadır (Meray, 2007, s. 19).

Özetle, liberal gelenek görüşü içerisinde; “devlet alanını kısıtlı tutmayı amaç edinen, bu sayede sivil toplumun beslenmesini sağlayan” yaklaşımı görülmektedir. Devlet-sivil toplum ayrımı, devlet-odaklı gelenek içerisinde esaslı şekilde ele alınmış olmasına rağmen, söz konusu gelenekte devletin amacına yönelmiş olan bir sivil toplum yaklaşımı ile karşılaşılmaktadır. Liberal gelenek anlayışı ise devleti piyasa ekonomisi, kişinin önceliği, insan hakları ve anayasal hükümet ile kısıtlayarak bir bakıma devlet alanı haricinde bulunan otonom sivil topluma bir yer açmaktadır. Bir başka ifadeyle devlet; “sivil toplumsal seviyedeki kişilerin ya da daha kapsamlı bir ifade şekliyle tarafların arasındaki bağlantıların bir teminatı” olarak görülmektedir. Kavramsal açıdan sivil topluma bu açıdan bakıldığı zaman, bugünün sivil toplum yaklaşımına altyapı oluşturacak devlet çözümlemesi için, “devleti bir araç olarak algılamakta olan ve onu kişilerin birey olmalarından ötürü doğal olarak sahip oldukları hakların gözeticisi ve koruyucusu” şeklinde algılamakta olan görüş daha uygun kabul edilmektedir.

2.2 İdeolojiler Çerçevesinde Sivil Toplum

Yukarıda da detaylarına yer verildiği üzere, sivil toplum ile ilgili olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Söz konusu görüşler; Marksist görüş ile liberal demokrat görüş olarak ifade edilmektedir. Buna göre liberal demokrat görüşe göre devlet ile sivil toplum birbirlerinden ayrı, ancak yan yana çalışabilme özelliği olan iki farklı kurumdur. Marksist görüşe göreyse sivil toplumla devlet bir bütün olarak ele alınmaktadır. Buna karşın, sivil toplum adına gereken toplumsal farklılaşma, gönüllü beraberlik, toplumsal örgütlenme, baskı mekanizması oluşturma ve toplumsal seviyede özerk olma gibi ön şartlar, sadece liberal toplum yapısı içerisinde

gerçekleşebilmektedir (Çaha, 1998, s. 10). Zira sivil toplum, kapitalist gelişmeleri izleyen süreç sonucu oluşmuştur. Kapitalist gelişmelere bağlı olacak biçimde kişi, topluluk kültürünün tesiri dışına çıkmış, toplumsal değer ve birikim olarak yeni bir anlama ulaşmıştır. Söz konusu yeni oluşumu neticesinde kişi, gönüllü girişimlerde bulunarak toplumsal politik yapıya etki edebilmiştir (Kalaycıoğlu, 1998, s. 112). Bu sayede kendi uygulamaları ile devletin var olan mutlak hâkimiyetinde yumuşama sağlanmıştır (Baker, 2002, s. 929).

Marksist temele dayanan Doğu Avrupa sistemleriye rejim konusu üzerinde yoğunlaşmış ve toplumu rejimin ana prensipleri çevresinde biçimlendirmek için çaba sarf etmiştir. Söz konusu durum, hukuka bağlılık ve bireycilik gibi prensiplerin geri planda kalmasına sebep olmuştur (Çaha, 2000, s. 135).

Küçükömer (1994, s. 37) sivil toplumun, oluşan kapitalist sürecin başlaması ile beraber gelişim gösterdiğini savunmuş ve Batı'da yeni bir orta sınıf olarak gelişmiş olan burjuvazinin politik özgürlüğünü edinmeden evvel iktisadi özgürlüğünü kazandığını ifade etmiştir. Devamında ise söz konusu dönemin politik yapısı olan feodalite ile işbirliğine gitmiş ve karar verme sürecinde aktif olmaya çalışmış, bunun karşılığında gerek kilise kurumuna gerekse de feodal beylere önemli derecede iktisadi katkılar sunmuştur. Sivil toplum, feodal düzen içerisinde söz hakkının ele geçirilerek bilhassa mülkiyet hakkı üstünde kurulması olası bir sözleşmenin yollarını aramıştır. Bu sayede sivil toplumun gelişimi, kapitalizmin gelişimiyle beraber olmuştur.

Locke'un görüşleri, günümüz sivil toplum kuramının temelleri oluşturduğu için önemlidir. Zira Locke, kişiyi temel alan bir politik meşruiyet yaklaşımının oluşması (Doğan, 2002, s. 70) ile özel mülkiyet temeli üstüne yükselmiş olan bir toplumsal yapının oluşması (Tosun, 2001, s. 33) görüşlerini ortaya atmıştır. Söz konusu görüşler, çok sayıda kişi tarafından kabul edilmiş, sivil toplumun bugünkü anlamı ile tanımlanabilmesi hususundaki araştırmalara ciddi katkılar sunmuştur.

Karl Marx tarafından ortaya atılan görüşler de sivil toplum kavramının gelişmesi bakımından önemli katkılar sunmuştur. Marx, devletle sivil toplum arasındaki bağlantılarda devleti, sivil toplumun belirlediğini ifade etmiştir. Bunu belirlerken de üst yapı-alt yapı kavramlarından hareket edildiğini belirtmiştir. Bu noktada bahsedilen üst yapı ile devlet, alt yapı ile de sosyal sınıf ve üretim sınıfı anlatılmak istenmiştir.

2.3 Çağdaşlaşma Süreci İçerisinde Sivil Toplum

Zaman içinde oluşan toplumsal ve politik gelişmeler, kavramsal açıdan sivil toplumun günümüzdeki anlamına ulaşmasını sağlamıştır. Demokratik toplumlar içerisinde, kişinin sahip olduğu özgürlükler ve haklar önemli oranda gelişme göstermiş, toplumu oluşturan fertler politik ve sosyal manada sahip oldukları özgürlük alanlarının genişlemesini sağlamışlardır. Bununla birlikte, teknolojiye yaşanan önemli ve hızlı gelişmelerin etkisi iletişim alanında da kendisini göstermiş ve kamusal alan anlayışında değişimlere sebebiyet vermiştir. XIX. asrın ikinci yarısından başlayarak sivil toplum kavramının taşımakta olduğu anlam, vatandaşlık kavramı bağlamında şekillenmiştir. Vatandaşlık kavramı ile beraber kişinin sosyo-ekonomik, politik ve sivil hak ve özgürlüklerinin gelişmesi, çağdaş anlamda sivil toplum kavramının ortaya çıkmasına katkı sunmuştur (Tosun, 2001, s. 52).

XX. asırda gerek bilim gerekse teknoloji alanlarında oluşan değişimler, iktisadi ve politik alanlarda yaşanan gelişmelerle beraber, toplum yaşamında farklılaşmaların önünü açmıştır. İletişim teknolojilerinde yaşanan yoğun gelişmeler, aleniyet prensibinin oluşmasına katkı sunmuş ve kamusal alan kavramında da değişikliklere sebep olmuş, bu sayede siyasi temsil ve sivil toplum hususlarındaki yaklaşımlarda da farklılaşmalar gerçekleşmiştir. Liberal düşünürler tarafından ortaya atılan özgürlükçü görüşler ile beraber kamusal alan burjuvazinin sahip olduğu bir alan olmanın dışına çıkan sivil toplum, gerek kişilerin gerekse grupların özgürlük alanı durumuna dönüşmüştür (Çaha, 1998, s. 11). Söz konusu gelişmeler çerçevesinde, 1960'lı

yıllardan başlayarak kamusal alan, sivil alana dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm sonucunda Doğan (2002, s. 232) kamusal alan için; “sivil toplumun faaliyetlerini gerçekleştirdiği alan” tanımını yapmıştır.

Sosyalist düşünce sisteminin iflas etmesinin ardından, dünyayla aktif bir iletişime açık duruma geçen eski sosyalist devletlerde bulunan halk ve aydınlar, demokratik bir topluma evrilme arayışları kapsamında, sivil toplum hareketlerini görüşlerinin temeline yerleştirmiştir. Bunun merkezinde yatmakta olan sebeplerin başında, Batı Avrupa genelinde sivil toplum alanında ortaya çıkan gelişmeler yer almaktadır. Sivil toplumun Avrupa’da gelişmesinde mühim rol oynamakta olan faktörlerden birisi de temsili demokrasiye yapılmış olan eleştirilerdir. Temsili demokrasinin yetersizliği hususunda oluşan inanç, sivil toplumun bugünkü manasına erişmesindeki en mühim etkenlerden birisi görülmektedir. Teknoloji ile onunla ilişkili olarak iletişim alanlarında ortaya çıkan gelişmeler, bireylerin, temsili demokrasideki katılımlarını yetersiz görmelerinin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Her çeşit gelişmeden anlık şekilde haberdar olma imkânına sahip vatandaşlar, toplumdaki eğitim ve bilinç seviyesinin gelişmesi ile beraber yaşananların tesiri altında kalmakta ve sadece seçim dönemlerinde yapılacak bir katılımın yetersizliği düşüncesine varmaktadır. Tüm bu bahsedilenlerden hareketle Mardin (1990, s. 9-10) kavramsal açıdan sivil toplumu;

1. Medeni olma yaklaşımı ile
2. Batı Avrupa’nın toplumsallaşma tarihinde sosyal bir tarih aşaması ile ve
3. Tarih felsefesi alanında gerçekleştirilen tartışmalarla alakalı olarak görmüştür.

Bu görüşüyle birlikte Mardin (1995, s. 334), modern bir demokrasinin gerçekleştirmesini mecburi olarak gördüğü sorunlardan bir tanesini, kişinin hür düşünen, karar alabilen, kişilikli bir birey durumuna getirilmesi olarak değerlendirmiştir. Kişinin, “kitle insanı” şeklinde hareket etme davranışından kurtarılmasının gerekliliğini, bu gerekliliğin de kişinin topluma etki düzeyinin artırılması ile gerçekleşebileceğini savunmuştur. Özetle Mardin (1995, s. 334), söz konusu durumun, sivil toplumda yaşanacak gelişmeler ile oluşacağını belirtmiştir.

Habermas (2002, s. 199), politik anlamda muhakemede bulunmanın ve bu işlevin sürekli olmasının, sadece parlamento içerisinde ve dışarısında aleniyet prensibinin yerleşmesi ile gerçekleşebileceğini ifade etmiş, böylece hâkimiyetin bir irade sorunundan ziyade bir akıl sorunu durumuna dönüşeceğini belirtmiştir. Habermas’ın kamusal alan yaklaşımı da söz konusu görüşün yansımasıdır. Buna göre Habermas kamusal alanı; “kolektif siyasi kararlara ve toplumsal normlara erişmede, söz konusu kararların veya normların muhataplarına söz hakkı tanıyacak prosedürlerin demokratik biçimde oluşturulduğu alan” şeklinde görmektedir (Sarıbay, Kahraman ve Keyman, 1999, s. 30).

Gerek Mardin’in gerekse Habermas’ın sivil toplum ile ilgili düşünceleri, kavramsal açıdan bugünkü sivil toplumun içeriğini ve sivil toplum kuruluşlarının amaçlarını genel manasıyla açıklamaktadır. Kişinin, politik katılım süreci içerisine tesirini oy vermenin ötesine götürerek, politik görüşe tesir etmek veya manipüle etmek, yönetenler ile ilişki içerisinde olmak, politik kararlara ve toplumsal hayata tesiri olabilecek kararlarda, politik karar alma mekanizmalarına girdi olabilecek görüşler ortaya koyabilmek amacıyla oluşturulan sivil toplum kuruluşları, uygarlığın ve modern bir demokrasinin vazgeçilmez ögesi durumuna gelmiştir (Meray, 2007, s. 26).

Temsili demokrasinin toplumun iradesini tam manasıyla yansıtamadığı ve kişinin politik katılım hakkını daha aktif bir biçimde kullanması gerektiğine ilişkin görüşler, II. Dünya Savaşı’nın bitiminden itibaren oluşmaya başlamıştır (Doğan, 2002, s. 260). Kişinin politikaya katılımını daha aktif ve devamlı duruma getirebilmek amacıyla oluşumlar ortaya çıkmış ve bu sayede devletin haricinde ve devletten ayrı güç merkezleri, bir diğer ifadeyle sivil toplum kuruluşları ehemmiyet arz etmeye başlamıştır (Drucker, 1999, s. 77).

Çağdaş dönem içerisinde demokrasinin pek çok anlamı olmakla beraber iki özelliği ehemmiyet kazanmıştır. Söz konusu özelliklerden birincisi, politik bir anlam olarak toplumun

devlet yönetim sürecine katılması ve bu manada demokratik kurumların ehemmiyet kazandığı anlamdır. Bu durum, “şekilsel demokrasi” olarak ifade edilen devletin yönetimiyle alakalı, parlamentonun, anayasanın, siyasi partilerin vb. ögelerin ehemmiyet kazandığı yaklaşımdır. Şekilsel demokrasi, devletin demokratik karakterini devamlı hale getiren en büyük buluş ve devletin demokratik karakterinin olmazsa olmaz ön şartıdır (Keane, 1994, s. 149).

İkinci özellik ise devletten çok toplum genelinde ortaya çıkan demokrasinin kültürel değerler ile karışması sürecidir. Sivil toplum örgütleri yapılanma süreçleri açısından demokratik bir yapıda olmama durumu içerisinde olabilmektedir. Buna karşın, demokrasi politik alanın haricinde kültürel temelde düşünüldüğü zaman, “demokrasi kültürünün” söz konusu örgütlenme süreçlerindeki yansımalarının politik alana katkısı olacağı düşünülmektedir. Çağdaş dönemde sivil toplum anlamını demokrasi aracılığıyla edinirken, demokrasi de katılım sorunlarının çözümünde sivil toplumdan yararlanmıştır. Sivil toplumun var olduğu ve güçlü bulunduğu toplumlarda demokratikleşme sürecinin çok daha sağlam temeller üzerine yerleştirildiği bilinen bir gerçektir. Buna paralel olarak, sivil toplumun olmadığı ya da devletin müdahalesi için uygun olduğu demokratikleşme hareketlerinin ise zaman içerisinde otoriter bir yapıya dönüştüğü bilinmektedir. Bu nedenle, demokrasiler için güçlü bir sivil toplum zorunluluk olarak görülmekte, buna karşın söz konusu zorunluluk, gerek demokrasi gerekse sivil toplum için gerekliliğin ötesine geçememektedir. Demokrasi için tek başına sivil toplum yeterli olmadığı gibi benzer biçimde sivil toplum için demokrasi tek başına yeterli olamamıştır (Meray, 2007, s. 26-27).

2.4 Sivil Toplum, Çoğulculuk ve Demokrasi

Sivil toplum, içinde yaşanan dönemin demokratik ve gelişmiş toplumlarının ortak ismidir. Bu yönüyle de sivil toplum, herhangi bir gerçekliğe ve üst kimliğe başvuru yapmaksızın, kendi gelişimsel sürecini anlamlandırarak yönlendirebilen, bunun için gereken dinamiklere sahip, devletten bağımsız, devamlı bir gelişim süreci içerisinde olan, kişiler ile örgütlenmeler topluluğudur. Modern manada kavramın doğuşunun temelinde, demokrasi olgusu yer almaktadır. Buna karşın, demokrasinin uygulanabilmesi amacıyla da birtakım şartların gerçekleşmesi zorunludur.

Sarıbay (2001, s. 174), sivil toplumun demokratik bir biçimde temellendirilmesinin, temelde toplumsal hareketler tarafından belirtilen topluluk kültürlerinin kesişme noktalarında mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Sarıbay’a (2001, s. 174) göre bunun olabilmesiyle iki şartı gerekli kılmaktadır. Bu şartlardan ilki, her bir toplumsal hareketin günlük yaşamı tekrar inşa edebilecek güçte kültürel tekliflere sahip olması, ikincisi ise her bir toplumsal hareketin, toplumsal hareket şeklinde kalması, bir diğer ifadeyle devlet erki arayışına dönüşmemesidir.

Sivil toplumun demokratik olmasının mühim belirleyicilerinden bir tanesi, kendi içerisinde bulunan çoğulculuğa izin verebilme düzeyidir. Kamusal alan kapsamında sivil grupların ve örgütlerin sayısı ne derece çok, farklılıklar ne derece bir arada yaşanabiliyor ve birbirlerinin üzerinde hâkimiyet kurmadan beraber yaşamayı başarabiliyorlarsa, sivil toplum o düzeyde demokratiktir (Tosun, 2001, s. 152-153). Buradan hareketle sivil toplum, mutlak bir gerçeklikten ziyade, kendi içerisinde karşılıkları bulunan diyalektik bir bütünlüktür (Sarıbay, 2001, s. 27).

2.4.1 Sivil Toplumun Küresel Dünya Düzeni İçerisindeki Rolü

Küreselleşme; “XXI. yüzyılda yoğun şekilde kendisini gösteren, türlü etmenlerin tesiri neticesinde, ekonomik, kültürel ve sosyal yönler açısından coğrafi hudutların ehemmiyetinin kalmadığı görüşüne dayandırılan ve toplumların da her geçen gün söz konusu görüşten hareketle, gerek üretim gerekse tüketim anlayışlarına doğru yönlendirilmiş olduğu süreç” şeklinde tanımlanmaktadır (Meray, 2007, s. 28).

Küreselleşme döneminde ulus-devletler kendilerini yeni problemlerin içinde bulmuşlardır. Ulus-devletler bir taraftan ekonominin küreselleşmesi ve savaşa yönelik teknolojilerde yaşanan gelişmeler gibi faktörlerin yarattığı dış tehditler, diğer taraftan bölgesel ve etnik politikanın tesiri altına girmeleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Ulus-devletlerin söz konusu küresel problemler karşısında kimi hususlarda yeterli olmadığı yönünde ortaya atılmış olan görüşler, vatandaşlar tarafından devletin saygınlığını kaybetmesine veya toplumun devletine yabancılaşmasına sebep olabilmekte ve devleti meşru olma krizi ile yüzleştirebilmektedir. Bu tarz ifadeler, küreselleşmeyi bir dayatma şeklinde kullanmış olan egemen güçlerin, ulus-devletlerin gücünü azaltmak amacıyla ortaya atmış olduğu ve bu amaçla propagandasını yaptıkları ifadeler olarak dikkat çekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi hususunda, bütün dünyaya karşın uyguladığı siyaset ve yaptığı müdahale, bu duruma verilebilecek en çarpıcı örnekler arasında yer almaktadır (Öke, 2001, s. 129).

Ulus-devletlerin elinde bulunan güç ile sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları çalışmalar arasında da mühim bir bağlantı bulunmaktadır. Örneğin, 1998 senesinde Uluslararası Af Örgütü tarafından Amerika Birleşik Devletleri hakkında hazırlanmış olduğu insan hakları raporu kapsamında şu ifadelerle yer verilmiştir (Crosette, 1998): “Ülke genelinde çok sayıda birey, polis şeflerinin ellerinde kasıtlı ve devamlı bir vahşete uğramaktadır. Kimi zaman yaşamsal tehlikeye sebep olabilen, aşağılayıcı ve acımasız sınırlamalar, Amerika Birleşik Devletleri ceza sisteminin bir parçası olmayı sürdürmektedir.”

İçinde bulunulan çağda dünyanın en güçlü ülkesi pozisyonunda olan Amerika Birleşik Devletleri için yukarıda açıklanan raporun taşımış olduğu ehemmiyet ve dünyanın var olan bu duruma karşı tepkisiz kalması, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarının etkililiğinde muhatap alınan erkin ehemmiyetini de gözler önüne sermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yerinde herhangi bir az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke olması halinde, raporun etkililiği ve diğer ülkelerin bu duruma verecekleri tepkinin farklı olacağı açıktır. Küreselleşme ile gelen kimi özellikler, hâkim güçlerce iktisadi ve politik alanlarda kendi amaçlarını gerçekleştirmek adına birer araç olarak kullanılabilir. Sivil toplum kuruluşları da söz konusu araçlardan birisi durumuna gelebilmektedir. Bilhassa büyük iktisadi kaynakları bulunan firma yetkililerinin bir araya gelmeleri sonucu oluşan işadamları dernekleri ile odalar, ülkenin politik merkezlerinin baskı altına alınabilmesi adına hâkim güçlerce kullanılabilir. Bununla birlikte, büyük toplulukları harekete geçirebilme gücünü elinde bulunduran sivil toplum kuruluşları da bu hususta istismar edilmeye açık bir alan olarak görülmektedir. Küreselleşme, sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal gerekse uluslararası mecralarda algılanma şekillerinde de önemli değişimlere sebep olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının ulusal hükümetlerin üzerinde herkes tarafından kabul edilen bir tesiri bulunmaktadır. Bununda ötesinde, pek çok ulusal hükümetten daha etkili sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Dış siyaset hususunda da bir ulusun sahip olduğu sivil toplum kuruluşları, devlet tarafından izlenen politikalarda bir tamamlayıcı, kolaylaştırıcı hatta yön verici olabileceği gibi, devletin dış siyaseti hususlarında savunmuş olduğu argümanların çürütülmesine, kimi hallerde gücünü yitirmesine sebep olabilmektedir.

Ulus-devletler tarafından karşı karşıya kalınan sorunların giderilmesi bakımından, dünya genelinde ehemmiyeti her geçen gün artmakta olan sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde olunması ve söz konusu kuruluşların karar alma/verme mekanizmalarına katılımına destek olunması oldukça önemlidir. Uluslararası güvenlik, küreselleşmenin tesiri ile sadece askeri manada ele alınmakta olan bir kavram olmaktan ziyade askeri, politik, sosyal ve iktisadi öğelerin hep birlikte oluşturmuş olduğu karmaşık bir içeriğe ve dokuya dayandırılmaya başlanmıştır (Celasun, 2000, s. 53).

Küresel çapta gerçekleştirilen iktisadi yönlendirmeler, iktisadi duyarlılığın istismar edilmesi, ülke içi etnik duyarlıkların istismar edilmesi ve bu konuların politik dayatmalara dönüşmesi, bilhassa kalkınmakta olan ülkeler adına en mühim tehdit algılamalarının oluşmasına sebep olmaktadır (Büyükanıt, 2003). Bu noktada, sivil toplum kuruluşlarının

ehemmiyeti bir defa daha ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, yaptıkları çalışmalar ile toplumsal refahın ve demokrasinin kalkınmasına destek olabilecekleri gibi, etnik, mezhep ve din farklılıklarının bir çatışma ya da bölünme nedeni olmasına da yol açabilmektedir. Demokrasinin en güzel tarafları arasında, farklı düşünce ve özellikleri olan bireylerin birbirlerine duydukları saygı çerçevesi içerisinde yaşayabilmesi yer almaktadır. Bunun gerçekleşmesi için ana şartlardan bir tanesi, sahip olunan ortak değerlerin muhafaza edilebilmesi, farklılıkların bir çatışma ya da bölünme nedeni haline getirilmemesidir. Sivil toplum kuruluşlarının, küreselleşmenin egemen görüşlerden bir tanesi olan dinsel ve etnik farklılıklara yapılan vurgunun, istismar konusu haline getirilme durumu üstündeki tesiri son derece değerli ve önemlidir. Türk kültürü, yüzyıllar boyunca kendi içerisinde bir çeşitlilik olarak barındırmış olduğu bu tarz farklılıkları, bir çatışma ya da ayrışma nedeni durumuna getirmemiş, bilakis sahip olduğu hoşgörü kültürüyle de bütün dünyada örnek gösterilmiştir.

Sivil toplum kuruluşları bu hususların istismar edilmesine alet edilerek, ulusal çapta direncin düşürülmesi, toplumun devletine olan itimadının yok olması, uluslararası politik arenada ülkenin saygınlığını kaybetmesi gibi durumlara gerek bilinçli gerekse bilinçsiz bir biçimde sebebiyet verebilmektedir. Küreselleşme tarafından getirilen bu duyarlılıklar, devlet ile sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkilerin ehemmiyetinin çoğalmasının temel sebepleri arasında gösterilebilir. Küreselleşmenin kazanmış olduğu ehemmiyetin ana nedenlerinden birisi, iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bilgi toplumu kavramının oluşmasıyla beraber toplumun her kesimi içerisinde ve buna bağlı olarak devletlerde bilgilerin paylaşılması ve ilişkilerin şeffaf olması ön plana çıkartılmıştır. Söz konusu gelişmeler, politikanın kamuoyundan bağımsız bir biçimde yürütülmesini de olanaksız duruma getirmiştir. Ulus-devletlerin, gerek ulusal gerekse uluslararası mecralarda meşruiyetinin sağlanabilmesi bakımından kamuoyu desteğini alabilmeleri mecburiyet haline gelmiştir. Söz konusu meşruiyetin sağlanması sürecinde de devlet ile sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkilerde iyi niyetli gayret ve destek temelli ilişki biçiminin gelişebilmesi önem arz etmiştir (Öke, 2001, s. 22).

2.4.2 Sivil Toplum ve Çok Kültürlülük

İçinde yaşanılan dönemde çok kültürlülük, toplumların doğal yapısını oluşturmaktadır. Bir taraftan küreselleşme ile gelen toplumsal dönüşümler ve buna bağlı ortaya çıkan çoğul kimlikler ile ulus-ötesi kuruluşların çoğalan rolleri neticesi her geçen gün daha da artmakta olan, farklılaşan kimlikler günümüz dünyasının gerçeklerinden biri haline gelmiştir. Bugün için bireyler eski zamanlarda hiç olmadığı derecede birbirleriyle bir arada yaşam sürmekte, “öteki” olarak düşünülen kişilerle her an bir araya gelme olanağı ve riskiyle bütünleşik bir yaşam sürmektedir. Günümüz için pek çok devlet, kültürel açıdan mühim çeşitlilik ve zenginlikler göstermektedir. XX. asrın sonuna doğru ortaya konmuş olan araştırmalara göre, dünya genelindeki bağımsız 184 ülke, bünyeleri içerisinde 600 yaşamakta olan dil grubu ve 5000’e yakın etnik grup ile olağanüstü bir çeşitlilik ve zenginliğe sahiptir. Söz konusu rakamlar, oldukça az sayıdaki ülke vatandaşının aynı ulusal-etnik gruba ait bulunduklarını ve bu sayının da çok az bir kısmının aynı dili konuşmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşamakta olan bu süreç bireyleri, kültürel bakımdan homojen bir ulus-devlet yaklaşımından her geçen gün uzaklaştırmış ve farklılıkların, toplum yaşamında daha çok kabul edildiği bir boyuta yaklaştırmıştır. Kavramsal açıdan çok kültürlülük, sosyal bilimci araştırmacılar arasında sıklıkla tartışılmakta olan bir konudur. Söz konusu kavram bir tarafla Amerika Birleşik Devletleri, Kanada gibi farklı kültürlere sahip bireyler tarafından kurulmuş ülkeleri, diğer bir tarafla ise II. Dünya Savaşı’nın ardından gelişmekte olan ekonomilerine işgücü edindirebilmek amacıyla yoğun biçimde göç almış olan Batı Avrupa ülkelerini alakadar etmektedir (Kymlicka, 1998, s. 25).

Çok kültürlülük ile ilgili söylemler ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'lı senelerde ortaya çıkmış olan İnsan Hakları Hareketi ile bağdaştırılmış olsa da, her geçen gün Batı Avrupa ülkelerinin genelinde de kendisini hissettirmiş ve göçmen grupların kültürel anlamdaki farklılıklarını muhafaza etmek amacıyla uygulanan politikaları da kapsayacak biçime evrilmiştir. Bunun esas sebebi, asırlar boyu devam eden ve yabancıların yerli halk üzerinde tam asimilasyon gerçekleştirme gayesini gütmüş olan siyasetin 1960'lı senelerde ortadan kalkmaya başlaması ve yabancılarla ilgili soruna yeni çözümler aranmaya başlanması olmuştur. Çok kültürlülük ile ilgili yapılan söylemlerdeki ana gaye, farklılıkların tanınarak hoş görülmesi vasıtasıyla verimli ve uyumlu bir toplumun oluşturulmasıdır. Kültürel hayat şekillerindeki zenginliğin, mezheplerin, etnik grupların ve dünya görüşlerinin etkinlik ve sayıları her geçen gün artış göstermektedir. Tarihte Aydınlanma döneminden esinlenen çağdaş projenin evrenselci paradigması, bireylerarası benzerlikleri toplum tasarımı temeline almış ve bugün hayatın merkezine yönelik vurgular, farklılıklar üstüne yoğunlaşmıştır.

Çok kültürlülük tartışmalarının derinine inildiğinde, söz konusu olgunun aslında XX. asrın içerisine çökmüş olan sömürge imparatorlukların arkalarında bırakmış oldukları geniş etnik çeşitlilik ve ortaya çıkmış olan geniş göç dalgalarıyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Avrupa'nın, dünyanın kalanı üstünde kurduğu sömürge hâkimiyeti sona ermiş ve bu durumun neticesinde sömürgelerin bağımsızlaşıp, azınlık ve yerel kültürlerine söz hakkı tanımış olan süreçlerin işlemesi süreci hızlanmıştır. Bu sayede, XVIII. ve XIX. asır Avrupa'sının ilerleme ve akıl adına devam ettirmiş olduğu mücadele olan "evrensellik görüşü" tam anlamıyla ortadan kalkmış ve toplum bu sebeple birlik-beraberliğini de kaybetmeye başlamıştır. Böylelikle hiçbir toplumsal kategori, kahraman ya da ifade, anlamın tekeli elinde bulundurmaya fırsat vermeyecektir. Bunun doğal sonucu olarak da çok kültürlülük ortaya çıkmıştır (Touraine, 1992, s. 208).

Temel açıdan çok kültürlülük şeklinde ifade edilen kültürel çoğulculuk şekli, özünde liberal çoğulcu bir toplumun tasarlanması şeklinde gelişimine başlamış politik bir akım olarak ifade edilmektedir. Bu noktada söz konusu kavram, kültürel etimolojik konumu ne olursa olsun farklı kültürel geleneklerin eşitlik temeline dayanarak birlikte hayatlarını sürdürmelerinde herhangi bir problemin olmadığını belirten toplumsal ve politik bir sistemin ifadesi olarak oluşmuştur (Erdoğan, 1998, s. 195). Tek başına çok kültürlülük, kimlik ya da farklılıklar ile alakalı olmayıp, kültür ile kaynaşarak ondan beslenmekte olan kimlik ve farklılıklara, bir diğer ifadeyle bir grup bireyin gerek kendilerini gerekse dünyayı anlamlandırmakta, hem kişisel hem de toplu hayatlarını tertip etmekte kullanmış oldukları uygulamalar ve inançlar bütünü ile de ilgilidir (Parekh, 2002, s. 3). Çok kültürlülük ifadesi başlangıçta, bütüncül bir toplumun tasarımı sunuyormuş gibi anlaşılsa da günümüz için söz konusu başlık altında birbirlerinden farklı tartışılacak çoğulculuk şekilleri bulunmaktadır. Liberal teorisinin kişisel hakları ön plana çıkartmış olduğu yaklaşımla gerek grupların gerekse toplulukların haklarını esas alan toplulukçu çok kültürlülük şekilleri söz konusu şekillerin başında gelse de konu yine de birbiriyle tartışmalı olan pek çok alt dala ayrılabilir (Kymlicka, 1998, s. 124).

Habermas (1996, s. 120), çok kültürlülük siyasetiyle etnik ögelerin bir bakıma "nesli tükenme tehlikesi olan türler" davranışı görmekten ziyade onların eşit haklar çevresinde bir arada yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak bir ortak sistemin inşa edilmesinin ehemmiyeti üzerinde durmuştur. Bu sebeple de Habermas, hakların eşitliği sisteminin demokratik yollar ile gerçekleştirilmesi ve farklılıkların her geçen gün aidiyete karşı hassas biçimlerde ele alınmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Konuya ilişkin Habermas (1996, s. 120) şu ifadelerle yer vermiştir:

Vatandaş haklarının evrensel hale getirilmesi süreci, hukuk sisteminin farklılaşmasını tetiklemektedir. Bu durum ise vatandaşların kimliklerini muhafaza eden hayat çerçevesinde, bizi kendileri tam anlamıyla eşit bir davranışla karşılamayınca, tüzel öznelerin birlikteliğinin sağlanması mümkün değildir. Haklar sisteminin seçmeci şekilde

yorumlanması, temel hakların ise gerçekleştirilebilmesi gibi bir demokratik yaklaşımı kapsayacak bir şekilde düzeltildiğinde, “budanmış liberalizm” ile sisteme yabancı olan bir kolektif haklar kavramını ortaya atmış olan bir modeli mukayese etmenin gereği kalmayacaktır.

Bir toplumu meydana getiren kişi ve grupların coğrafya, tarih, ırk, din, dil bakımından farklı etimolojik yapıdan gelmiş olmasına dayanan çok kültürlülük, tek bir politik birim şeklinde ve ortak sınırlar içerisinde yaşamakta olan toplumlar için söz konusudur. Söz konusu farklılıklar, bazen, çökmüş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde veya günümüz Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu üzere, farklı milletlere üye bireylerin birlikte yaşam sürmesi şeklinde de görülebilmektedir. Bu ülkede görülen deneyimler, temelde çok kültürlülük kavramının politik sonuçları bakımından da bir hayli öğretici özelliktedir. Toplumda görülen çok kültürlülük durumunu, kişisel özgürlükler çerçevesinde genel politik ve toplumsal yapının bir parçası şeklinde algılamış olan Amerika Birleşik Devletleri, son derece başarılı bir biçimde, gerek politik kimliğini gerekse özgürlükleri muhafaza eden bir çizgiyi izleyebilmiştir. Buna karşın, sivil toplum düşüncesinin gelişim göstermediği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, kişisel özgürlükleri neredeyse yok saymış ve girişmiş olduğu deneyim bağlamında, sistemin karşı karşıya kaldığı farklı tür güçlüklerin neticesinde dağılıp, yok olmuştur. Gerek Yugoslavya gerekse Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği örnekleri, kişisel özgürlüklerin teminat altında olmadığı sistemler içerisinde, farklı kültürel kimliklerin geliştirilmesinin ve muhafaza edilmesinin, gerek federal gerekse üniter devlet yapıları bağlamında mümkün olamayacağını açık şekilde göstermiştir. Sivil toplumun gelişim sürecinde çok kültürlülüğün katkılarının ne derece fazla olduğu görülmüş ve ilerleyen zamanlarda çok kültürlülük sürecini iyi idare eden ulusların gelişiminin, kötü idare eden uluslara kıyasla farklı olacağı net bir biçimde anlaşılmıştır.

2.4.3 Sivil Toplumun Demokratikleşme Sürecindeki Rolü

Demokrasi; “halkın kendisini yönetmesi rejimi” olarak ifade edilmektedir. Katılımcı demokraside ise toplum, kendisini alakadar eden hususlarda söz sahibi olmakta ve halkı alakadar eden kararların alınmasına katılım göstermektedir. Bu sayede toplumu oluşturan bireyler, aktif biçimde kararların oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Sivil toplumun gelişmesiyle beraber katılımcı demokrasinin ehemmiyeti gün geçtikçe artış göstermiştir. Bu çerçevede temsili demokrasinin uygulanma sürecinde sivil toplum kuruluşlarına önemli roller düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları, devletle vatandaşlar arasında köprü görevi görmektedir. Vatandaşlarının görüşlerinin devlete iletilmesinde, devlet tarafından uygulanan ve uygulanması düşünülen politikaların vatandaşlara ulaştırılmasında katalizör rolüne sahiptir. Demokrasi, nihai politik erkin halkın çoğunluğunda olduğu, ulusun bir topluluk olarak hâkim bulunduğu, toplumun seçilmiş ya da doğrudan seçilen temsilcileri vasıtasıyla hükümet faaliyetlerini denetlediği bir devlet örgütlenmesi ve bir sistem olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, 2004, s. 94). Demokrasinin ön şartı olan sivil toplumun gelişmesi, sivil toplum kuruluşlarının nitelikleri ile doğrudan ilişkilidir. Bütün örgütlenmeler ve aracı kurumlar sivil toplumu meydana getirmemektedir (Bayhan, 2005, s. 156). Bu çerçevede, demokrasinin özümsebilmesi bakımından en sağlıklı sivil toplum kuruluşu, devleti tanımakla beraber, özerkliğini koruyarak iletişimi sağlayan kuruluşlardır (Yıldırım, 2004, s. 107-108). Bunula birlikte sivil toplum, iki yönlü bir dengenin üstüne inşa edilmiştir. Bir taraftan merkezi devlet, kişileri topluluk tarafından yapılan baskılara karşı korumakta, kişinin özgürlüklerini teminat altına almakta, diğer taraftan ise merkezi devlet iktidarı, bağımsız kişilerden kurulmuş ve sivil toplumu meydana getirmiş aracı kurumlarca teftiş edilmektedir (Bayhan, 2005, s. 157). Buna göre, güçlü bir demokrasinin olmaz olmaz şartı olarak sivil toplumun mevcudiyetinden bahsedilmektedir (Sarıbay, 1998, s. 25).

Bir politik rejim olarak demokrasi, birey haklarının gerçekleştirilmiş olduğu düzeni temsil etmektedir. Demokrasi, bireylerin sadece kendilerinin değil, aynı zamanda gerektiğinde başkalarının haklarını da savundukları rejimlerdir. Bu çerçevede bireyin kendi haklarının ve özgürlüklerinin diğer kesimler ile mevcut olabilmesi, sadece demokrasiler ile mümkündür. Demokrasinin ana unsurlarından bir tanesi etkin bir sivil toplumun var olmasıdır (Yıldırım, 2004, s. 96-97).

Avrupa genelinde demokratikleşme arzusu ile canlanmış olan sivil toplum kavramı, toplumun despotik yapısından bağımsız bir hayatının olabileceğini sembolize etmektedir. Sivil toplum, devletten bağımsız bir biçimde, hatta devletin karşısında bir yaşam alanı tanımlamaktadır. Buradan hareketle sivil toplum, kişisel hakların ve özgürlüklerin edinilmesi mücadelesinin, despotik, totaliter devletten demokrasiye geçiş sürecinin kilidi olduğu kabul edilmektedir (Keyman, 2005, s. 6). Bir diğer ifade ile sivil toplum; kendi kendisini meydana getiren, gönüllü, devletten bağımsız, kendi destekleri bulunan, devletle özel alan arasında aracı konumundaki sosyal bir yapıdır. Sivil toplum devletten bağımsız olabilmeyi içerirken devlete karşı yabancılaşmayı mecburi kılmamaktadır (Sarıbay, 1998, s. 29).

Demokrasi, toplumu meydana getiren vatandaşların, temsilciler aracılığıyla kendilerini idare etmeleri manasına gelmektedir. Bununla birlikte demokrasi, güçlerin ayrılığını, kişisel hakların teminat altına alınmasını ve özel hayatın korunmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede demokrasi, menfaatlerin ve görüşlerin zenginliğini/çeşitliliğini varsaymaktadır. Çeşitliliğe karşı saygı demokrasinin, çoğunluğun azınlık üstündeki diktatörlüğünden farklı olduğunu ortaya koymaktadır (Bayhan, 2005, s. 146-147). Konuyla ilgili Sarıbay (1998, s. 32); “demokrasiye vücut olan politik haklar kadar, sivil toplumun ruhu olan medeni haklar da son derece önemlidir. Bu hakların birbirini tamamlaması ile sivil toplum ve demokrasi örtüşmüş denilebilir” ifadelerini kullanmıştır.

Güçlü bir demokrasinin ön şartlarından bir tanesi güçlü bir sivil toplumun mevcudiyetidir. Güçlü bir sivil toplumsa demokrasinin biçimlenmesine pek çok yönüyle tesir etmektedir. Karadağ (2005, s. 69-70), söz konusu tesirleri şu şekilde sıralamaktadır;

1. Sivil toplum, devlet erkini kısıtlayan ahlaki, kültürel, iktisadi ve politik temellerin kaynağını meydana getirmektedir. Sivil toplumun içerisinde bulunan farklılıklar, devletin azınlık bir grup tarafından ele geçirilmesine engel olmaktadır.

2. Canlı bir sivil-toplumsal hayat, siyasal partilerin uyarıcı niteliğe sahip politik katılım gayretlerini desteklemektedir.

3. Sivil toplum, devletin istikrarına katkı sunmaktadır. Vatandaşlar, sivil toplumun varlığıyla daha iyi imkânlarla erişir ve toplumsal refah yükselir.

4. Sivil toplumun varlığı sayesinde yeni politik liderlerin yetişmesi sağlanmaktadır.

Sivil toplumun demokrasinin gelişim sürecine yaptığı en önemli katkı, vatandaşlara yönelik gerçekleştirilen moral eğitimlerini üstlenmiş olmasıdır. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, sivil toplum, kişiler arasındaki etkileşimi kamu faydasına uygun duruma getirmek amacıyla gereken vatandaşlık onurunun kazanıldığı alandır. Sivil toplum demokratik kültürün öğeleri olan zıt düşüncelere saygı, uzlaşma hususundaki isteklilik, ılımlı olma, hoşgörülü olma gibi değerlerin, toplumun tüm kademelerine yayılmış olmasına aracılık etmektedir (Orhan ve Tekin, 2005, s. 466). Konuya ilişkin White (1994, s. 382-384), sivil toplumun demokratikleştirmeye olan katkılarını şu yönleriyle açıklamıştır:

1. Kuvvetli bir sivil toplum, devletin güç kullanma potansiyelini azaltmak ve politik sorumlulukla moral değerlerine saygı bakımından devlet erkini kısıtlayıcı bir işlev görmektedir.

2. Sivil toplum, politik sistemle vatandaşlar arasında aracı rolü oynamaktadır. Söz konusu süreç içerisinde sivil toplum, bir taraftan talep şeklindeki girdilerin politik sisteme erişmesini sağlarken, diğer taraftan politik sistemin bu girdilere makul yanıtlar vermesi halinde destek şeklinde girdilerle politik sistemin meşruluk seviyesini çoğaltmaya destek olmaktadır.

3. Demokratikleşme süreci içerisinde sivil toplum, politik seviyede oyunun kurallarının demokratik yönde tekrar belirlenmiş olmasına yardımcı olarak söz konusu süreç içerisinde kurucu bir rol oynayabilmektedir.

“Sivil toplum” ve “demokratikleşme”, özerklik, gönüllü olma, politik sisteme girdiler sunma, politik liderlerin yetiştirme sürecine olanak tanıma, gerektiği zaman politik erkin meşrulaştırılmasına destek olma ve politik erki kısıtlayıcı bir rol oynama gibi pek çok yönden örtüşmektedir (Karadağ, 2005, s. 70).

Sivil toplum yalnızca kişisel hakların ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve teminat altına alınması ya da politik sistemin demokratikleştirilmesi süreçlerinin değil, bununla birlikte bir ülke içerisinde birey-toplum-devlet bağlantılarının katılımcı demokrasi esasına göre inşa edilmesinin de mühim bir aktörü olduğu söylenebilir. Buna göre sivil toplum, demokratik toplum idaresinin katılımcı demokrasi modeli içerisinde inşa edilmesi açısından kilit rolde bulunmaktadır. Sivil toplum yalnızca sivil toplum kuruluşlarından meydana gelen örgütsel bir yaşamsal alan anlamına gelmemektedir (Keyman, 2005, s. 8). Buna karşın sivil toplum kuruluşlarının, demokrasinin ve sivil toplumun inşası amacıyla en mühim öğelerden birisi olduğu söylenebilir. Çoğulcu demokrasiler sadece toplumların katılımıyla uygulanabilmektedir. Katılımcılığın gerçekleştirilmesinde sendikalar, vakıflar, dernekler gibi sivil toplum kuruluşları çok mühim bir işlevi yürütmekte ve bu çeşit kuruluşlara çok önemli yükümlülükler düşmektedir (Yıldırım, 2004, s. 113). Demokrasinin uygulandığı ülkelerde, sivil toplum kuruluşları iki önemli işlevi gerçekleştirmektedir. Bu işlevlerden birincisi, demokrasinin ön koşulu ve teminatı olan demokratik bir politik kültürün oluşmasına destek olmaları, ikinci işlevleri ise söz konusu kuruluşların demokrasinin mühim mekanizmalarından bir tanesi olan katılımın gerçekleştirilmesine imkân sunmasıdır (Arslan, 2005, s. 89).

Sivil toplum kuruluşları ve demokrasi birbirlerinin göstergeleri konumunda yer almaktadır. Şayet bir ülkede demokrasi yeteri kadar gelişim göstermiş ise örgütlenme özgürlüğü de gelişim göstermiş ve sivil toplum kuruluşları da toplumun genelinde yaygınlaşmış kabul edilmektedir (Yıldırım, 2004, s. 113).

Demokrasi, kamusal hizmetlerin uygulanmasında sivil toplum içerisindeki birlikleri ve toplumsal grupları ayrı ayrı ortak olarak kabul eden bir yapıdadır. Sivil toplum kuruluşları; kendi mensuplarına karşı yükümlü olan, gönüllülük esasına göre örgütlenen, kendi kendisini idare edebilen özerk kuruluşlardır (Tosun, 2001, s. 28).

Süreç olarak demokratikleşme politik bir süreç olarak kabul edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, toplumun politik vizyonunu, kişilerin politika yapabilme yetilerini geliştiren, kamuyu alakadar eden problemlerin daha rahat bir biçimde anlaşılabilmesini sağlayan ve vatandaşların beraber hareket edebilmelerinde öncü olan toplumsal araçlar olarak algılanmış oldukları ve bu yönde çalışmalar yürüttükleri sürece politik anlamda demokratikleşme sürecine katkılar sunabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan incelendiğinde sivil toplum kuruluşları, demokratik yaşamın geliştirilmesi sürecinde, yerleşmenin oluşturulmasında ve yönetişimin yaşama entegre edilmesinde etkin birer aktör olarak görülmektedir (Bayraktar, 2005, s. 22).

“Sivil Toplum” kavramına ilişkin verilen bilgiler ışığında, yukarıda genel hatlarıyla açıklanan sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.5 Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlıkta; “sivil toplum örgütleri” olarak da ifade edilen ve kısaca “STK” olarak belirtilen sivil toplum kuruluşlarının tanımı, kurulma gayeleri, türleri, nitelikleri, hukuksal yapıları, işlevleri ile yerel ve uluslararası boyuttaki etkilerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

2.5.1 Tanım Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

“Non Governmental Organization-NGO” ya da Türkçede ifade ediliş şekliyle sivil toplum kuruluşları-STK için literatürde türlü tanımlamalar yer almaktadır. Buna karşın, STK tanımına

yönelik ulusal literatürde bir birlik oluşmazken, benzer bir sorun uluslararası literatürde de mevcuttur. Bir önceki başlıkta da örneklerine yer verilen tanımlar gibi pek çok tanım, özünde anlam açısından benzer noktaya geliyor olsa da, söz konusu tanımlar, aşağıda ifade edilmeye çalışılan nedenlerden ötürü birbirlerine benzemekte, buna karşın farklı adlandırmalar ile karşılaşılmaktadır.

Günümüzde STK'nın tanımına ilişkin üstünde anlaşmaya varılan herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Birbirlerinden farklı birçok yapı, STK adıyla anılmaktadır. Buna karşın, söz konusu tanım ile ilgili kimi ayırt edici nitelikler ön plana çıkmaktadır. Birleşmiş Milletlerin bahse konu yapı ya da kuruluşları STK şeklinde tanıyabilmesi amacıyla belirlenmiş olan şartlar şu şekilde sıralanmaktadır (Meray, 2007, s. 60);

1. Hükümet harici olan organizasyonların kuruluşu, siyasi bir parti olma amacıyla yapılmamalıdır,
2. Herhangi bir hükümetin doğrudan kontrolü dışında faaliyet göstermesi gerekmektedir,
3. Faaliyetlerinde kâr amacı gütmemesi esastır,
4. Şiddet içerikli eylemlere başvurmuş illegal bir grup yapısında olmamalıdır.

Buna karşın, pratikte söz konusu sınırlamalar çoğunlukla aşılmaktadır. Birçok STK, siyasi partilere son derece yakın bir özellik göstermekte ve çoğunluğu kâr elde eden ticari çalışmalar yürütmekte, bununla birlikte nadiren de olsa bazı STK'lar, şiddet içerikli eylemler yürütmektedir. Tüm bu bahsedilenler ile birlikte, STK asla hükümet bürokrasisinin ana parçalarından bir tanesi, bir siyasi parti, bir suç örgütü ya da bir firma mantığı ile kurulmamıştır. Bu noktada STK; “hükümet tarafından amaçlanandan farklı biçimde, suç amacıyla ya da para için bir araya gelmemiş, süregelen bir husus ile ilgili kimi ortak gayeleri olan bireyler tarafından oluşturulan özerk, gönüllü kuruluşlar” şeklinde tanımlanmıştır.

Söz konusu türdeki aktörlerin sıralanmasında; sivil toplum kuruluşları/örgütleri, demokratik kitle kuruluşları/örgütleri, gönüllü kuruluşlar/örgütler, üçüncü sektör, gönüllü sektör, kar-amacı olmayan örgütler, uluslararası devlet harici kuruluşlar, ulus-ötesi sosyal hareket kuruluşları, devlet harici örgütler/aktörler, yönetim harici kuruluşlar/örgütler, gayri resmi kuruluşlar, toplum merkezli kuruluşlar ve hükümetler harici uluslararası kuruluşlar gibi farklı ifadelerle yer verilebilmektedir. Söz konusu ifadelerin bir kısmı, özelleşmiş sivil toplum aktörlerine vurgu yapma maksadıyla kullanılmakta olsa da, çoğunluğu eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir (Meray, 2007, s. 61).

Birleşmiş Milletlerin asil organları arasında yer alan Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) himayesinde danışmanlık konumuna getirilmiş 2600'ün üzerindeki sivil toplum aktörünün isimlerinin bulunduğu liste incelendiğinde, söz konusu aktörlerin kendilerini; birlik, ağ, dernek, cemiyet, federasyon, enstitü, grup, forum, ittifak, hareket, koalisyon, kulüp, komisyon, konfederasyon, komite, konferans, konsorsiyum, konsey, merkez, ajans, üniversite, örgüt, vakıf ve kolej gibi değişik biçimlerde tanımlamış oldukları görülmektedir (Meray, 2007, s. 61). Batı dilleri kapsamında kullanılan “Hükümet Dışı Kuruluş-[HDK] (Non-Governmental Organisation)” ifadesi söz konusu adların tamamını kapsayan ve Batı'da yer alan sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yaygın şekilde kullanılmakta olan terimdir. Hâlbuki “Hükümet Dışı Kuruluş” ifadesi Türkçede 1990'lı senelerin ortalarından başlayarak azalan bir kullanıma sahiptir. Sivil toplum hareketlerinin hız kazanmaya başladığı senelerde Batı'da yaygın biçimde kullanılmakta olan HDK ifadesi, aynı senelerde ülkemizde de kullanılmaya başlanmış olsa da, ilerleyen senelerde taşımakta olduğu negatif imaj ya da anlam sebebiyle toplum genelinde kabul görmemiştir (Nohl, 1994, s. 57). HDK ifadesi, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 71. maddesinde kullanılmakta olan ve gerek dini gerekse insani değerler ile güdülenen; hem ticari sektörlerden hem Birleşmiş Milletlerden hem de hükümetlerden özerk bir biçimde çalışmalar yürüten, kâr amacı gütmeyen bir dizi örgütün tanımlanması için kullanılmaktadır.

İngilizceden Birleşmiş Milletlerin temel sözleşmesine giren ve günümüzde uluslararası literatür kapsamında sıklıkla kullanılmakta olan “Non-Governmental Organisation-[NGO]”

ifadesinin Türkçedeki tam karşılığı “Gayr-ı Resmi Kuruluşlar” veya “Hükümet Dışı Kuruluşlar-[HDK]” dır. Bakıldığında “Hükümet Dışı Kuruluş” ifadesi olumsuz bir ifade olarak dikkat çekmektedir. Zira bir örgütün türünün olması gerekeni değil, olmaması gerekeni ifade etmekte ve örgütün herhangi bir özelliğini belirtmemektedir. Bu tarz olumsuz ifadeler sınırları belirlemekte, söz konusu sınırların dışında kalacakları söylemekte, lakin sınırların içerisinde yer alacakları açıklamamaktadır. Buradan hareketle, nelerin söz konusu sınırlar içerisinde gireceğini söylemek amacıyla bu kavram ve terimlerin doğru ve açık bir şekilde belirtilmesi önem arz etmektedir (Kuçuradi, 1998, s. 22).

Bir dönem Türkiye Çevre Vakfı’nın Genel Sekreterlik görevini sürdüren Ural (1995, s. 19), meslek odaları ve belediyeler gibi hükümetlerin haricinde kurulan kuruluşların, HDK kavramı kapsamında gösterilmek için çaba sarf edilmesinden doğan rahatsızlık sebebiyle HDK kavramının tam manasıyla Türkçeye kazandırılmasının doğru olmadığını belirtmiştir. Dinçer (1996, s. 54; Akt. Meray, 2007, s. 62) ise İngilizcede kullanılmakta olan “private volunteer organisation” ifadesinin “non-governmental organisations” ifadesinin yerine kullanılmasının çok daha doğru olabileceğini belirtmiştir.

Kısaca hem Dinçer (1996) hem de Ural (1995), HDK ifadesini yalnızca vakıf ve derneklere has hale getirmek ve düşünce örgütlerini, araştırma merkezlerini ve enstitüleri HDK kapsamı haricinde görebilmeyi arzu ettikleri için, yalnızca vakıf ve derneklere işaret etmek adına Afrika’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılmakta olan “gönüllü kuruluşlar” ifadesinin kullanılmasını teklif etmişlerdir. Tüm bu ifadeler karşın, Simmons’un (1998) da altını çizdiği üzere, HDK ifadesi yerine teklif edilen hususi gönüllü kuruluş, bağımsız sektör ya da sivil toplum örgütü gibi ifadeler de muğlak terimler olarak dikkat çekmektedir.

Daha masum, tarafsız ve entelektüel bir referansı bulunan “Sivil Toplum Örgütleri/Kuruluşları” ifadesi, günümüzde kamuoyu tarafından kullanılmakta olan ifadedir. Bununla ilişkili olarak Birleşmiş Milletlerin Türkiye Temsilciliği de söz konusu durumun tesirinde kalmış ve Birleşmiş Milletler Şartı’nın 71. maddesine ilişkin yapılan Türkçe tercümede “Non-Governmental Organisations” ifadesi yerine “Sivil Toplum Kuruluşları” ifadesine yer verilmiştir (Meray, 2007, s. 62).

Ülkemizde HDK ifadesi yerine Sivil Toplum Kuruluşları teriminin seçilmesine etkisi olan etmenlerden bir tanesi de, HDK ifadesinin taşımakta olduğu negatif anlamdır. Kavram içerisinde yer alan olumsuz anlam, ülkemizde sivil toplum eylemcileri tarafından rahatsız edici karşılandığından hükümetleri dışarıda tutan, onlar ile birlikteliği arttıran bir anlama sahip Sivil Toplum Kuruluşları-[STK] teriminin kullanımı yaygınlaşmıştır.

Sivil Toplum Kuruluşları, fikir ve görüşlerini örgütlü bir şekilde ortaya koyabilmek ve söz konusu görüşler doğrultusunda toplumsal ve politik hayata tesir edebilmek amacıyla oluşturulan örgütlerdir (Meray, 2007, s. 65). Bir diğer tanıma göre, çağdaş toplumlarda belli amaçların gerçekleştirilmesi ya da belli hususlarda kamuoyunu yönlendirme veya aydınlatma adına çalışmakta olan ve gönüllülük temelli hareket eden örgütler için Sivil Toplum Kuruluşları ifadesi kullanılmaktadır (Ural, 1995, s. 4).

Bunun yanında Sivil Toplum Kuruluşlarını hem dar hem de geniş anlamları ile tanımlayanlar da vardır. Buna göre dar anlamı; sadece gelişme alanı kapsamında bulunan örgütlenmeleri ifade etmektedir. Söz konusu tanımın sınırlılığı, başlı başına sorun teşkil etmektedir. Geniş anlamı ise toplumda yönetimin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında faaliyet gösteren her örgütlenmeyi ifade etmektedir. Söz konusu tanıma göre; işçi sendikaları ve esnaf odaları, politik gruplar, dini kuruluş ve örgütler, spor kulüpleri, localar, kültür ve sanat içerikli dernekler, odalar, birlikler, büyük ve küçük özel sektör girişimleri de sivil toplum kuruluşlarının kapsamında yer almaktadır. Bu geniş anlama sahip tanımın esas problemi, dar anlamın aksine kısıtlamanın yer almamasıdır (Meray, 2007, s. 65).

Tanımsal anlamda yaşanan bu karışıklığa “Avrupa Genelinde Sivil Toplum Kuruluşları Sözleşmesi” adıyla 1999 senesinde yürürlüğe girmiş olan belge şu şekilde bir netlik getirmeye

çalışmıştır: “Sivil Toplum Kuruluşları; çoğulculuk, sorumluluk, yardımseverlik ve özerklik gibi esas ilkeler altında çalışmaktadır”. Buna karşın, söz konusu genel ölçütlerde anlaşmaya varılmış olsa da, yukarıda ifade edilen ölçütlerin bir kısmı tartışılmış ve üzerinde ortak bir noktaya varılamamıştır. Yine de ortaya çıkmış olan tanım Avrupa Birliği’nin; yerel idarelerden sendikalara hatta öğrenci gruplarına kadar birçok oluşumu sivil toplum hareketi nezdinde kabul ettiğini, Avrupa Birliği’ndeki bütün bu süreçler, bir taraftan vatandaşların karar alma ve yönetim süreçlerindeki rollerini kuvvetlendirirken, diğer taraftan da alınmış olan kararların meşruiyetini ispatlayabilmesi bakımından da mühim kabul edilmiştir. Tüm bu bahsedilenlerden dolayı, bugünün modern Avrupa demokrasi yaklaşımı, sivil topluma gerektiği önemi göstermektedir.

2.5.2 Kurulma Gayeleri, Türleri ve Nitelikleri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında sivil toplum kuruluşları; kurulma gayeleri, türleri ve niteliklerine göre detaylandırılmıştır.

Kurulma gayeleri bakımından sivil toplum kuruluşları. Uzun seneler hükümetlerin, toplumsal kalkınmayı sağlamakta olan tek güç ve otorite olduğu düşüncesi, toplum genelinde egemen olan düşünce olmuştur. Bu sebeple toplum, kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla, olanaklarını, hatta inançlarını hükümetlere sunmuş, hükümetler de topluma armağanlar vermeyi vaat etmiştir. 1980’li senelere kadar kalkınma düşüncesi bu biçimde devam ederken sivil toplumun da toplumsal kalkınmada etkisinin olabileceği ve bu alanda rol alabileceği net biçimde algılanmış, ilk olarak bireysel çalışmaların çözülmesi ve Pazar oluşturulması hususundaki gücü keşfedilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının, toplumun faydasına bir kalkınma rolü oynamakta olduğu ve toplum kalkınmasında gereken kimi değerleri üstlenebilmesi, kendisine verilen önemi daha da arttırmıştır. Gönüllü vatandaşlardan oluşan gruplar, firma seviyesinde, gerek ulusal gerekse uluslararası seviyede her geçen gün artış gösteren bir ehemmiyet kazanmaya başlamıştır (Meray, 2007, s. 75).

Komünizmin iflas etmesi, küreselleşme ve demokrasinin yaygın hale gelmesi, tek başına internetin mevcudiyeti ile iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, gerek nicelik gerekse nitelik olarak sivil toplum kuruluşlarının gelişmelerine uygun bir ortam sunmuştur. Uluslararası Örgütler Yıllığı, uluslararası sivil toplum kuruluşlarında, bir diğer ifadeyle birden çok ülkede etkin çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının sayısında 1990’lı yılların başında 6000 olan sayının XXI. yüzyılın başlarında 26 bin seviyesine geldiğini göstermektedir. Bu sayı, 2020’li yılların başında 180 binin üzerine çıkmıştır (Altınsoy, 2020). Üstlenmiş oldukları misyonları hakkıyla yerine getiren sivil toplum kuruluşları, uluslararası belirleyicilik rolü kapsamında uluslararası örgütlerin ve hükümetlerin önünde yer alabilmektedir (Meray, 2007, s. 75-76). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, kurulma gayelerine göre; politik gaye barındıran, kamu yararı barındıran, dönüştürme ve misyonerlik gayesi güden ve dini içerikli misyonları bulunan sivil toplum kuruluşları şeklinde dört başlıkta incelenmiştir.

1. **Politik gaye barındıran sivil toplum kuruluşları:** Siyasal partiler, sivil toplum kuruluşu kapsamı içerisinde yer almamakla beraber, söz konusu partiler tarafından kurulmuş olan düşünce toplulukları en düşük ölçüde kendi kimliklerini ortaya koyabilmişler ise “sivil toplum kuruluşu” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma örnek olarak verilebilecek olan “Partiye Bağlı Sivil Toplum Kuruluşu-[PANGO]”; Hindistan, Orta Asya ve Latin Amerika’da yaygın şekilde görülmekte olan siyasal partilerin alt kolu şeklinde çalışmalar yürütmektedir. Sivil toplum kuruluşları, politik bir tutum ve davranış içerisinde bulunmamayı insaniyet olgularının ve misyonlarının bir parçası şeklinde gördükleri için pek çok STK’nın politik misyonu, bireylerde politik düşünce ve ırk ayrımı gözetilmeksizin, özel olarak insani yardımları geliştirmek ve arttırmak olarak belirlenmiştir. Politik bir yapıda olmayan sivil toplum kuruluşlarının tersine kimi STK’lar, sosyal adaletin sağlanması amacına göre politik bir tutum içinde olmanın

kaçınılmazlığına ve gerekliliğine inanmakta ve dayanışma amacıyla tarafsızlık olgusunu geri planda bırakabilmektedir. Bu durum, belli bir sosyal grubun tarafını tutmak, bilhassa savunmasız kişilerin yanında bulunmak ya da belli bir topluluğun kendi özlük haklarını kendisinin tespit etmesini savunmak biçiminde gerçekleşebilmektedir. Bu tarz bir konum, belli hallerde sivil toplum kuruluşlarınca genel manada benimsenebilmektedir. Söz konusu tutum ve davranış, çoğunlukla tek odaklı sivil toplum kuruluşlarında ve dayanışma gruplarında görülmektedir (Tosun, 2001, s. 31).

Barış ve yardım operasyonlarının alanına girmekte olan politik içeriğe sahip acil durumlar kapsamında, bilhassa da krizlerin sebepleri arasında bölünmeye ve etnik yapıya dayalı çelişkili durumlar bulunuyorsa dayanışma gruplarına belli görevler verilebilmektedir. Söz konusu hallerde, bu sivil toplum kuruluşlarının taraflı olması, barışa yönelik gerçekleştirilen operasyonların gerek ve prensiplerine ters düşebilmektedir. Bu tip sivil toplum kuruluşlarında işbirliğinin sağlanması, barışa yönelik operasyonların politik manadaki güvenilirliğine hasar verebilmektedir. Barış operasyonu kapsamında görev alması düşünülen personelin, sivil toplum kuruluşlarının özel hedef ve misyonları ile ilgili bilgilendirilmelerinin iyi yapılması, gerek sivil toplum kuruluşu kapsamında gerekse barış operasyonu kapsamında görev almakta olan çalışanların birbirlerini konumlarından haberdar etmeleri gerekmektedir (Keyman ve İçduygu, 2003, s. 224).

2. Kamu Yararı Barındıran Sivil Toplum Kuruluşları: Kamuya yarar sağlıyor olmak, sivil toplum kuruluşlarının esas hedefi olup, söz konusu gaye bağlamında çalışmalar yapan örgütlere “Kamu yararı Sivil Toplum Kuruluşu-[PINGO]” ismi verilmektedir. Sivil Toplum Kuruluşu kâr amacı gütmemesi gerekmele beraber, kimilerinin kârlılık temeline göre çalışmalar yürüttükleri ve elde edilmekte olan kârları, gayeleri doğrultusunda kullandıkları bilinmektedir. Bu örgütler içinse “Kâr Temelli Sivil Toplum Kuruluşu-[PONGO]” ismi verilmektedir (Meray, 2007, s. 76).

3. Dönüştürme ve Misyonerlik Gayesi Güden Sivil Toplum Kuruluşları: Hangi mezhep ya da dine ait olurlarsa olsunlar, dini kökleri bulunan sivil toplum kuruluşları arasındaki mühim anlaşmazlık noktalarından bir tanesi, insani yardım görevlerinin yanında, bireyleri dönüştürme, kendi dinlerine dâhil etme gibi gayeler barındırıp barındırmamalarıdır. Bu tarz gayeleri olmayan sivil toplum kuruluşları, insani görevlerinin daha ziyade bireylerin yaşamında sosyal, maddesel ve fiziksel gelişmeler ortaya koymak olduğuna inanmaktadır. Bu tarz inançlarının, hareketlerinin bir sembol olduğuna ve Allah katında bir değeri bulunduğuna inanmaktadırlar. Buna karşın, kendi inançlarını dayatmak için çaba sarf etmezler. Misyonerlik çalışmaları yürüten sivil toplum kuruluşlarıysa fiziksel yönden yaşanan acıları azaltmanın yanında hizmet etmekte oldukları toplulukların ruhani manada dönüşmelerinin mühim olduğu düşüncesine sahiptirler. Bu tarz sivil toplum kuruluşları için misyonerlik gayesi yardım ve kurtarma operasyonlarıyla birlikte yürütülmektedir. Bununla birlikte, tam manasıyla yapabilmeleri amacıyla yardımda bulundukları bireylerin kendi fikirlerine dönüş yapmaları da gereklidir. Bu alanda, hangi sivil toplum kuruluşunun misyonerlik amacını benimseyip benimsemediğinin bilinmesi mühim bir husustur. Böylece dini sivil toplum kuruluşları arasında sıklıkla meydana gelen bölümlerin iç yüzünün anlaşılması daha basit olacaktır. Misyonerlik gayesi olmayan sivil toplum kuruluşları, söz konusu STK’lardan kendilerini uzak tutmaya çalışmakta ve onlarla işbirliğinde sakınmaktadır (Chesnier, 2004, s. 250).

4. Dini İçerikli Misyonları Bulunan Sivil Toplum Kuruluşları: Gerek büyük ya da küçük gerekse ulusal ya da uluslararası olsun, pek çok sivil toplum kuruluşu dini inanışlardan hareketle türemiş ve dini inanışı günlük yaşama yansıtma misyonunu kendilerine görev edinmiştir. Sivil Toplum Kuruluşları; laik misyon değerlerini barındıran ve dini misyon değerlerini barındıran sivil toplum kuruluşları olacak şekilde ikiye ayrılmaktadır (Pazarcı, 1998, s. 240).

Tüm dinler, acil ve kriz hallerinde bireylere inanç pompalayarak bu bireylerin hayat kalitelerini arttırmaya ilişkin faaliyetler gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarına sahiptir. Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Budist ya da Hindu inancına sahip sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bununla birlikte camilerin, tapınakların, kiliselerin ve dini eğitim kurumlarının etrafında örgütlenen dini gruplara dayalı örgütler de bulunmaktadır. Pek çok kültür içerisinde söz konusu dini odak grupları ve bunların önderleri, topluma dair mühim aktif liderlik noktaları ve yönetim merkezleri konumunda yer almaktadır. Her dinin bünyesi içerisinde farklı sivil toplum kuruluşlarının farklı inanç ve mezhep gruplarını temsil etmelerinden doğmuş olan kimi ayrılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin, dünya genelinde geniş bir kitleye sahip olan Hristiyanların sivil toplum kuruluşları arasında Katolik sivil toplum kuruluşları, Protestan sivil toplum kuruluşları ile mezhepler arası sivil toplum kuruluşları da yer almaktadır. Söz konusu sivil toplum kuruluşları, çoğunlukla mezhepsel perspektiflerini paylaşmakta olan yerel sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmaktadır. Lakin sivil toplum kuruluşlarının görev yapmakta olduğu ülkedeki baskın olan din farklı olursa bu, pek mümkün değildir. Öteki dinlerin farklı mezhepleri de farklı sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenebilmektedir (Willems, 2001, s. 300).

Türleri bakımından sivil toplum kuruluşları. Sivil toplum kuruluşlarının tanımlanması ve nitelendirilmesinde yaşanmakta olan muğlaklıklar, büyük ölçüde çok değişik biçimlerde ortaya çıkmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Vakıflar, dernekler, komiteler, enstitüler, federasyonlar, hareketler, sendikalar, birlikler, kulüpler ve cemiyetler gibi tüzel kişiliğe sahip olan ya da olmayan tüm örgütler, sivil toplum kuruluşları “Sivil Toplum Kuruluşları” kavramı içinde değerlendirilmiştir. Buna karşın, söz konusu örgütlerin; hizmet alanları, üyelerinin profilleri, işlevleri, organizasyon biçimleri ve mali kaynak teminleri bakımından farklılıkları olabilmektedir. Bu farklılıklara göre aşağıda türlerine göre sivil toplum kuruluşları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Hizmet alanlarına göre sivil toplum kuruluşları. Sivil toplum kuruluşları hizmet alanlarına göre; yerel, bölgesel ve uluslararası sivil toplum kuruluşu özelliğine sahiptir. Yerel düzeydeki sivil toplum kuruluşlarına, üyelik sistemine dayanmakta olan mahalli gereksinimleri dizinlemiş örgütler girmektedir. Kadın dernekleri, eğitim ve dinsel amaçlı örgütler, mahalli birlikler ve spor kulüpleri söz konusu grubu meydana getirmektedir. Bölgesel sivil toplum kuruluşları ise bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde faaliyetlerini sürdüren örgütlerdir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları ise uluslararası seviyede çalışmalar gerçekleştiren sivil toplum örgütleridir. İlk olarak ulusal seviyede çalışmalar gerçekleştirip, ilerleyen zamanda uluslararası düzeyde kurumsallaşmış olan kuruluşlar olduğu gibi doğrudan uluslararası olarak kurulmuş olan kuruluşlar da bulunmaktadır (Meray, 2007, s. 73).

Üyelerinin profiline göre sivil toplum kuruluşları. Bu tür sivil toplum kuruluşlarının üyeleri; devletler, uluslararası örgütler ve gerçek kişilerden meydana gelen melez kuruluşlardır. Bu tarz kuruluşlara “Hybrid International Non-Governmental Organisations-[HINGO]” adı verilmektedir (Meray, 2007, s. 74). Yalnızca kapalı federasyonları ve üye gruplarını kendi bünyelerinde kabul etmekte olan hükümetlerce finanse edilip kurulmakla beraber, hükümetlerden bağımsız olacak şekilde karar verebilen ulus-ötesi ya da hükümetler-ötesi kuruluşlar da bu kategori kapsamına girmektedir (Uluslararası Hava Taşıma Birliği-[IATA], Uluslararası Standartlar Örgütü-[ISO], Uluslararası Futbol Federasyonları Derneği-[FIFA] ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi-[IOC] gibi).

İşlevlerine göre sivil toplum kuruluşları. Sivil toplum kuruluşları işlevlerine göre; Amaçlarını savunan, eylem amacıyla olan ile uzmanlık alanlarına sahip ve standartları belirleyen olmak üzere üçe ayrılmıştır (Martens, 2002, s. 271). Söz konusu sivil toplum kuruluşlarına ilişkin detaylar aşağıda sunulmuştur.

1. Amaçlarını savunan sivil toplum kuruluşları: Bu tip sivil toplum kuruluşları çoğunlukla vakıf, dernek ya da araştırma enstitüleri kimliğiyle düşüncelerin üretilmesi ve

lobicilik çalışmaları yapmak için ortaya çıkmışlardır. Uluslararası Hukuk Enstitüsü, Dünya Barış Konseyi, Parlamentolar Arası Birlik, Uluslararası Hukukçular Komitesi, bunlar için örnek gösterilebilecek örgütlerdir. Bu örgütler, doğrudan entelektüel gruplara hitap ettikleri için ulusal seviyede yerel toplumla temas halinde değillerdir.

2. Eylem amacı içerisinde olan sivil toplum kuruluşları: Belli alanlarda uzmanlaşıp hizmetler vermekte, aynı zamanda çalışma alanlarına göre değişik adlarla anılmaktadır. “Oxford Kıtığa Yardım Komitesi-[OXFAM]”, Her Yere Yardım ve Destek Kooperatifi-[CARE] ve Uluslararası Kızıl Haç Örgütü-[ICRC]” gibi insancıl amaçlı, üçüncü dünya ülkelerindeki kalkınma programlarının ve projelerin tasarlanabilmesi ve bu tasarıların gerçekleştirilmesine, aynı zamanda da çevrenin korunabilmesine yönelik çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarıdır (Giorgetti, 1999, s. 201-202).

3. Uzmanlık alanlarına sahip ve standartları belirleyen sivil toplum kuruluşları: Sivil toplum örgütleri arasında oto kontrolü ve koordinasyonu kurmak, verimliliği arttırmak ve kendi faaliyet alanlarında bağlayıcı standartlar ve kurallar ortaya koymak için kurulan örgütlerdir. Uluslararası Standartlar Örgütü-[ISO], Uluslararası Olimpiyat Komitesi-[IOC], Uluslararası Hava Taşıma Birliği-[IATA], Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu Eğitim ve Araştırma Merkezi-[INTRAC] ile the Verification Research, Training and Information Centre-[VERTIC] ve ulus-ötesi örgütler gibi kuruluşlar, söz konusu sivil toplum kuruluşlarına verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır.

Organizasyon biçimine göre sivil toplum kuruluşları. Söz konusu başlık altında; sadece bir ülkede kurulu olan sivil toplum kuruluşları, federatif ve konfederatif kuruluşlar ile iletişim ağları aracılığıyla kurulmuş olan koalisyonlar yer almaktadır.

1. Sadece bir ülkede kurulu olan sivil toplum kuruluşları: Tekil ya da Üniter Sivil Toplum Kuruluşları şeklinde nitelendirilmektedir. Ülkemizde vakıf ya da dernek statüsünde örgütlenmiş binlerce kuruluş, bu kategori kapsamında yer almaktadır.

2. Federatif ve konfederatif kuruluşlar: Aynı amaç çevresinde değişik ülkelerde kurulmuş olan kuruluş/şubelerden meydana gelen federatif/konfederatif birliklerdir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu-[IFRC], Uluslararası Cemiyetleri Federasyonu-[IFHRL] gibi).

3. İletişim ağları aracılığıyla kurulmuş olan koalisyonlar: Son zamanlarda sivil toplum kuruluşlarının ağlar (network) aracılığıyla kişisel güç ve gayretlerini koalisyonlar inşa ederek birleştirdikleri, yeni sivil toplum kuruluşlarının kurulmasına öncülük ettiği görülmüştür (Meray, 2007, s. 74). Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi-[ICBL], Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu-[CICC] bu tarz sivil toplum kuruluşlarına verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır.

Mali kaynakların temin edilmesine göre sivil toplum kuruluşları. Bu başlık altında ayrıntılarına yer verilecek olan sivil toplum kuruluşları; üyelerince finanse edilmekte olanlar, iş dünyasınca desteklenmekte olanlar ve hükümetlerce finanse edilmekte olanlar şeklinde üç başlık altında incelenmiştir.

1. Üyelerince finanse edilenler: Sadece üyelerince finanse edilmekte olan örgütlerdir. Sayıları oldukça azdır.

2. İş dünyasınca desteklenmekte olanlar: belli bir alanı desteklemeyi arzu eden ya da kendileri için kamuoyu oluşturulmasını arzu eden finans çevreleri tarafından desteklenen sivil toplum kuruluşlarıdır. Devletlerin uluslararası örgütler aracılığıyla desteklemekte oldukları yerel sivil toplum kuruluşları, büyük oranda bu kanallardan gelmekte olan mali yardımlarla faaliyetlerini sürdürmektedir. İş Başlatan/İlham Veren Sivil Toplum Kuruluşları-[BINGO] ya da Ticari Sivil Toplum Kuruluşları-[CONGO] gibi farklı adlar alabilmektedir (Gordonker ve Weiss, 1995, s. 357).

3. Hükümetlerce finanse edilmekte olanlar: Bu tür örgütlerin ilk örnekleri, II. Dünya Savaşı’nın bitiminden başlayarak komünizm ile yönetilmekte olan ülkelerde görülmüştür. Söz

konusu örgütler, sivil toplum kuruluşları arasında yer almasına karşın, kendi hükümetlerinin politikalarına destek vermek amacıyla çalışmalarını yürütmektedir. Yarı Organize Sivil Toplum Kuruluşu-[GRINGO] bu tarz sivil toplum kuruluşlarına örnek gösterilebilir. Pek çok Kanadalı, İskandinav ve az sayıdaki Amerikan sivil toplum kuruluşu, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi-[ICRC] ve Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği-[IUCN] örgütlerinin gelirlerinin önemli bir bölümünü devletlerden almaktadır.

Nitelikleri bakımından sivil toplum kuruluşları. Birçok uluslararası örgütün sivil toplum kuruluşlarının niteliklerini tanımlarken, aşağıda sunulan kaynaklardan ilham alınarak kendi gereksinimlerine göre ölçütler geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Örneğin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerinde Birleşmiş Milletlerin 71. Maddesine göre hareket etmektedir.

1. Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan 1986/124 sayılı sözleşme,
2. 2003 tarihli Avrupa Konseyi'nin Sivil Toplum Kuruluşlarının Statüsüne Dair Ana Prensipler isimli belgede yer alan ölçütler,

3. Uluslararası Dernekler Birliği [UIA] tarafından kabul edilen rehber ilkeler,
4. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1996/31 sayılı kararı.

Yukarıda ifade edilen söz konusu belgelerin sivil toplum açısından önemi, aşağıda detaylı biçimde sunulmuştur.

Sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Konseyi Sözleşmesi tarafından belirlenmiş olan nitelikleri. Avrupa Konseyi tarafından 1986 yılında 124 sayısı ile hazırlanmış olan "Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuksal Kişiliklerinin Tanınması Sözleşmesi" nde yer alan birinci maddeye göre, aşağıda paylaşılan niteliklerdeki sivil toplum örgütlerinin tanınması kararlaştırılmıştır (The Union of International Associations-[UIA], 2024a).

1. Çalışmalarında uluslararası bir yarar olması,
2. Kâr amacı bulunmaması,
3. Taraf devletlerin iç hukuklarına tabi bir dokümanla kurulması,
4. Minimum iki devlette etkileri görülen çalışmalarının olması,
5. Merkezinin taraf devletlerden bir tanesinde kurulmuş olması,
6. Söz konusu taraf ülkede ya da farklı bir taraf ülkenin toprakları içerisinde merkezi kontrol ve idare birimlerinin bulunmasıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının 2003 tarihli Avrupa Konseyi belgesine göre belirlenmiş olan nitelikleri. Fransa'nın Strasbourg kentinde Avrupa Konseyi tarafından 2001-2002 seneleri boyunca düzenlenen toplantılar neticesinde sivil toplum kuruluşlarına yönelik "Avrupa'da Sivil Toplum Kuruluşlarının Statüsüne Dair Ana Prensipler" onaylanmıştır (Başar ve Başar, 2006, s. 31). Söz konusu ana prensipler bağlamında sivil toplum kuruluşlarında olması gereken nitelikler şu şekilde sıralanabilir;

1. Kendi başlarına hareket eden organları bulunan, asli olarak gönüllü, kamu otoritesine tabi olmamasıdır. Bu kapsamın içerisine içine kazanç gayesi gütmeyen dernekler, fonlar, vakıflar, yardımsever kurumlar gibi çok farklı birimler girmesine karşın, siyasal partiler söz konusu kapsama alınmamaktadır.

2. Gerek ulusal gerekse uluslararası çevrede hem tüzel hem de gerçek bireyleri kapsamasıdır.

3. Herhangi bir gerekliliği olmamasına karşın, üyelik merkezli kurumlar olmalarıdır.

4. Elde etmiş oldukları kazançları üyelerine dağıtmamakla beraber, amaçlarının gerçeğe ulaşabilmesi adına kullanılmasıdır.

5. Yapısında tüzel bir kişiliğin bulunma koşulu yer almamaktadır.

6. Hukuksal yapıda değişiklikler oluşturabilecek bir amacının bulunmasıdır.

Yukarıda ifade edilen ve farklı kurum ve kuruluşlar tarafından geliştirilmiş olan ölçütlerden hareketle, sivil toplum kuruluşlarında olması gereken nitelikler aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Başar ve Başar, 2006, s. 31):

1. Gerek bireysel gerekse grup menfaatlerinin devlet hudutlarının dışına taşınması neticesinde oluşmuş olması,
2. Tüzel ve gerçek bireylerce ortaya çıkartılması,
3. Üyelerinin gönüllülük esasına göre destek veriyor olmaları,
4. Çalışmalarından ötürü uluslararası ilişkiler kapsamında rol oynama yetisinin bulunması,
5. Her bir üyesinin bağımsız şekilde oy kullanma hakkının bulunması,
6. Kurumsallaşmış ve devam eden bir yönetim yapısı, merkezlerinde tam zamanlı çalışmakta olan personeli, basit seviyede de olsa bir kuruluş şemasının bulunması,
7. Merkezinin belirli bir yerde olması,
8. Temsil edebilme yetkisi olan bir organ tarafından hazırlanan ve demokratik biçimde kabul edilen bir anayasasının olması,
9. Hükümetlerin programlarının bağımsız olacak şekilde, kendi kendilerini idare edecek nitelikte otonom bir karar alma/verme mekanizmalarının bulunması,
10. Merkezi hükümetlerden tam anlamıyla ya da büyük ölçüde bağımsız mali kaynağının ya da kontrolünün bulunması,
11. Tavrılarında partizanlık olmaması,
12. Kâr elde etmenin, temel gaye olmaması,
13. Teşkilatlanmasını en az iki ülkede yapmış olması,
14. Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilmesi amaçlanan hedefleri kendilerine prensip edinmiş olmaları,
15. Gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşlarca kurulmamış olması,
16. Tercihen tüzel bir kişiliğinin bulunması,
17. Devletlerin iç işlerine karışmamayı benimsemiş olması.

Sivil toplum kuruluşlarının Uluslararası Dernekler Birliği (UIA)’ne göre nitelikleri.

Uluslararası Dernekler Birliği, 4800 problem kategorisi içerisinde 42000 stratejiyi izleyen 58000’den çok uluslararası kâr amacı gütmeyen örgütü takip etmektedir. Söz konusu Birlik tarafından çıkartılmış olan “Uluslararası Kuruluşlar Yıllığı” isimli yayın kapsamında bulunan birimler, aşağıda sunulan niteliklere sahip olmalarının ardından yıllığa kabul işlemleri gerçekleştirilmektedir (UIA, 2024b);

1. Bir çalışma merkezinin, personelinin, anayasasının ya da kuruluş statüsünün bulunması,
2. Uluslararası Kuruluş statüsünde kuruluşunun yapılmamış olması,
3. Minimum üç ülkede gelir kaynaklarının, bürosunun ve üyelerinin olması,
4. Statüsünün uluslararası olarak kabul edilmesi düşünülen sivil toplum kuruluşunun farklı ülkelerden yeter sayıda üyelerinin olması,
5. Üyelerinin kuruluşlara giriş-çıkışlarına izin veriliyor olması,
6. Edinilen kârların kuruluş üyeleri arasında dağıtımının yapılmaması,
7. Gizli bir yapıya sahip olmaması,
8. Etkin çalışmalar yürütmesi,
9. Otonom bir yapıda olup, uluslararası kuruluşların alt kolları biçiminde çalışmalar yürütmemesi,
10. Demokratik bir yapıya sahip olmasıdır.

Birleşmiş Milletler tarafından alınmış olan 1996/31 numaralı kararda yer alan sivil toplum kuruluşlarının nitelikleri. Sivil toplum kuruluşu ilk defa Birleşmiş Milletler Şartı’nın 71. maddesi kapsamında yer almakla beraber, söz konusu kavramın tanımı, bahse konu Şart’ın içerisinde yapılmamıştır. Zira 71. madde, yalnızca Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey’in (ECOSOC), Birleşmiş Milletlerin çalışma alanına girmiş olan hususlarda sivil toplum kuruluşlarına danışılacağını belirtmektedir.

Türkiye de söz konusu 71. maddeyi onaylamış ve 24.08.1945 tarih ve 6902 sayılı Resmi Gazetede yayımlamıştır. 71. maddeye anlam kazandırabilmek için kabul edilmiş olan kararların sonuncusu ise 1996 yılında alınan 31 numaralı Birleşmiş Milletler Kurul Kararı olmuştur. 1996/31 sayılı Karar'ın ikinci, sekizinci ve on ikinci paragraflarında, “danışmanlık” statüsü kazanmak isteyen sivil toplum kuruluşlarında olması gereken nitelikler adına genel bir çerçeve çizilmiştir. Buna göre söz konusu nitelikler şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Çalışmalarının ve amaçlarının Birleşmiş Milletlerin faaliyet ve amaçlarına uyumlu olabilmesi,
2. Çalışmalar yürütmekte olduğu alanda kabul edilmiş bir konumunun olması ya da temsil edebilen karakterde olması,
3. Bir idarecisi ve yerleşik bir konumunun olması,
4. Üyeleri için yetkili temsilcileri aracılığı ile düşüncelerini belirtmesi,
5. Üyelerine karşı belli bir yükümlülük mekanizmasının olduğu temsil yapısına sahip olması ve kuruluşunun devletler ya da hükümetler arası bir antlaşmayla gerçekleşmemiş olması,
6. Yapılarının “gönüllülük” temasına uygun olması,
7. Hiçbir çıkar güdülmemiş olması,
8. Hiçbir şiddet hareketini kullanmaması ve savunmaması,
9. Siyasi davranışlar göstermemesi (devletlerin iç işlerine karışmaması).

Özellikleri bakımından sivil toplum kuruluşları. Sivil topluma dair tartışma ve literatür bağlamında Williams (2005, s. 347-349), sivil toplum ile sivil toplum kuruluşlarının ortak özelliklerinden söz edilebileceğini ileri sürmüştür. Söz konusu özellikleri Williams (2005, s. 349); “ortak bir gayeye ilişkin olarak bir araya gelmiş olan bir grup bireyin özgür biçimde örgütlenmesi; sivil toplumun, devlete göre farklı bir alanının olması; sivil toplumun, kâr ve ticaret öğeleri içermekte olan piyasadan farklı bir alan olması; sivil toplumun, demokrasi kanalı ve sivillik alanı ortaya koymasıyla sivil toplum içerisinde değişik sivil aktörlerin bulunması” biçiminde sıralamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının kategorize edilmesi ise; homojenlik, beyan, amaç, sözcü olma, yapı, sivil olma, üyelik biçimi, demokratik olma, faaliyet, gelir kaynakları, metot ve mali bağımsızlık gibi pek çok ölçüt ve özellik açısından gerçekleştirilmektedir. Bu başlık altında, sivil toplum kuruluşlarının söz konusu özellikleri, nitel özellikler ve nicel özellikler olacak şekilde iki farklı sınıflandırma altında incelenmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının nitel özellikleri. Sivil toplum kuruluşları için tüm dünya genelinde geçerli bir kurallar bütünü ve şablon ortaya konamaması sebebiyle özelliklerinin oluşturulması ehemmiyet kazanmıştır. Zira çalışmanın ilk bölümlerinde de ifade edildiği üzere, sivil topluma yönelik ansiklopedik tanımların yanı sıra sivil toplumla alakalı; sorunlu, hususi ve sıkıntılı tanımların da yapıldığı bilinmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerinin oluşturulması, bu karışıklıkların ortadan kaldırılmasına katkı sunacaktır. Buna göre, sivil toplum kuruluşlarının nitel özellikleri arasında ilk sırada beyan özelliği bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları için bir tür kurum beyanı yapılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, demokrasi literatürü içerisinde bulunan sorumluluk alma, zıt olma ve katılım biçiminde üç ana öge içermektedir. Beyan, söz konusu üç ana ögenin doğal olarak zincirleme bir neticesi şeklinde kabul edilmektedir. Öyle ki, sorumlu olma ve zıt olma, katılım sonucunda ortaya çıkmaktadır. Katılımın; mobilizasyon, seslerin yükselmesiyle istek ve temsil biçiminde üç esas ögesi bulunmaktadır. Benzer biçimde sorumlu olma da; şeffaf olma, kuvvetlendirme ve bölgenin çıkarı şeklinde üç ögeye ya da kademeye sahiptir. Zıt olma ya da çoğulcu olmanın bir tesiri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örgütler, kendilerini tanımlama ölçeğine göre, temeli kitlesel olan gruplar, yerine göre gruplar ve güven grupları biçiminde üç grupta yer almaktadır. Temeli kitlesel olan gruplar, aynı zamanda temeli üyeliğe dayanan gruplardır. Bu grupların arasında ticaret odaları, çiftçi örgütleri, profesyonel örgütler ve sendikalar bulunmaktadır. Yerine göre gruplar bireyleri, daha az biçimsel bir boyut altında ve daha fazla oluşturulup sonlandırılan bir temel içerisinde, belirli bir politik çalışma için harekete

geçirmektedir. Kentlerdeki yoksul mahalle örgütlenmeleri, eğitim kurumlarında görülen öğretmen eksiklikleri, komşuluklara dair problemler, etnik azınlıklar ve diğer benzer problemler adına yapılmakta olan örgütlenmeler, bu tarz gruplara örnek olarak gösterilebilir. Güven gruplarıysa başkaları için hareket etmekte olan örgütlerdir. Bu grupların örneklerini; sivil haklar, insan hakları, politik reform oluşumları ve çevre hakları meydana getirmektedir. Gerek yerine göre grup gerekse temeli kitlesel olan grup için ifade edilmesi gerekli olan konu, kendilerini tanımlayabilmenin, örgütler açısından mühim belirleyici özelliği teşkil etmesidir (Kopecky ve Mudde, 2003, s. 1-4).

Sivil toplum kuruluşlarının niteliksel açıdan ikinci özelliği, STK'ların sivil olan-olmayan hususunun incelenmesidir. Sivil olan ile olmayan arasındaki farklılık nadiren tanımlanmaktadır. Konuya ilişkin Kopecky ve Mudde (2003, s. 2-3) sivil olmayanları; “çoğunlukla sivilin ruhundan mahrum” biçiminde tanımlamış, sivil olma ruhunu ise “kamuya kendisini adanmış olma, tüm topluma ilişkin sorumlu bir yaklaşım ve liberal değerleri destekliyor olma” biçiminde vurgulamıştır.

Bununla birlikte Kopecky ve Mudde (2003, s. 3), gerek “sivil toplum” gerekse “sivil olmayan toplum” gibi terimlerin farklarını güçleştiren ve tanımlamayı sağlıklı ve sorunlu bir hale iten, hatta bu tarz bir durumda bir paradoksun ortaya çıkmasına sebep olan başka bir boyutun daha bulunduğunu iddia etmiştir. Bu iddiaya göre, bir politik rejim ya da bir dönem içerisinde sivil olarak kabul edilmiş olan bir sivil toplum kuruluşu, bir başka politik rejim ya da dönem içerisinde sivil olmayan bir yapıda kabul edilebilmektedir. Kopecky ve Mudde (2003) örnek olarak Doğu Avrupa’da gerçekleştirilen kimi uygulamaları göstermiştir. Bu noktada yapılan nitelendirme, örgütlerce, o anda ortaya konmuş olan hedef bağlamında yapılmaktadır. Sivil ile sivil olmayan arasındaki farklılığın yarattığı güçlüğün bir diğer sebebinin ise kuruluşların çok taraflı çalışmalarının bulunmasından ve faaliyet göstermekte oldukları koşulların tesirinden kaynaklandığını savunmuştur.

Bir diğer problem ve sebep ise kimi sivil olarak tanımlanmış kuruluşun saygın bir yapıya bürünmüş olmaları, kimi sivil olmayan kuruluşların ise gerçek manada sosyal hareketler içermesi, tabana dayandırılması ve tavandan destek almasıdır. Bu durum ise sivil-sivil olmayan çerçevesinde farklı bir paradoksun oluşmasına sebep olmaktadır. Bu noktada ortaya çıkmış olan belirleyici öge, özellik olarak örgütlerin yalnızca uluslararası/Batılı ilişkilerinin olup, milliyetçi ideolojilerden/akımlardan uzakta kalmış olmalarıdır. Söz konusu tarzdaki kuruluşların özellikleri iki noktada toplanabilmektedir. Bu özelliklerden birincisi, yabancı elit bireylerin tasalarına seslenip, toplumlarının sıkıntı ve acılarına gereken ilgiyi göstermemeleridir. İkinci özellikse, “yeni küresel profesyonel orta sınıf” olarak adlandırılan topluluğun beklenti ve tasalarına seslenip, baskı altında bulunan ve sosyal hareketlerin sorun ve beklentilerinden uzakta olmalarıdır. Söz konusu özelliğin bulunması ve aranması, kuruluşların bir vizyon ve güç beklentisi ve arayışından doğmaktadır. Batı tipinde bir kalkınmışlık ve standart seviyesine erişebilmek amacıyla elit bireylere gereksinim duyulmaktadır. İleri ideolojik ya da milliyetçilik merkezli anlayışlar “marjinal” olarak algılanmakta ve bu sebeple bu tarz anlayışlardan sakınılmaya çalışılmaktadır (Yıldız, 2006, s. 76).

Bir başka konu ise sivil toplum kuruluşlarının, siyasal partilerin doğrudan değil ancak dolaylı alternatifleri olma özelliklerinin bulunmasıdır. Sivil toplum kuruluşları, STK statüleri sayesinde siyasal parti rollerini oynayarak/üstlenerek iktidara gelme şansına sahip değillerdir. Buna karşın pek çok sivil toplum kuruluşu, uygun bir ortama erişmesi halinde siyasal bir partiye dönüşerek ya da içerisinden bir siyasal parti ortaya çıkartarak, iktidara ulaşmayı amaç edinmektedir. Bu açıdan bakıldığında sivil toplum kuruluşları, bir geçiş rolü oynamaktadır (Kaldor, 2003, s. 88).

Sivil toplum kuruluşlarının mühim görülen üçüncü nitel özelliği, demokratik olma-sivil toplum kuruluşu ilişkisidir. Etkin bir sivil toplumun, demokrasinin gereği olarak görülmesi prensibinden hareket ile sivil toplumun tanımlanması amacıyla demokrasiyle olan sıkı ilişkileri

incelenmektedir. Crawford (2003, s. 77-80), bu hususla alakalı metodolojik güçlüğü dikkat çekmiştir. Demokrasinin geliştirilmesiyle iyi bir yönetim arasında, bir diğer ifadeyle sivil toplum arasında yakın bir ilişki bulunduğunu savunmaktadır. Bu ilişkide belirleyici olan ve öne çıkan öğeler ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının, politik sürece tesir edecek biçimde katılımcı bir yaklaşımlarının olması gerekmektedir (Ryfman, 2000, s. 12).

Yönetişim ve demokrasinin, kendi kendine gelişim göstermesi beklenemeyeceği için, iyi yönetim ve demokrasinin olabilmesi adına program ve projelerin olması, önemli bir konudur. İyi yönetim ve demokrasi, gelişmek amacıyla, ciddi manada bir değişime gereksinim duymaktadır. İyi yönetişimin, demokrasinin ve sivil toplum kuruluşlarının, teknik boyutta gelişebilmesini sağlayabilmeleri gerekmektedir. Bu husus, siyasi bir soruna, teknik bir çözüm getirebilmek manasına gelmektedir. Zira demokrasiyi dünya genelinde yaygın hale getirmek siyasi bir sorun olarak ortada durmaktadır. Buna karşın, söz konusu sorunun projelendirilmiş olması veya projeler ile desteklenmiş olması teknik bir boyuttur. Buradan hareketle, dünya genelinde, iyi yönetişimi ve demokrasiyi geliştirebilmek için sivil toplum kuruluşlarını geliştirebilmek yönünde STK'lara mali ve teknik destek sunan pek çok ulusal ve uluslararası kuruluş vardır. Söz konusu kuruluşlara örnek olarak; “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-[UNDP], Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu-[UNICEF], Dünya Sağlık Örgütü-[WHO], Dünya Çalışma Örgütü-[ILO], Avrupa Birliği Komisyonu gösterilebilir (Soros, 2002, s. 8-9). Sivil toplum kuruluşlarına gerek teknik açıdan gerekse mali açıdan destek sunan ulusal hükümetlerin yardım ajansları içinse şu örnekler verilebilir (Soros, 2002, s. 8-9): Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı-[USAID], Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı-[CIDA], Alman Teknik Yardım Ajansı-[GTZ], İngiltere Uluslararası Kalkınma Departmanı-[DFID], İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı-[SIDA], Hollanda Uluslararası Kalkınma Ajansı-[MATRA] ve İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı-[SADC].

Konuyla ilgili olarak sivil toplum kuruluşlarına gerek teknik yardım gerekse mali yardımda bulunan kimi ülkelerdeki fon, dernek ve vakıflar ise şu şekildedir (Soros, 2002, s. 9): Melinda ve Bill Gates, MacArthur, Ford, German Marshall Fonu, Carnige Corporation, Robert Bosch Vakfı, Avrupa Kültür Vakfı, Friedrich Ebert Vakfı, British Council, Hans Böhler Vakfı, vb. Konuya ilişkin verilebilecek bir diğer örnek ise Avrupa Komisyonu tarafından yürütülen çalışmalardır. Avrupa Birliği Komisyonu, ülkemizde “Sivil Toplumu Geliştirme Projesi-STGP” adı altında sekiz milyon bütçeye sahip bir proje hayata geçirmiştir (Sivil Toplumu Geliştirme Projesi, 2024). Avrupa Birliği Komisyonu, ülkemizde bulunan sivil toplum kuruluşlarını geliştirmek ve desteklemek için pek çok projeyi farklı fonları aracılığıyla desteklemektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının nitel özelliklerinden dördüncüsü, kamusal amaç özelliğidir. Sivil toplum örgütlerinin, kamu haricinde olup, kamusal amaçlara sahip bulunmaları söz konusudur. Sivil toplum kuruluşları çalışmalarını, kendi kuruluşlarına üye olanların menfaatleri ve beklentileri yanında halkın diğer problemlerine yönelerek kamusal amaçlarını oluşturmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarının niteliksel son özelliği ise homojenlik özelliğidir. Sivil toplum örgütleri, homojen üyelerden ziyade, doğası ve tanımı gereği heterojen bir yapıda olmalıdır. Sivil toplum, özgür bir şekilde bir araya gelerek kendi menfaat ve amaçlarını izleyip, bunları özgür bir biçimde savunabilmek manasına gelmektedir (Yılmaz, 2003, s. 322).

Sivil toplum kuruluşlarının nicel özellikleri. Yukarıda açıklanan sivil toplum kuruluşlarının ölçülemeyen ve normatif nitel özelliklerinin yanı sıra, nispeten ölçülebilir özellik ve ölçütleri de bulunmaktadır. Söz konusu özellikler bu başlık altında sunulmuştur.

Mali bağımsızlık, sivil toplumun mali gelir katkısı açısından bağımsız olması durumudur. Bu hususta ilk akla gelmekte olan, devletten bağımsız olabilmektir. Fakat söz konusu durumda, Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan tecrübeler incelendiğinde, kompleks bir durumun oluştuğu anlaşılmaktadır. Zira Avrupa ülkelerinde, çevreye duyarlı örgütlerden ırkçılığa karşı olan örgütlere kadar nerdeyse her alanda çalışmalar yürüten

kuruluşlar, ya büyük oranda ya da tamamen kendi devletlerinden finansal destek almaktadırlar. Avrupa Sendikalar Federasyonunun-[ETUC] Avrupa Komisyonundan, Amerika Birleşik Devletleri İşçi Sendikaları Federasyonunun-[AFL-CIO] ise Amerika Birleşik Devletleri Federal Hükümetinden finansal destek olduğu bilinmektedir (AFL-CIO, 2005, s. 110).

Sivil toplum kuruluşlarının formel bağımsızlıkları bakımından, devletin yapısından bağımsız hareket edebilmeleri ileri sürülmüştür. Yılmaz (2003, s. 321), devletin bir parçası gibi örgütlenmiş olan yapıların sivil olmalarının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Yılmaz (2003, s. 321) aynı zamanda, “korporatif sistem” biçiminde örgütlenmiş olan yapıların sivil olmasının mümkün olamayacağını, Sovyet, İtalyan ve Nazi tecrübelerinde görüldüğü gibi, devleti kısıtlamaktan ziyade devletin gayelerini birlikte yapabilmek adına oluşturulmuş olan yapıların özgürlük yerine totaliter rejimi özümsemişini dile getirmiştir. Buna karşın, “devletten bağımsız olmanın” kıstası, devamlı hükümetlerin politikalarını eleştirmek ve karşı durmak şeklinde anlaşılmamalıdır. Sivil toplum kuruluşu olabilmek, yalnızca devletin dışında olma ya da devlete karşı olma şeklinde anlaşılmamalıdır (Yılmaz, 2003, s. 322).

Bağımsızlık, örgütlerin kendi siyasetlerini özgür biçimde tespit edip, bağımsız bir eylem ve tavır içerisinde olması şeklinde değerlendirilebilir. Bu sebeple, “protesto siyaseti-zıtlasma siyaseti ilişkisi” doğru bir biçimde oluşturulmalıdır. Bu tarz kurumlar çoğunlukla, “sivil bir yapıda olmayan” ve “uzlaşmacı/mutedil olmayan” anlamı biçiminde nitelendirilmektedir. Zira bu kurumların eylemleri, ılımlı başlamış olsa da çoğunlukla şiddete veya protestoya dönüşebilmektedir. Zıtlasmada, protestodan ziyade, direnişten söz edilmektedir. Buna karşın, söz konusu durum, demokratik anlamda odaklanmaya zıt düşmektedir. Zıtlasmaya kuşkuculukla bakılmaktadır (Kopecky ve Mudde, 2003, s. 8-10). Öte yandan, sivil toplum kuruluşlarının, gerek iktidardan gerekse devletten bağımsız olmasının yanında bir diğer siyasal parti, bir diğer örgüt ya da bir diğer sivil toplum kuruluşundan bağımsız olabilmeleri mecburiyeti bulunmaktadır.

Bunula birlikte, sivil toplum kuruluşlarına uluslararası boyutlarda da yardım edilmektedir. Bu açıdan sivil toplum kuruluşları için “global sivil toplum” ya da “sivil toplumun globalleşmesi” ifadelerine de yer verilmektedir. Bu sebeple mali açıdan edinilen bağımsızlık, kendi ülkenden olması kadar, diğer devlet ya da uluslararası örgütlerden de bağımsız olabilmesi konusunu gündeme taşımaktadır. Gerçek anlamda mali bağımsızlık; “örgütlerin politikalarını belirleme sürecinde rol oynayabilecek herhangi bir harici kaynaktan bağımsızlık” şeklinde anlaşılmaktadır. Hükümetlerden bağımsız olma unsurunun çoğunlukla tam anlamıyla karşılanamadığı savunulmaktadır (Arabacı, 2003, s. 18). Üçüncü dünya devletlerine yardımda bulunmak için çalışmalar gerçekleştiren örgütlerin devletler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bunların arasında farklı Avrupa ülkelerinde yer alan başta Alman Friedrich Ebert Vakfı ve sendikalar olacak şekilde pek çok sivil toplum kuruluşu gösterilebilmektedir.

Nicel özelliklerden ikincisini, sivil toplum kuruluşlarının; faaliyet, amaç ve üyelikle yapılarına göre kategorize edilmesi oluşturmaktadır. Bu araştırma kapsamında söz konusu özellikler, uluslararası sivil toplum kuruluşları çerçevesinde ele alınmıştır. Uluslararası kuruluşların kategorize edilmesinde faaliyet durumu, amaç ve üyelik durumuyla yapısı biçiminde genel olarak temel öge ölçütlerden yararlanılmaktadır.

Üyelik durumlarına göre. Uluslararası örgütleri ayıran ilk ölçüt, uluslararası örgütlerin sahip oldukları üyelerine göre değerlendirilmesidir. Bu bakımdan, hükümetler arası ya da devletlerarası örgütler, hükümetler üstü örgütler ve karışık üyelere sahip örgütler biçiminde üç ana kuruluş tipi ortaya çıkmaktadır. Söz konusu örgüt yapıları, araştırma kapsamında ayrı ayrı incelenmiştir.

Hükümetler arası kuruluşlar-[IGO]. Doğrudan devletlerin mensubu olduğu, fonksiyon ve amaçları bakımından devletlerin üstünde ya da onları aşabilen bir niteliğe sahip olmayan kuruluşlardır. Bu tip kuruluşlar için verilebilecek en iyi örnekler, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliğidir (Sönmezoğlu ve Ayman, 2003, s. 78).

Hükümetler üstü kuruluşlar. Söz konusu kuruluşlar, ayrı ayrı mensuplarının iradelerinin üstünde bir konumda yer almaktadır. Öte yandan hükümetler arası kuruluşlarla hükümetler üstü kuruluşlar arasında herhangi bir ayrımın bulunup bulunmayacağı konusu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ayrımı belirlemek amacıyla şu özellikler sıralanmıştır: Kimi uluslararası kuruluşların mensupları, devletlerin bizatihi kendileri olmayıp ülkelerin herhangi bir birimi olabilmektedir. Uluslararası telekomünikasyon Birliği-[ITU] bu kapsamda örnek gösterilebilecek bir kuruluştur. Kimi uluslararası kuruluşların mensupları, devletlerin bizatihi kendileri, kimi mensuplar ise hükümetler olabilmektedir. Kimi uluslararası kuruluşlar, devletlerarası yapılan antlaşmalar neticesinde kurulabilirken, kimileri ise hükümetlerin idari bürolarınca kurulmaktadır.

Hükümetler harici kuruluşlar-[TNO]. Kimi uluslararası örgütlerin mensupları, devlet veya hükümet temsilcileri olmayıp, ülkelerden gelmiş olan bireyler, vakıflar veya dernekler olabilmektedir. Uluslararası seviyedeki bu örgütler, “hükümet harici kuruluşlar” şeklinde isimlendirilir ve söz konusu kuruluşların çalışmaları “sınır-ötesi” niteliğinde kabul edilmektedir. Bu nedenle bu kuruluşlara aynı zamanda “transnasyonel örgüt-[TNO]” ismi de verilmektedir. Archer (1995, s. 40), transnasyonel örgüt olabilmek için, mensupları arasından en az bir tanesinin hükümet harici ögelerden olması koşulunu belirtmiş ve transnasyonel örgütler için şöyle bir kategorizasyon yapmıştır; Gerçek Uluslararası Hükümet Harici Örgütler-[INGO], herhangi bir hükümetim temsilcisinin yer almadığı kuruluşlardır. Dünya Kiliseler Konseyi ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi, bu kapsamda örnek verilebilecek kuruluşlar arasındadır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey de hükümetler arası antlaşmalarla kurulmamış olan tüm örgütleri, “hükümet harici kuruluşlar” statüsünde değerlendirmektedir. Söz konusu tanımlama, Uluslararası Hükümetler Arası Kuruluşlar ile Uluslararası Hükümet Harici Kuruluşlar arasında bulunan ana ayrımı da gözler önüne sermektedir (Crawford, 2003, s. 80).

Karışık üyelere sahip (karma) kuruluşlar. Söz konusu kuruluşlar, gerek hükümet gerekse hükümet harici temsilcileri bulunan örgütlerdir. Şayet bu kuruluşlar, bir uluslararası sözleşme ya da antlaşmayla kurulmuş ise çoğunlukla “Hükümetler Arası Kuruluş” şeklinde isimlendirilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü-[ILO] bu kapsama sahip bir kuruluştur. Uluslararası Çalışma Örgütü’nde, hükümetlerin temsilcilerinin yanında, hem işveren hem de işçi temsilcileri de yer almaktadır. Buna karşın Uluslararası Çalışma Örgütü’nde bulunan karma yapı, bu kurumun işleyişi ile doğrudan alakalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Anayasası kuruluş üyelerinin hükümetlerden meydana geldiğini belirtmektedir. Diğer yandan karma kuruluşlar, hükümetler arası bir antlaşmayla kurulmayan ve farklı niteliklere sahip üyelere oluşabilirler. Uluslararası Bilim Dernekleri Konseyi, bu kapsamda gösterilebilecek bir örnektir (Eberlein ve Kerwer, 2004, s. 123).

Trans-Hükümet kuruluşları – [TGO]. Bu tarz kuruluşlar, hükümetlerin dış siyasetteki merkez birimlerince kontrol edilemeyen ögelerinin mensuplarından meydana gelmektedir. Parlamentolar Arası Birlik ve Uluslararası Yerel Otoriteler Birliği, bu çerçevede örnek gösterilebilecek örgütler arasındadır (Yıldız, 2006, s. 81)

Uluslararası iş dünyası hükümet harici örgütler-[BINGO]. Bu tarz kuruluşların üyeleri; hükümetler harici ögeler arasında yer alan sendikalar, çok uluslu şirketler ve işveren örgütleri gibi ögelerden meydana gelmektedir. Uluslararası Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu-[ICFTU] ile Uluslararası İşverenler Birliği-[IOE] bu bağlamda örnek verilebilecek örgütlerdir (Yıldız, 2006, s. 82).

Üyelik ölçütü açısından bir başka boyut, evrensel ve bölgesel üyelik problemidir. Bölgesellik bakımından değerlendirildiği zaman, coğrafi öge daima net bir biçimde ölçüt olmamakta, diğer iktisadi, politik ve sosyal ögeler de devreye girmektedir. Kimi zaman bölgesellik özelliği üzerine vurgu yapılmış olsa da, üyelik boyutu bölgeyle sınırlı kalmayabilir. Üyeliği sınırlı olan örgütlere “Benelux Birliği” örnek olarak verilmektedir. Fakat “Kuzey

Birliği” ya da “İskandinav Birliği” denildiği zaman benzer bir netlik oluşmamaktadır. İskandinav Yarımadası, Norveç, İsveç ve Finlandiya’dan meydana gelirken, söz konusu Birliğe İzlanda ve Danimarka’nın üye olmasına karşın Almanya’nın üye olmadığı görülmektedir. Bu noktada coğrafi ögenin yanı sıra kültürel ögenin de devreye girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Benzer biçimde Avrupa Birliği kapsamında da coğrafi ögenin yanı sıra diğer politik ve kültürel ögeler dikkate alınmaktadır. Uluslararası seviyede üyelik açısından net olan örgüt ise Birleşmiş Milletlerdir. Birleşmiş Milletlere üye olmak için koşulların istisnasız biçimde yerine getirilmiş olması yeterlidir (Koçdemir, 2004, s. 412).

Faaliyet ve amaçlara göre. Uluslararası kuruluşları kategorize etmenin bir diğer ölçütü, kuruluşların tüzüklerine yazmış oldukları amaçlar ile yapmakta oldukları faaliyetler meydana getirmektedir. Buna karşın kuruluşların faaliyet ve amaçlarına bakıldığı zaman, çok sınırlı bir alanda çalışmadıkları, bilakis pek çok alanı kapsamakta olduğu görülmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Anayasasının; iktisadi, siyasi, sosyal, yargısal ve hukuki, askeri ve savunma, gıda ve tarım, ticaret ve mallar, sanayi, balıkçılık, eğitim, insan hakları, kültür, bilim ve teknoloji, ulaşım, sağlık ve diğer pek çok alanı kapsamakta olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu da bu kategoride verilebilecek bir diğer örnek kuruluştur. Uluslararası Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun faaliyet ve amaçlarının; iktisadi, siyasi, emek, insan hakları, sosyal, eğitim ve demokrasi gibi konulardan meydana geldiği görülmektedir (Örs, 2003, s. 245).

Yapılarına göre. Uluslararası kuruluşların yapılarına göre kategorizasyonunda, söz konusu örgütleri oluşturan organlarının yapısı ve bu organlarının görece sahip bulundukları güç ölçütlerinden yararlanılmaktadır. Fakat bu noktada yaşanan ana problem, örgütlerin kurumsal yapı ölçütlerinin, tek başlarına ne derece bir uluslararası kuruluş tipolojisini ortaya koyabileceği ile ilgilidir (Archer, 1995, s. 59).

2.5.3 Hukuksal Yapıları Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında; genel hukuki düzen bakımından sivil toplum kuruluşlarıyla uluslararası hukuki düzen bakımından sivil toplum kuruluşları incelenmiştir.

Genel hukuki düzen bakımından sivil toplum kuruluşları. Sivil toplumu meydana getiren kişiler politik, iktisadi ve toplumsal gayelerini gerçekleştirebilmek amacıyla türlü biçimlerde bir araya gelmektedir. Bunların önemli bir bölümü zaman içerisinde tüzel kişilikler kazanmıştır. Vatandaş girişimleri gibi bir araya gelmelerinse tüzel kişilikleri bulunmamaktadır. Sivil toplum alanı içerisindeki tüzel kişiliklerin bir bölümü özel hukuk bir bölümü ise kamusal alanda bulunmaktadır. Örneğin meslek örgütleri kamu tüzel kişiliğine sahipken, diğerleri özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptir. Kimi zaman çevre vakıfları, sosyal yardımlaşma vakıfları gibi melez kuruluşlar da görülmektedir. Sendikalar, vatandaşların girişimleri, dernekler, meslek kuruluşları ve vakıflar, iktisadi bakımdan kâr gütmeyen kuruluşlardır. Firmalar ve kooperatifler, iktisadi amacı olan; siyasal partiler ise politik amacı olan kuruluşlardır. Sivil toplum alanı kapsamında bulunan bir diğer örgüt çeşidi de kâr amacı gütmeyen kültürel amaca sahip firmalardır (Meray, 2007, s. 85).

Uluslararası hukuki düzen bakımından sivil toplum kuruluşları. 1962 senesinde uluslararası hukuk komisyonu, yapılan antlaşmalarda sivil toplum kuruluşlarının da taraf olmasını öngören bir düzenleme çalışması başlatmıştır. Uluslararası hukukun konusu olmasıyla ilgili hâlihazırda açık bir antlaşma bulunmamasına karşın, sivil toplum kuruluşlarının davranışları uluslararası hukuk tarafından tertip edildiği için uluslararası hukukun konusu içerisine girmiş olduğu söylenebilir. Zira 1986 senesinde Avrupa Konseyi tarafından uluslararası sivil toplum kuruluşlarının kanuni kimliklerinin tanınması ile ilgili aldığı karar, söz konusu durumun en güzel göstergesi olmaktadır. Avrupa Konvansiyonunun 48. maddesinin 9. protokolü, sivil toplum kuruluşlarına insan hakları üzerine açık bir şekilde yetki vermektedir. Buna karşın, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, sivil toplum kuruluşlarının

kanuni olmaları hususunda, onlara devletler düzeyinde sorumluluk ve yetki vermemiş olsa da sivil toplum kuruluşlarını devletler ile aynı düzeyde tutarak son noktayı koymuştur. Konsey tarafından 1996 senesinde alınan 1296 sayılı karar, sivil toplum kuruluşlarının uluslararası hukuk içerisindeki konumunu ve önemini daha da sağlamlaştırmıştır (Ak, 2003, s. 106).

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin 1996 senesinde almış olduğu 1296 sayılı kararın yanı sıra Birleşmiş Milletlerin başka alt birimlerince sağlanmakta olan kimi yetkiler de sivil toplum kuruluşlarına bazı haklar vermiştir. Bu konuya örnek olarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin bir alt organı konumunda faaliyetler yürüten Azınlıkları Koruma ve Ayrımcılığı Önleme Komitesi'nin kuralları, sivil toplum kuruluşlarına sistematik ve ciddi biçimde yapılmış olan insan hakları ihlalleri kapsamında mağdur için dava açabilme ve takip edebilme yetkisini tanımıştır (Ak, 2003, s. 106).

2.5.4 İşlevleri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları

Değişmekte olan koşullar içinde, diğer sosyal örgütlerde olduğu üzere, sivil toplum kuruluşlarının işlevlerinde de değişimler göze çarpmaktadır. XX. asırda sivil toplum kuruluşları, gönüllülük esasında zengin topluluklarca yoksul topluluklara yardım amacıyla kurulmuş ve mevcudiyetlerini sürdürmüştür. Ancak XXI. asırla birlikte değişmekte olan şartlar sonucu sivil toplum kuruluşlarının, söz konusu amaçların ötesinde işlev ve roller üstlendikleri görülmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin bilinen ve tanınmış formları kabul edilen hayır kurumları ve sosyal hizmet kuruluşlarının yanı sıra sanayi alanlarının ve kent merkezlerinin hareketlendirilmesi, kredi birliklerinin kurulmasıyla mali yönden hizmetlerin sağlanabilmesi ve çocuk bakım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gibi çok değişik alanlarda hizmet vermekte olan yeni tür sivil toplum kuruluşları kurulmuştur (Gunn, 2004, s. 4).

XXI. asırla birlikte sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinde; toplumsal problemleri tespit etmek, eşitliği yaygınlaştırmak, insanlığın erdemini arttırmak, kaynak temin etmek, sosyal hizmetler ve hayırseverlik sağlamak, kamusal eğitim, demokratik kurum ve prensiplerin güçlendirilmesine katkı sunmak ve örgütlenmeyi teşvik etmek gibi hususlarla alakalı yoğun bir gayret göstermektedir (Yıldırım, 2004, s. 72). Söz konusu gayret, günümüzde de aynı hızda devam etmektedir.

Uygulama sürecinde sivil toplum kuruluşlarının işlevleri genel anlamda konumlanmış olduğu ülkenin koşullarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Kimi ülkelerde özel sektörün ve siyasal partilerin zayıflıkları nedeniyle boşlukların doldurulması için faaliyet gösterirken, kimi ülkelerde var olan hegemonyaya reaksiyon gösterme şeklinde mevcudiyetlerini sürdürmektedir (Yıldırım, 2004, s. 73). Hangi düşünce yapısını savunuyor olursa olsun, sivil toplum kuruluşları, ortak prensiplerde birleşebilecekleri varsayımından yola çıkmaktadır. Bu manada, sivil toplum kuruluşlarının üstlenmiş oldukları işlevleri Yıldırım (2004, s. 75-92), şu şekilde sıralamaktadır:

1. Kamuoyunun oluşturulması yoluyla kişilerin isteklerini belirtmelerine destek olmak,
2. Çoğulcu yapıda bir toplumun oluşabilmesini sağlamak amacıyla piyasadaki hâkim piyasa değerlerine ve metalaşmaya karşı denge unsuru olabilmek,
3. Kendi içlerinde ortaya koyacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültür ile beslenen ve aynı zamanda idari tecrübeyi de kazanmış kişilerin yetiştirilmelerine katkı sunmak,
4. Pilot projeler hayata geçirmek, söz konusu projelere kaynak temin etmek ve bahse konu projeleri uygulamaya geçirebilmek amacıyla istihdam, sosyal refah ve eğitim hususlarında hükümetlerin politikalarına alternatif veya benzer yükümlülükler alabilmek.

Bunun haricindeki sivil toplum kuruluşlarının kültürel ve politik işlevleri büyük önem arz etmektedir.

Kültürel işlevler. Her geçen gün seri biçimde değişmekte olan dünyada, küreselleşmeyle birlikte kültürel değişimler de görülmüştür. Söz konusu değişimler, bilhassa yerel kültürlerin muhafaza edilmesinin önemini de ortaya koymaktadır. Bu durum da sivil toplum

kuruluşlarının kültürel işlevine her zamankinden çok daha fazla gereksinim hissedilmesine sebebiyet vermektedir. Katılımcı ve çoğulcu bir toplumun oluşturulmasında sivil toplum kuruluşlarının rolü son derece mühimdir. Söz konusu kuruluşların yapıları ve diğer örgütlerle olan ilişkileri, toplumun oluşturulmasında önemli katkılar sunmaktadır. Politik toplumun resmi anlayışı, informal yapıya sahip kültürel yapıya etkide bulunmasını engellemektedir. Sivil toplum kuruluşlarıysa toplumsal yapıya özgü özellikleri ile oluşan problemlerin ortadan kaldırılmasında daha etkili olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları içinde bir arada gerçekleştirilmekte olan kimi çalışmalar neticesinde, bireyler bazı ilişkiler içerisinde olmakta, karşılıklı olarak birbirlerinin davranışlarının etkisinde kalmakta ve söz konusu davranışlar gelişerek devamlılık kazanmaktadır. Amaç noktasında birlik olan bir grup bireyin faaliyetleri neticesinde söz konusu bireylerde “biz” duygusu ve aidiyet gelişmektedir (Yalçındağ, 1999, s. 57).

Politik işlevler. Sivil toplum kuruluşlarının en mühim işlevleri kişileri erkin baskısına boyun eğmemeleri konusunda korumak ve böylece despotizmin karşısındaki güvenceyi oluşturmaktır (Yıldırım, 2004, s. 75). Bunun haricinde farklı görüşleri ifade etme işlevleri sayesinde türlü grupların sisteme yabancılaşmalarını engellemekte ve kendisini ifade edebilen kişilerin katılımlarını sağlayarak, rejimlere yönelik istikrarı sağlamaya katkı sunmaktadır. Katılımcı ve çoğulcu demokrasilerin gereği olan sivil toplum kuruluşları, temsili demokrasilerin aşınmalarının neticesi, yıpranmış olan kuvvetler ayrımı prensiplerinin kontrol ve denetimini yapabilmektedir. Bilhassa yürütme çalışmalarının denetlenmesi ve kamuoyunda bilinç oluşturulması sürecinde sivil toplum kuruluşları mühim rollere sahiptir (Güloğlu ve Es, 2006, s. 150).

Sivil toplum kuruluşları, kendilerini alakadar eden bir kanunun gerek kabul edilmesi gerekse reddedilmesi amacıyla milletvekilleri ile temas halinde olabilmekte ve onları etki altına alarak kendi istedikleri sonuca yönelik kararlar vermelerini sağlayabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, kendilerini alakadar eden hususlarda devamlı araştırmalar yapma, bilgi toplama ya da kanun tasarısı hazırlanmasında önemli katkılar vermektedir. Çoğunlukla siyasal partilerdeki disiplinin az bulunduğu yerlerde yaşama alanlarına tesirleri daha çok olabilmektedir. Herhangi bir menfaat grubunun kendi çıkarlarına göre kamu politikaları oluşturmaya ya da kamuyu etkisi altına alma yönündeki eğilimi olduğu zaman, hükümetleri söz konusu menfaatin oluşmaması amacıyla bilgilendirebilmekte ve uyarabilmektedir. Hükümetler de kendi siyasetleriyle alakalı sivil toplum kuruluşlarının onayını ve desteğini alarak vatandaşların gözünde meşruiyet kazanmayı hedeflemektedir (Tekeli, 2004, s. 110).

Demokratik rejim süreçlerinde iktidarı etkileyebilmenin en hızlı ve demokratik yolu siyasal partiler sayesinde gerçekleştirilmektedir. Genel manada sivil toplum kuruluşları, her ne kadar siyasal partilerden uzak dursalar bile, iktidarlar üstünde etkili olabilmek amacıyla siyasal partiler ile ilişki ve diyalog içerisinde olmaları gerekmektedir. Siyasal parti içerisindeki disiplinin az olduğu ülkelerde sivil toplum kuruluşları siyasal parti çalışmalarında ve seçim süreçlerinde etkin rol oynamaktadır (Gunn, 2004, s. 3).

Sivil toplum kuruluşları kamuoyunun oluşturulması sayesinde karmaşık ve büyük toplumsal yapı içinde kişilerin isteklerinin dikkate alınmalarına yardım etmektedir. Söz konusu kamuoyunun oluşturulması çalışması doğal ya da suni yollardan gerçekleştirilebilmektedir. Yeni bilgilerin sunulması ya da elverişli ortamların temin edilerek belli çalışmaları yapmak amacıyla gereken kamuoyunun oluşturulmasında broşür, kitap, dergi, gazete, radyo ve bilhassa televizyon gibi pek çok değişik araçtan yararlanılmaktadır. Bunların haricinde, kamuoyunu etki altına alabilmek amacıyla sosyal etkinlik gibi faaliyetler, sosyal yardımda bulunma, yoksullara yiyecek dağıtımında bulunma, seminer, kurs organize etme, propaganda yapma ya da tanıtım amaçlı geziler organize etme gibi etkinlikler düzenleyen pek çok sayıda örgüt bulunmaktadır (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 2024).

2.5.5 Yerel Yönetimlere Etkileri Bakımından Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında; sivil toplum kuruluşlarıyla yerel yönetimler arasındaki ilişkiler, iki tarafından birbirinden talep ve beklentileri ile aralarında var olan sorunlar alt başlıklarına yer verilmiştir.

Sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler. Yerel yönetimler, güncel biçimde belli hizmetlerin karşılanmasını sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapabilmektedir. Kimi alanlarda toplumun beceri, tecrübe ve bilgisinin harekete geçirilmesinde, sivil toplum kuruluşlarının desteklerinin sağlanabilmesi, çok faydalı olmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler, türlü meslek örgütleri, kooperatif birlikleri, sendikalar, dernekler ve diğer gönüllü örgütlerle türlü alanlarda ortak ve işbirliği çerçevesinde faaliyetler yürütebilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının destekleri ile sağlanabilecek hizmetlerin limiti yoktur. XX. asrın sonlarında söz konusu hizmetler, çevresel etki ve çevre koruma değerlendirmesi faaliyetleri, büyük kapsamlı kamu projeleri içerisinde danışmanlık, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması vb. alanlara yayılmıştır. Gönüllü olanların yerel yönetim çalışanlarıyla beraber çalışmaları neticesi başarıya ulaşmaları büyük çapta onların istekli olmalarına, becerilerine katkılarına bağlı olmasının yanında, yerel yönetim çalışanlarının da gönüllü örgüt ve bireyleri kendileri bakımından bir tehdit olarak görmemeleriyle ve uyumlu bir ortak çalışma ortamı ortaya koyabilmeleriyle ilişkilidir (Zengin, 1999, s. 113).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yerel hizmet çalışmalarına en fazla desteği sivil toplum kuruluşları yapmaktadır. Sağlık merkezleri, yaşlı bakım evleri, ilköğretim ve ortaöğretim kurumları, galeriler ve müzeler aracılığıyla sivil toplum kuruluşları yerel yönetimlere katkı sunmaktadır (Rose, 1996, s. 205). "The Salvation Army" isimli kuruluş, toplam 257 merkezde yaşlılar için hizmetler vermekte, aynı zamanda maddi açıdan ucuz barınabilme fırsatı sunmaktadır (The Salvation Army, 2023). Sivil toplum kuruluşlarının yerel gelişmeye en önemli destekleri; bilhassa yerel yönetimlerin müdahalelerinin yeterli olmadığı veya müdahalelerin hiç gerçekleşmediği ya da müdahalenin yerel toplumu tatmin etmenin uzağında kaldığı bir tarzda gerçekleştirildiği hallerde yapılmaktadır. Toplum katılımının sağlanabilmesi bakımından belediye girişimleriyle gerçekleştirilmesi mümkün olabilen programlardan bir diğeri, belirli hususlarda kampanyalar organize etmektir. Belediyeler, sivil toplum kuruluşlarının destekleri ile bütün şehir halkına yönelik ağaçlandırma, semtlere/mahallelere spor alanları, parklar kazandırma, , atık kâğıt, şişe/cam toplama, temiz şehir, ilaç toplama gibi kampanyalara sıklıkla başvurabilmekte ve bu kampanyaları başarılı bir biçimde gerçekleştirmektedir (Yalçındağ, 1999, s. 66).

Sivil toplum kuruluşlarıyla yerel yönetimlerin(YY) karşılıklı beklenti ve talepleri. Yerel yönetimler, gerçekleştirdikleri faaliyetlerinde sivil toplum kuruluşlarından katkı sunmalarını beklemektedir. Sivil toplum kuruluşlarının oluşturulmuş olan Kent Kurultaylarına ehemmiyet göstermeleri ve katılımda bulunarak düşüncelerini iletmeleri, yerel yönetimler adına önem arz etmekte ve gerçekleştirdikleri etkinliklere ışık tutmaktadır. Verimli ve etkili hizmetler sunamayan yerel yönetimleri, içinde bulundukları bu halden kurtarabilmek ve kıy kaynaklardan daha aktif biçimde faydalanabilmenin yollarından bir tanesi de söz konusu hizmetlerin bir bölümünün bulundukları şehirde yaşayan hemşerilerce gönüllü kuruluş ve katılım yolu ile üretilmesidir. Bu manada yerel yönetimlerin gerçekleştirdikleri etkinliklere toplumun katılım göstermesini sağlamak için sivil toplum kuruluşlarından aracı olmaları istenebilmektedir (Zengin, 1999, s. 123).

Yerel yönetimler içinde belediyelerden katılım hususunda yapmaları arzu edilenler; şehir halkının katılıma dair isteklerini merkezi yönetimle bağlantılarında kendilerine destek şeklinde kullanmaları, yetkisinin bulunmadığı hususlarda sivil toplum kuruluşları ve diğer gönüllü katılımı bulunanları harekete geçirerek, destek-yardım, sivil örgütlenme kampanyaları

vasıtasıyla arzu edilen hizmetlerin ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde destekleyici ve örgütleyici olarak işlev yapmasıdır (Yalçındağ, 1999, s. 55).

Belediyecilikte toplum katılımından arzu edilen neticelere ulaşılması çerçevesinde de belediye hizmetlerinin şeffaf olması beklenmektedir. Şeffaflıktan anlaşılan iki konu bulunmaktadır: Bunlardan ilki, belediyelerin uygulamalarına ve kararlarına dair her çeşit belgelere ve bilgilere erişme imkânı, şehirlilere ve bu arada medyaya sağlanmalıdır. İkinci konu ise yönetsel anlamdaki açıklık, bir diğer ifadeyle dokümanlara erişme imkânı yanında kişilere belediyede yapılması olası resmi toplantılara katılım sağlayarak izleme fırsatı verilerek de sağlanmalıdır. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının birbirleri ile iyi bağlantılar içinde olmaları, onların çalışmalarını daha da basitleştirmektedir. Her iki örgütün de türlü projeleri bulunmaktadır. Bir örgütte maddi ve teknik imkânlar var ise diğer örgütte insan kaynakları bulunmaktadır. Bu öğelerden bir bütün olmadığı için birisinin diğerinden vazgeçmesi mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle, iki örgütün her zaman birbirlerinden beklentileri bulunmaktadır. Zamanla bireye olan gereksinimin değişmesi ile gerek kişiler gerekse gruplar tarafından başlatılmış olan gönüllü örgütlenme çalışmaları, farklı görünümlere bürünmeye başlamıştır. Dünyanın çok farklı noktalarından gruplar, içlerinde kendilerinin de katılımcı olabilecekleri ve gelişmesini istedikleri bir sivil toplumun temel taşlarını oluşturacakları örgütler ortaya koymaktadırlar. Artık temel gaye, yalnızca hayırda bulunmak olmanın ötesinde, kitlelere etki eden ortak problemleri dile getirmek, bu gayeden hareketle kamu üstünde kabul edilebilir bir bakı yaratmak ve alternatif konular üzerinde uzmanlaşıp, kalkınma sürecinde katılımcı ve aktif bir rol oynamaktır (Zengin, 1999, s. 122).

Sivil toplum kuruluşlarıyla yerel yönetimler arasındaki mevcut problemler. Yerel yönetimler, katılımcı, demokratik ve özerk bir politik yapı içerisinde hizmetlerin gerçekleştirilmesinde faaliyeti ön planda tutarak sivil toplum kuruluşlarıyla yapmış olduğu ortak çalışmalarda kimi problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bir diğer ifadeyle, farklı sebeplerle yerel hizmetleri yeter düzeyde yapamamaktadır (Çevikbaş, 1995, s. 81). Yalçındağ (1999, s. 57), söz konusu sorunlardan bir kısmını şu şekilde sıralamaktadır;

1. Belediyelerin bölgede yaşayan toplumca istenilen belediyecilik faaliyetlerini tam manasıyla yapamamış olması. Bunun en mühim sebebi, elde edilmiş olan gelirlerin, yapılması planlanan giderleri karşılayamamış olmasıdır. Bununla birlikte, personel yetersizliği de çalışmaların yeterli olmamasına sebebiyet vermektedir.

2. Hızlı şehirleşmenin neticesi olarak, giderek artmakta olan ve çeşitlilik göstermekte olan yerel hizmet taleplerinin yeter düzeyde karşılanamamış olması ve göçlerin de tesiri ile çarpık şehirleşmenin çoğalması.

3. Yerel yönetimlerin çoğu zaman merkezi yönetimin tesiri altında kalması ve belediyelerin politik düşüncelerine göre hareket etmeleri neticesinde oluşan problemler.

4. “Hemşericilik” bilincinin yeteri düzeyde gelişmemesi ve buna paralel olarak toplumun idaresinin yükümlülüğünü paylaşması hususunda yeterli olamaması.

5. Gerçekleştirilmekte olan faaliyetlerin genel değerlendirilmesine gerekli olan ehemmiyetin verilmemesi.

6. Yerel seviyedeki hizmetlerin, belirlenmiş olan amaçlara uygun ve yeter biçimde daha az emek ve kaynak harcanması sonucu yerine getirilememesi, bir diğer ifadeyle faaliyetin sağlanamaması.

7. Katılım hususunda toplumun istekleri açısından en mühim problemlerden bir tanesi, katılım hususuna pozitif yaklaşabilmek amacıyla gereken yetkiye ve finansal kaynağa sahip olamamaktadır. Bu hususlarda kaynak ve yetki, merkezi yönetime ait olması sebebiyle belediyelerin katılma istekleri hususunda doğrudan yapabileceği bir şey olmamaktadır.

8. Belediyelerin mecburi ve öncelikli görevlerinden bir tanesi olan sosyal hizmetlerin, kaynak problemleri, mevzuattan kaynaklanmakta olan problemler gibi sebeplerden ötürü aktif olarak yapılamamış olması (Yalçındağ, 1999, s. 57). Yerel yönetimlerin, sivil toplum

kuruluşlarıyla yeter düzeyde işbirliği içerisinde olmaması ve bunu sağlayacak politikaların geliştirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır. Geray (2000, s. 3) ise çalışmasında konuyla ilgili olarak sivil toplum kuruluşlarının verimliliğini azaltan diğer bazı problemleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Sivil toplum kuruluşlarının mevcudiyetinin tam manasıyla bilinçlenmemesi ve toplumca yararlarının anlaşılabilmesi.
2. Sivil toplum kuruluşunun kaynaklarının, kuruluş hedeflerine kıyasla yeterli olmaması.
3. Gönüllülük prensibine yeter düzeyde uyulmaması ve çalışma alanlarının tanımlarının iyi yapılmaması.
4. Sivil toplum kuruluşlarının benzer sivil toplum kuruluşlarıyla eşitlikçi ortaklaşmalar ve ilişkiler içine girmeyi arzu etmesi, dolayısıyla kendilerini; “belirli bir sivil alanın en kuvvetli veya tek kuruluşu” durumuna getirmek için çalışması.
5. Sadece kamu kuruluşlarının çalışmaları ve kendi katkıları olmadan elde edilen başarılı sonuçların, kamuoyuna tanıtılması ve aktarılması, kimi sivil toplum kuruluşunca tekelleşme yolunda medyada konu yapılabilmektedir. Böylece esas işlevler ikinci plana ertelenmektedir.
6. Kimi sivil toplum kuruluşunun olması gerekenden daha fazla miktarda ücretli çalışmanı istihdam ederek iş görüyor olması sebebiyle, elde edilmiş olan kaynağın mühim bir kısmının ana işlevlere yönlendirilememesi.

Sivil hareketler sayesinde seri biçimde artış gösteren çeşitlilik, başarının ölçülebilmesi gereği ve katılımın belirtilmiş olan bağlamda bir rasyonelliğe kavuşturulması mecburiyeti, sivil toplum kuruluşları arasında bir iş bölümünü mecburi duruma sokmuştur. Söz konusu anlayış, katılımcılıktaki rastlantısal durumu, sivil toplum kuruluşlarına yönelik kayırmacılıkları ve tekelci oluşumları engelleyebilen mühim bir anlayış olarak öne çıkmaktadır.

2.5.6 Uluslararası Politikalar Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinlik ve Roller

Uluslararası politika, geleneksel manada, devletlerin ana etmen olduğu ve siyasi faaliyetler/ilişkiler yürüttüğü alan olarak kabul edilmektedir. II. Dünya Savaşı’nın ardından yaşanmış olan gelişmeler, uluslararası politikanın alanının genişlemesini sağlamış; devletlerin haricindeki aktörlerin etkinlik ve rolleri her geçen gün artış göstermiştir. “Uluslararası sistem içerisinde az veya çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneği olan organize varlık” şeklinde kabul edilmiş olan uluslararası ilişkilerin aktörleri, aynı zamanda karar alma potansiyeli olan, diğer aktörlerin üstünde etki yaratan, nispi olarak otonom birimlerdir (Arı, 1997, s. 40).

Aktörlerin arasın hükümetleri temsil edenler/etmeyenler ile ulusal/uluslararası şeklinde yapılan ayırım, en genel ölçüt kabul edilmektedir. William Coplin tarafından kullanılmış olan söz konusu ayırım kapsamında devletler, hükümetleri temsil etmekte olan ulusal niteliğe sahip aktörler arasında bulunurken, gruplar ile bireylerse hükümetleri temsil etmemekte olan ulusal niteliğe sahip aktörler sınıfındadır. Hükümetlerin temsil edilmediği uluslararası niteliğe sahip aktörlerin arasında çokuluslu firmalar, politik niteliğe sahip hükümetler arası örgütler, uzmanlık kuruluşları bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler gibi global örgütlenmelerle Avrupa Birliği ve NATO gibi blok tarzı entegrasyon hareketleri/örgütlenmeler ise hükümetlerin temsil edilmekte olduğu uluslararası niteliğe sahip aktörlerin arasında kabul edilmektedir (Sönmezoğlu, 1995, s. 35-55). Bu kategorizasyonun ötesinde Dünya Ticaret Örgütü, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması-[NAFTA] ve Avrupa Birliği gibi devletler-üstü aktörler ile yarı özerk bölgeler (Hong Kong, Quebec, İsveç Kantonları gibi); devletler-altı aktörler (yerel halklar, ulusal kurtuluş hareketleri, azınlıklar, federe devletler gibi) ve nihayetinde ulus-aşırı/ötesi aktörlerden de (Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve Uluslararası Standartlar Örgütü gibi) söz edilebilir. Uluslararası siyasetin aktörlerinin arasında bulunan hükümetlerin temsil edilmediği örgütlerin ehemmiyetleri ile sayıları da gün geçtikçe artış göstermektedir (Başlar, 2005, s. 32-33).

Hükümetler aşırı veya ulus-ötesi çalışmalar yapabilme yeteneğine sahip olan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, genel sivil toplum kuruluşları özelliklerine ilaveten minimum üç devlet bireylerinden veya kolektif varlıklarından meydana gelmesi; minimum üç devlette çalışmalar yürütmesi; bütçeye mühim mali desteğin minimum üç devletin kolektif varlıklarından veya bireylerinden gelmesi gerekmektedir (Arıboğan, 1996, s. 212-213). Uluslararası sivil toplum kuruluşları, sahip oldukları söz konusu özellikleri sayesinde, uluslararası siyasette kendi menfaatlerini globalleştirme imkânını da yakalayabilmektedir.

Etkinlik ve roller. Küreselliğin sivil toplum kuruluşlarına hem ulusal hem de uluslararası seviyede olmazsa olmaz etkileri olmuştur. Gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası boyutta karar verme mekanizmalarını türlü seviyelerde etkilemeye başlamaktadır. Bilhassa uluslararası boyuttaki problemlerin tespit edilmesi, yeni norm ve değerlerin oluşturulması, tahmin edilemeyen ihtiyaçların giderilmesi ve yeniliklerin yayılması, ulus-ötesi anlaşmazlık ve çatışmaların çözülmesi, ulus-ötesi ittifakların oluşturulması, küresel problemlerde kaynakların harekete geçirilmesi veya doğrudan kendilerinin harekete geçmesi alanlarında etkilerinin artış gösterdiği gözlemlenmiştir (Brown, 2000, s. 199). Gerçekten de uluslararası boyuttaki problemlerin dünyanın gündemine gelmesi ve belirli konular etrafından ortak değer yargılarıyla normların oluşturulmasında ve global kamu yararı gözetmekte olan politikaların formüle edilerek uygulanması sürecinde sivil toplum kuruluşları mühim roller üstlenmektedir.

Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları kimi uluslararası kuruluşların kendilerini yenilemelerine ve politikalarını gözden geçirmelerine de katkı sunmaktadır. Kimi çatışmaların çözüm sürecinde katalizör veya aracı rolde olabilmektedir. Mühim global problemlerin karşısında uluslararası kaynakları ve kamuoyunu harekete geçirebilme potansiyeline sahip ilişkileri kurabilmeye başlamışlardır. XX. asrın son çeyreği, sivil toplum kuruluşlarının lojistik ve iktisadi bakımdan tahmin edilemeyen büyümelerine sahne olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının devamlı artış gösteren sayıları, sivil toplum kuruluşları kapsamında istihdam edilmekte olan birey sayısı, dış temsilcilikler ve sahip oldukları üyeler bakımından incelendiğinde dikkat çeken rakamlar ile karşılaşmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının oluşturmuş olduğu sektörün senelik değerinin bir triyon doların üzerine çıkması ve 19 milyon personeliyle dünyanın sekizinci büyük ekonomisi konumunda yer alması çok dikkat çekmektedir (The ERM Sustainability Institute, 2024).

Sivil toplum kuruluşları, yalnızca insani yardım, teknik yardım ve kalkınma alanlarında senelik 9-10 milyar dolarlık kaynak yaratabilmektedir. Öte yandan ulusal düzeyde sahip oldukları iktisadi güç, her sene artış göstermektedir. 1990'lı senelerden başlayarak sivil toplum kuruluşlarının sadece gelişmiş ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler ve ülkelerde de sayılarının yüksek bir hızda artış gösterdiğini görmek mümkündür. 1900'lü senelerin başlarında dünya genelinde yalnızca yaklaşık 200 olan sivil toplum kuruluşunun sayısı 1975 senesine gelindiği zaman 5000 olmuştur. XXI. asrın başlangıcıyla beraber sivil toplum kuruluşlarının sayısı ikiye katlanmış, XX. asrın sonlarında 20.000 civarı olan sivil toplum kuruluşu sayısı, bu dönemde yaklaşık 45.000'e yükselmiştir (Başlar, 2005, s. 63).

Etkileme alanlarıyla sayılarının artış göstermesinin yanı sıra yeni işlevleri de misyon edinerek ve teknolojinin imkânlarından da faydalanarak örgütlenmelerindeki artış dikkat çekmektedir. Gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşları devletlerin birçok sebeple yeterli olmadığı veya devletler kanalı ile gerçekleştirme imkânı olmayan konularda roller üstlenebilmektedir. Devletlerin çalışmalarının haricinde işlevlere sahip olmaları, gönüllülük esaslı hareketlerde bulunmaları ve düşük maliyetler ile pek çok global nitelikli problemle mücadelede etkin olmaları ehemmiyetini arttırmaktadır. İnsani ve çevresel yardım gibi hususlarda bilhassa da çatışma anlarında ortaya çıkmakta olan insani krizlerde devletlerin resmi ortamlarda birleşmesi, sivil toplum kuruluşlarının hızında gerçekleşmemektedir. Öyle ki sivil

toplum kuruluşları su, yiyecek, acil sağlık ve hıfzıssıhha tedbirleri gibi geleneksel yardım misyonlarının ötesinde yerel yönetim temsilcileri, sivil toplum gelişmelerini teşvik eden, arabuluculuk ve müzakere becerilerini kullanarak birbirine düşman konumda bulunan tarafları bir araya getirme işlevlerini de yerine getirmektedir (Aall, 1996, s. 7).

Uluslararası sivil toplum kuruluşları, hem ulusal hem de uluslararası platformlarda gerek bireysel gerekse kolektif menfaatleri muhafaza etmek, devletleri ve diğer uluslararası örgütleri kendi gayelerine göre etkileri altına almak için çalışmalar yürütmektedir. Bu yönleri sebebiyle sivil toplum kuruluşlarının esas gayesinin siyasi olduğu, görünür durumdaki amaçları ile esas amaçlarının her daim örtüşmediği de gündeme gelebilmektedir. En kuvvetli sivil toplum kuruluşları arasında yer alan Uluslararası Af Örgütü'nün insan haklarının korunabilmesine ilişkin çalışma programına sahip olmasına rağmen, ilgi alanlarının politik suçlular ve onların hakları olduğu belirtilmektedir. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının hem iç siyasette hem de uluslararası siyasette artmakta olan iktisadi güçleri ve rolleri sebebiyle uluslararası siyasette erk sahibi varlıklar olarak kabul edilmiş olmaları, beş başlık altında açıklanmıştır (Charnovitz, 2005, s. 14-16).

Bunlardan ilki, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının devletlere benzer şekilde erk sahibi aktörlere benzer durumda olmalarıdır. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası toplumun tamamını temsil eder konumda olsalar dahi, onların delegasyonu ve izni olmadan güçlerini kazanabilmektedir. Uluslararası seviyede temsil yetenekleri olmamasına karşın, "ulus-ötesi sivil toplum" standartları bulunan sivil toplum kuruluşları, diğer erk sahibi aktörler gibi dikkate alınmaktadır. İkincisi, sivil toplum kuruluşlarının global düzeyde hesaba katılıyor olmalarıdır. Üçüncüsü, uluslararası sivil toplum kuruluşları için herkes tarafından meşruiyeti kabul edilmiş olan açıklayıcı bir tanıma sahip olmamasıdır. Dördüncüsü, kimi sivil toplum kuruluşlarının mali destekte bulunanlarca ve üyelerce takip edilebilmesi amacıyla iyi tanımlanmış yöntemlerinin bulunmasıdır. Son olarak ise sivil toplum kuruluşlarına duyulan güvendir. Sivil toplum kuruluşlarının inandırıcılık misyonunu devam ettirebilmeleri amacıyla, şeffaflıklarını her geçen gün arttırabilmeleri gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları, kalkınma ve insani yardımlar alanlarında XX. asrın son çeyreğinde etkin roller üstlenmiştir. Soğuk Savaşın ardından dünyanın pek çok bölgesinde oluşan gerek yerel gerekse bölgesel krizler, doğal afetler ve iç karışıklıklar, insani problemlerin geçmiş senelerde olduğundan çok daha fazla gündemde kalmasına sebep olmuştur. Söz konusu dönem içerisinde oluşan insani problemlerin çözümü için yardım çalışmalarına da hız verilmiştir. İnsani yardım faaliyetlerinde sivil toplum kuruluşlarının tercih ediliyor olması, kriz bulunan bölgeye daha seri biçimde ulaşma, yardıma gereksinimi bulunanlar üstünde daha kolay güven oluşturma hissiyatını yaratabilme ve dağıtımına dair maliyetlerin daha az olması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır (Aall, 1996, s. 5).

Uluslararası insani yardım alanı kapsamındaki girişimler; Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği-[UNHCR] gibi Birleşmiş Milletlere bağlı türlü örgütler, Dünya Bankası ve diğer bölgesel kalkınma bankaları, Avrupa Birliği'nin yardım örgütü olan Avrupa Topluluğu İnsani Ofisi-[ECHO] gibi bölgesel yardım örgütleri, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Japonya gibi devletlerin ulusal yardım örgütleri, Uluslararası Kızılhaç Birliği-[ICRC] ile beraber pek çok uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşunun aracılığı ile yapılmaktadır.

Çok taraflı yardım organizasyonları ile bu husustaki karar alma süreçlerine dâhil olan sivil toplum kuruluşları, 1989'lı yıllarda Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu-[IFAD] ve Dünya Bankası gibi diğer Birleşmiş Milletler ajansları aracılığı ile informal şekilde bu süreçlerde bulunmuşlardır. Söz konusu gayretler, 1990'lı senelerde karşılıklı uluslararası örgütlerin ve yardım ajanslarının resmi politikasına dönüşmüş; sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine yerel, bölgesel ve ulusal seviyede katılımları etkin şekilde desteklenmeye başlanmıştır. Aynı dönem içerisinde Güney Amerika, Asya, Orta ve Doğu Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve eski Sovyetler Birliği'nde sivil toplum hareketleri hızla artış göstererek geniş bir

sivil toplum ağı kurulmuş; söz konusu hareketler başta Amerika Birleşik Devletleri olacak şekilde gerek Kanada’da gerekse Avrupa ülkelerinde oluşturulmuş olan bağış fonlarıyla desteklenmiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, AGİT, Kuzey ve Güney Amerika Devletleri Organizasyonu gibi organizasyonlar ile özel vakıf fonlarınca da desteklenmiştir (Gershman, 2006, s. 31).

1990’lı senelerinde ortalarında Orta Amerika’da yaşanan çatışmaların çözüm sürecinde Birleşmiş Milletler ajanslarının toplumun katılımı anlayışını benimsemesi, türlü seviyelerdeki siyasi karar alma süreçlerinde ve kademeli olarak gelişmelerinde sivil toplum kuruluşlarının daha büyük destek olmalarına sebep olmuştur. Birleşmiş Milletlerin; Orta Amerika Mülteciler, Yerinden Edilmişler ve Dönenler Adına Kalkınma Planı-[PRODERE], Soğuk Savaşın ardından Orta Amerika Mülteciler Uluslararası Konferansı-[CIREFCA] gibi yeniden yapılanma programları ile barışın kurulmasında sivil toplum kuruluşları, devletler tarafından ortak olarak görülmüştür. Her iki program da Birleşmiş Milletlerin 1980’li senelerin sonu ile 1990’lı senelerin başlarında yaşanmış olan çatışmalar sonrası ateşkesin başlangıç aşamaları, seçimler ve insan hakları izleme hususlarındaki gayretlerinden kaynaklanmaktadır (Reimann, 2006, s. 62).

İletişim imkânları sayesinde uluslararası sivil toplum kuruluşları kamuoyunu oluşturup devletlerin, çokuluslu firmaların ve uluslararası kuruluşların davranış ve kararlarını etkilemede son derece başarılı roller üstlenmişlerdir.

Uluslararası kamuoyunu oluşturabilmek amacı ile raporlar hazırlayarak ilgili ülkelerin kamuoylarına bildirmek, mühim medya organlarını toplu e-mail, telefon, mektup vb. araçlar ile bilgi bombardımanına tutmak, toplu gösteriler yapmak, imza toplamak gibi yöntemlere başvurmaktadır. Ortak endişeler ile hareket etmekte olan sivil toplum kuruluşları, kendi aralarında bilgi alışverişini sağlayacak bir “ulus-ötesi ağ” inşa ederek uluslararası eylemleri organize edebilmektedir. Yakın tarihte bilhassa çevresel hususlarda bu yönetime başvurulduğu görülmüştür. Diğer taraftan söz konusu ağlar, strateji ve bilgi alışverişinde daha aktif olurken, çatışmacı siyaset yürütülmesinde ve eylemlerin koordine edilmesinde daha çok bireyi aktif hale getirebilmek amacıyla en iyi yol olarak görülmemektedir (Brown, 2000, s. 200).

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının söz konusu yöntemlerden faydalanarak elde etmiş oldukları önemli başarılarından birkaçını Başlar (2005, s. 89-98), şu şekilde sıralamaktadır. Antarktika kıtasının XX. asrın sonlarında elde etmiş olduğu statünün oluşturulmasında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının rolü fazladır. Çevreci hareketlerin öncüsü kabul edilen Greenpeace’in Antarktika’ya “dünya parkı” statüsü edindirmek amacıyla yapmış olduğu faaliyetler sonuca ulaşmış; 1991 senesinde Madrid Protokolü kabul edilerek 50 sene madenlerin hem işletilmesi hem de aranması yasaklanmıştır. Ayrıca anakara, “bilime ve barışa vakfedilmiş bir doğa kaynağı” statüsü kazanmıştır. Greenpeace’in öncülük ettiği bir diğer kamuoyu oluşturma faaliyeti, 1991 senesinde Brent Spar isimli petrol platformunun batırılmasıyla alakalı süreçte yaşanmıştır. Shell, Greenpeace mensuplarının yapmış oldukları eylemlerin negatif sonuçları karşısında platformun batırılmasının en iyi ve doğru çözüm olacakken, ciddi maliyetlere katlanmış ve parçalanmasını sağlamak mecburiyetinde kalmıştır. Kamuoyu oluşturma çalışmalarında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının elde ettikleri başarılarla verilebilecek bir başka örnek ise Çok Taraflı Yatırım Antlaşması-[MAI] hazırlanması sürecinin askıya alınması sürecinde görülmüştür.

1995 senesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin öncü olduğu ve OECD ülkeleri tarafından başlatılmış olan antlaşma faaliyetlerinin içeriği, 1997 senesinde uluslararası kamuoyuna yansımış ve Fransa’nın başını çekmekte olduğu bir grup devlet aracılığıyla Çok Taraflı Yatırım Antlaşması-[MAI]’nın faaliyetleri durdurulmuştur. Buna karşın, görüşmelerin yeniden başlayacağına ilişkin OECD tarafından 1998 senesinin Aralık ayında sivil toplum kuruluşları bir kez daha harekete geçmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri merkezli Public Citizen isimli sivil toplum kuruluşunun antlaşma belgesini internet üzerinden yayınlamasından

sonra dünya genelinde antlaşmaya karşıt kampanyalar yürüten MAI International isimli bir ağ geliştirilmiştir. MAI International himayesinde hareket etmiş olan yaklaşık 600 civarı sivil toplum kuruluşu, MAI sürecine engel olmuştur. Kara mayınlarının gerek üretilmesi gerekse kullanılmasının yasaklanabilmesi amacıyla sözleşme hazırlanması süreci içerisinde uluslararası sivil toplum kuruluşları kamuoyu oluşturulması rolünü üstlenen örgütler olmuşlardır. Öncelikle 1980'li senelerin başlarında Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve kimi insani sivil toplum kuruluşlarının liderliğinde kara mayınlarının yok edilmesine ilişkin girişimler başlatılmıştır. 1991 senesinde ise sivil toplum kuruluşlarınca Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi-[ICBL] kurulmuş, 1993 senesinden başlayarak her sene düzenlenmiş olan Sivil Toplum Kuruluşları Kara Mayınları Konferansı'na katılıma ilişkin artış dikkat çekmiştir. 1996 senesinde 40 ülkeden yaklaşık 600 sivil toplum kuruluşuna ulaşmış olan Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi'nin gayretleri karşılık bulmuş, 1997 senesinin Aralık ayında Kanada'nın Ottawa kentinde 156 devlet ile görüşmeler esnasında hazır bulunan pek çok sivil toplum kuruluşunca sözleşmenin imzalanması karara bağlanmıştır. Kamuoyu tarafından yapılan baskının da tesiriyle 123 ülkenin Ottawa Sözleşmesini imzalamış olması ve mayın üretmekte olan devlet sayısında gözle görülür bir düşüş yaşanması (1997 senesinde 55 devlet iken 2005 senesinde bu sayı 14 devlete kadar gerilemiştir), depo edilmiş mayınların imha edilme süreci uluslararası sivil toplum kuruluşlarının gayretlerinin bir sonucudur. Uluslararası hukukta sivil toplum kuruluşlarının destekleri, hem denetim hem de oluşum kademesinde son derece fazladır. Başlangıcında uluslararası hukukun saygınlığının ve etkinliğinin çoğaltılması sayesinde demokratik manada meşruiyetin sağlanabilmesinde mühim roller üstlenilmiştir. Uluslararası kuruluşların karar alma süreçlerinin şeffaflaştırılmasında, uluslararası antlaşmaların hazırlanma süreçlerine katılım gösterme, karar verici konumda bulunan üst düzey yetkililerin veya hükümetlerin bilgilendirilmeleri neticesi daha akılcı kararların verilmesini sağlama, temsil edilme imkânı bulunmayan toplulukların temsil edilmeleri gibi mühim işlevleri sayesinde uluslararası hukuk kapsamına katkıları da olmuştur (Başlar, 2005, s. 250).

İnsani hukuk, insan hakları, uzay ve çevre hukuku gibi yeni gelişmekte olan uluslararası hukuk alanları kapsamında, çok çeşitli çalışma alanlarındaki sivil toplum kuruluşlarını alakadar eden hususlarda mühim destekler sunmuşlardır. Tarihsel süreçte olduğu üzere, son senelerde de hazırlanmakta olan birçok anlaşma ve sözleşmenin arkasında sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. Başlar (2005, s. 99-106), söz konusu sözleşme ve anlaşmalara şu örnekleri vermiştir: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1981 yılında hazırlanan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Koşulu, 1984 senesinde hazırlanan İşkence ve Başkaca Zalimce İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Davranış veya Cezaya Karşı Sözleşme, Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, Kültürel Çeşitlilik Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Harici Kullanılması Sözleşmesi.

İlişkiler bağlamında diğer aktörler. Uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin arasında bulunan devletler başta olacak şekilde ulus-ötesi yapılanmalar, çokuluslu firmalar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları türlü boyutlarda bağlantı içerisinde bulunmaktadır. Söz konusu bağlantıların boyutları yoğun şekilde insani yardımların dağıtılması, kalkınma projelerinin yapılması, çatışmaların çözümü ve barışın ve çevrenin muhafaza edilmesi hususlarıyla ilişkilidir. Diğer taraftan sivil toplum kuruluşlarının kendi alanlarında oluşan gelişmelerin takipçisi durumunda olmaları, kimi zaman onları çokuluslu firmalar, uluslararası kuruluşlar veya devletlerle karşı karşıya getirebilmektedir. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının mali açıdan ana sağlayıcılarının, üyelerinin yanı sıra, devletler ile uluslararası seviyede mühim roller üstlenmiş olan diğer aktörler olduğu da kabul edilmektedir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren sivil toplum kuruluşlarının finansal destekleyicileri tahmin edilenin ötesinde artış göstermiş; bu kuruluşlar, sadece hükümetler arası örgütler değil, aynı zamanda hükümetlere benzeyen ve özel örgütlerden meydana gelen karmaşık bir koleksiyondan meydana gelmiştir. XXI. asrı yaklaştığında, yaklaşık olarak senelik 6-8 milyar dolara yakın bir kaynağın, sivil toplum

kuruluşlarının gelişmesi ve dünyanın farklı bölgelerine yayılımlarını gerçekleştirebilmeleri için ayrılmış; söz konusu fonlar, tahmini olarak Birleşmiş Milletlerden iki milyar dolar, Avrupa Birliği'nden 1,5 milyar dolar, iki taraflı yardım ajanslarından iki ila üç milyar dolar, özel ve kamu fon kaynaklarından ise bir ila bir buçuk milyar dolar şeklinde sağlanmaktadır (Reimann, 2006, s. 48).

Gelişmiş ülke statüsünde bulunan devletlerde sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi, bilhassa uluslararası kalkınma ve insani yardım alanlarındaki hizmetlere paralel olacak şekilde dış yardım miktarlarındaki çoğalma ve devlet politikaları sebebiyle gerçekleşmiştir. 1970'li senelerden itibaren devletlerin sivil toplum kuruluşlarına destekleriyle sivil toplum kuruluşlarının sayısında yaşanan kayda değer çoğalmadaki paralel artış dikkat çekmektedir. Devletlerle sivil toplum kuruluşlarının ilişkileri 1950'li senelerin başlarında başlamış olmasına karşın, sivil toplum kuruluşlarına mali desteğin 1980'li senelerde ciddi arttığı gözlemlenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının finansmanındaki ilk basamak 1980'li senelerde "karşılıklı yardım" formatı kapsamında "toplumun katılımı" formatına doğru evrilmiştir. Söz konusu dalga, 1990'lı senelerde Soğuk Savaş'ın bitmesi ve birçok ülkede ortaya çıkmış olan demokratikleşme akımlarının tesiri ile yardımlarda bulunan devletlerin, "sivil toplumun" gelişmesini sağlamalarından ilham almıştır. OECD ülkelerinin sivil toplum kuruluşlarına senelik mali desteği için kullanılan rakamların milyar dolarlar düzeyinde olduğu ifade edilmektedir. Almanya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Avrupa ülkeleri, İsviçre ve Hollanda, senelik toplam yardımlarının %10 ila %25'i arasındaki miktarları sivil toplum kuruluşlarına aktarmaktadır. Söz konusu ülkelerin yapmakta olduğu yardımlar, çoğunlukla insani krizlerle ve uluslararası kalkınma alanlarında çalışmakta olan sivil toplum kuruluşlarına yapılmaktadır. Demokratikleşme alanında yapılmış olan yardımlarsa şeffaflık, demokrasi, insan hakları, rüşvete karşı olma, vatandaş hakları ile değişim yaşamakta olan ülkelerde oluşan iç çatışmaları kapsamaktadır (Reimann, 2006, s. 52).

Ülkelerin yanı sıra ulus-ötesi yapılanma olan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi global ölçekli uluslararası kuruluşlar da, araştırma konuları ile alakalı olan sivil toplum kuruluşlarıyla diyalog ve işbirliği içerisindedir. Bunun yanı sıra, çok değişik yelpazede bulunan uluslararası kuruluşlar; çevre, barışın muhafaza edilmesi, insani yardım ve kalkınma projeleri gibi birçok hususta yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile etkileşim halindedir. Dünya Ticaret Örgütü-[WTO], Avrupa Konseyi, AGİT, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı, Dünya Çalışma Örgütü vb. uluslararası yapıya sahip kuruluşların birçoğunun çevresinde, menfaatlerini uygun şekilde arttırabilmeleri amacıyla destek de bulunan sivil toplum kuruluşları vardır. Hem uluslararası kuruluşlar hem de sivil toplum kuruluşları, söz konusu işbirliğinden kendilerine menfaat sağlayabilmeyi umut etmektedir. Sivil toplum kuruluşları, uluslararası görüşmelerin bir bölümünde görüşmelerde faaliyetlerde bulunarak veya hükümet delegasyonlarına tesir ederek öncü rol üstlenmektedir. Uluslararası örgütler ve hükümetler ise sivil toplum kuruluşlarını "uzmanlık örgütleri" olarak kabul edip, onların protesto etme kapasitelerini kontrol altında tutmaktadır (Nuscheler, 2003, s. 5).

Birleşmiş Milletlerin organları arasında yer alan başta Ekonomik ve Sosyal Konsey olacak şekilde temel ve yardımcı organların tamamı sivil toplum kuruluşlarıyla etkileşim içerisindedir. 1946 senesinden itibaren Ekonomik ve Sosyal Konsey himayesinde danışmanlık çalışmaları gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarının sayıları 1948 senesinde 40 iken, 1992 senesinde 744'e erişmiştir. Söz konusu tarihten itibaren hızlı bir artışla danışmanlık statüsü kazanan sivil toplum kuruluşlarının sayısı 2006 senesinde 2719'a, 2017 senesinde ise bu rakam 4665'e ulaşmıştır (Ross, 2017). Halen 5000'in üzerinde kuruluşun bu faaliyetleri yürüttüğü bilinmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının Ekonomik ve Sosyal Konsey'deki danışmanlık çalışmasının, Birleşmiş Milletlerin tarihsel süreci kadar eski olmamasına karşın, Güvenlik Konseyi'nin

Birleşmiş Milletler içerisindeki etkin rolü sebebiyle kuruluşun söz konusu organıyla ilişki içerisinde olmak, sivil toplum kuruluşları açısından oldukça önemli bir hal almıştır. Bilhassa Soğuk Savaşın ardından Güvenlik Konseyi uluslararası güvenlik ve barışa dair global problemlerin çözülmesine yönelik süreç kapsamında sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine daha fazla önem göstermiştir. Bu amaçla Güvenlik Konseyi, sivil toplum kuruluşlarından uzman bulundukları alanlarda bilgi edinmeye başlamıştır. Öncelikle 1997 senesinde oluşturulmuş olan ve ilerleyen senelerde farklı alanlarda çalışmalar gerçekleştiren yaklaşık 60 büyük sivil toplum kuruluşunun oluşturmuş olduğu Güvenlik Konseyi Sivil Toplum Kuruluşu Çalışma Grubu, Birleşmiş Milletler delegeleri ile düzenli toplantı ve görüşmeler tertip etmiştir. Sivil toplum kuruluşları Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda düzenlenen oturumları katılım göstermek veya gözlemci statüsü kazanabilmek amacıyla gayret göstermiştir. Söz konusu duruma yönelik düzenleme ise ilk defa 1990 senesinde Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın gözlemci statüsü kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Bununla birlikte çok kısıtlı olmasına karşın, oturumlar kapsamında gayri resmi statü ile bulunan, oturumlara katkı sunan sivil toplum kuruluşları da olmuştur (Karagül, 2006, s. 490).

Soğuk Savaş döneminin bitmesini izleyen senelerde, insani yardım ve bağış alanlarında Birleşmiş Milletlerin doğrudan desteğinin miktarı artış gösterirken, bilhassa Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile Dünya Gıda Programı'nın-[WFP] senelik yardımları sivil toplum kuruluşları tarafından yapılmıştır. 1990'lı senelerin bitimine yakın Dünya Gıda Programı, 1,8 milyar dolar bütçesi ile insani yardım hususunda uzmanlaşmış olan 1100'den fazla yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşuyla ilişkiler kurmuştur (Reimann, 2006, s. 49).

XXI. asrın başlangıcına kadar Avrupa Birliği sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkileri tertip eden hukuksal bir düzenleme bulunmamasına karşın, insani yardım hususunda işbirliği içerisinde olmuştur. Avrupa Birliği'nin, 1970'li senelerin ortalarında oldukça düşük miktarlarda ve kendisine ait yardım programları mevcutken, 1980'li senelerden başlayarak söz konusu yardım programlarında artış görülmüş; bu çerçevede, daha önce de aktarıldığı üzere, sivil toplum kuruluşlarına yönelimde de ciddi bir artış olmuştur. Avrupa Birliği Komisyonu her sene 1 milyar Euro'luk bir miktara yakın bir meblağdan oluşan yardımı demokrasi, çevre ve insan hakları programları, kalkınma ve insani yardım programları amacıyla sivil toplum kuruluşlarının projelerine ayırmakta, söz konusu meblağ ise Avrupa Birliği'nin toplam yardımlarının %15'i ile %20'sine denk gelmektedir (Reimann, 2006, s. 51; Başlar, 2005, s. 168).

Avrupa Konseyi, uluslararası sivil toplum kuruluşlarına çalışma alanlarına göre belirli kurullar içerisinde gözlemci statüsünde şikâyet etme, öneride bulunma, katılma, danışmanlık gibi imkânlar tanımıştır. Konsey tarafından kabul edilmiş olan sözleşmeden hareketle, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının tanınması amacıyla uluslararası toplum faydası için bir faaliyet gerçekleştirmeleri ve insan sevgisi, kültür, yardım, bilim, eğitim ve sağlık alanlarında Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Avrupa Konseyi Statüsünde öngörülmüş olan amaç ve prensiplerin yapılmasına destekte bulunmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 25. maddesi ile ulusal düzeydeki sivil toplum kuruluşlarına “kendileri mağdur pozisyonunda olmaları koşuluyla” doğrudan bireysel başvuru yapma hakkı verilmiştir. Sivil toplum kuruluşları, çokuluslu firmaların çalışmalarını kamuoyu oluşturabilme güçleri vasıtasıyla kontrol altında tutabilme yeteneğine sahiptir. Bilhassa çevresel konular başta olacak şekilde, işe dair kötü koşullar, şeffaf ve dürüst ticari çalışmalar gibi hususlarda çokuluslu firmalara baskı yapabilmektedir. Öyle ki, bu hususta uzmanlaşan ve tam manasıyla çokuluslu firmaların tehlikeli ve sorumsuz eylemlerini kontrol etmek amacıyla çalışmalar yürüten Uluslararası Kurumsal Hesapverebilirlik-[CAI] isimli sivil toplum kuruluşu, 1977 senesinden başlayarak faaliyetlerini yürütmektedir. Firmaların hesapverebilirliği ve yolsuzlukları hususlarında raporlar sunmakta olan Uluslararası Saydamlık-[TI] da 30'un üzerinde ülkede

örgütlenebilmiş önemli bir sivil toplum kuruluşu olarak dikkat çekmektedir (Başlar, 2005, s. 196).

Özel vakıflar, “sivil toplum kuruluşlarının saygın müttefiki” sıfatıyla her geçen gün önemini arttırmaktadır. 1970’li senelerde uluslararası kalkınma alanlarında sivil toplum kuruluşlarına mali yönden katkı sunan birçok özel vakıf mevcutken, söz konusu sayının ilerleyen senelerle artış gösterdiği görülmüştür. 1980’li senelerden başlayarak düzenli bir şekilde artış gösteren özel vakıfların uluslararası projeler amacıyla bağışları 1990’lı senelerde bir anda hız kazanarak artmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde özel kuruluşların uluslararası ölçekteki projeler için yaptıkları bağışlar 1994 senesinde yaklaşık olarak 996 milyon dolarken, bu rakam 1998 senesinde yaklaşık olarak 1.6 milyar dolara çıkmıştır. Yalnızca aralarında Ford Vakfı, Gates Vakfı gibi vakıfların yer aldığı 14 vakfın, 1999 ila 2000 senelerinde gerçekleştirilen uluslararası proje ve programlara harcamış oldukları tutar ise yaklaşık 1.1 milyar dolardan fazladır. Söz konusu meblağ; insan hakları, uluslararası kalkınma, kadın sorunları, çevre ve sivil toplum kalkınması alanlarındaki projeler için uluslararası sivil toplum kuruluşlarına yapılmış olan toplam 2139 bağışın toplamına eşdeğerdir (Reimann, 2006, s. 54).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIYLA İLİŞKİLERİ: 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ ÖRNEĞİ

XX. asırda uluslararası ilişkiler kapsamında yaşanmış olan gelişmeler, uluslararası seviyede her alanda ciddi dönüşümlere ve değişimlere sebep olmuş, söz konusu değişim ve dönüşümler de uluslararası sistemde önemli değişiklikler yaratmıştır. Nihayetinde uluslararası ilişkilerde, geleneksel devlet rolünün yanında, yeni aktörlerin de ortaya çıktığı görülmüştür. Buna göre, uluslararası politikaların belirlenmesi sürecinde en büyük ve önemli etkinin sivil toplum kuruluşlarına ait olduğu söylenebilir. Uluslararası boyuttaki çeşitli hususların yönetim sürecine dâhil olarak uluslararası sivil toplum kuruluşları her platformda etkin rol oynama başlamıştır.

Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde uluslararası sivil toplum kuruluşları; fonksiyonları ve çalışma sistemleri, etki etme yöntemleri, çalışma alanları ve finansal kaynakları ile bu kuruluşları etkin yapan ögeler bağlamında incelenmiştir. Bunun ardından Türkiye perspektifinde uluslararası sivil toplum kuruluşlarının durumları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

3.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları

XIX. asrın ortalarından XXI. asrın başlarına kadar dünya, uluslararası ilişkilerde çok ciddi gelişmelere şahitlik etmiştir. Uluslararası düzeydeki bir toplumsal üyelik artık uluslararası kuruluşlar ve devletler gibi geleneksel üyeler ile sınırlı kalmamaktadır. Zira uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası ilişkiler disiplininde yeni bir unsur olarak boy göstermeye başlamıştır. Sivil toplum kuruluşları, uluslararası politikanın belirlenmesi sürecine aktif olarak destek olmuş ve uluslararası seviyede her geçen gün önemi artmıştır. Bu derece öneme sahip olan uluslararası sivil toplum kuruluşları ile ilgili detaylar aşağıdaki alt başlıklarda sunulmuştur.

3.1.1 Fonksiyonları ve Çalışma Sistemleri

Uluslararası sivil toplum kuruluşları, hükümetlerin kendi aralarında yaptıkları bir antlaşma sonucu kurulmayan, devletten özerk, en azından bilinçli bir ilişkisi olmayan, bu manada bağımsız hareket edebilen, kar elde etmeyi amaç edinmeyen, minimum iki ülkede faaliyetlerini gerçekleştiren, belirli bir misyona sahip ve bu misyonu gerçekleştirebilmek adına bir kurumsal yapının altında toplanan, birey ya da gruplardan meydana gelen bir yapılandır (Meray, 2007, s. 97).

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasını tetikleyen en mühim ögelerden bir tanesi dini motivasyonlardır. Bu manada tarihsel açıdan son derece derin bir birikimi bulunan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, yukarı yapılmış olan tanımın dışında gerçek tarihinin II. Dünya Savaşı’ndan sonra başladığı söylenebilir. Bu noktada, Birleşmiş Milletler Şartı’nın 71. maddesi bağlamında düzenlenen uluslararası sivil toplum kuruluşları, bu çalışmada temel alınmıştır. Söz konusu madde, Birleşmiş Milletlere bağlı Ekonomik ve Sosyal Konsey’in gereken hallerde uluslararası sivil toplum kuruluşlarına danışması için yetki verdiğini belirtmektedir. Buna göre, söz konusu madde; “Ekonomik ve Sosyal Konsey, kendi yetkisi kapsamında yer alan problemler ile uğraşan sivil toplum kuruluşları ile beraber çalışmak ve bu kuruluşlara gerektiği hallerde danışmak amacıyla uygun düzenlemeler yapabilir” şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu maddenin gereği olarak XXI. asrın başlarında ilgili Ekonomik ve Sosyal Konsey’e destek olmaya çalışan yaklaşık 2000’den fazla sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Diğer taraftan, söz konusu maddeye, küresel çapta yaşanmakta olan gelişmelere ve buna paralel şekilde uluslararası sivil toplum kuruluşlarının dünya siyasetinde oynamaya başladığı aktif role karşın, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yasal statüsü hususunda halen

tam manasıyla bir netlik sağlanamamış ve halen devletler tarafından yasal bir uluslararası birim olarak tanınmamıştır. Bununla birlikte, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının uluslararası hukuk içerisindeki yeri, çoğunlukla ilgili 71. maddede ifade edilmiş olan Birleşmiş Milletler ölçütleri bağlamında değerlendirilmektedir (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 1990, s. 21).

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla alakalı ilk gerçek ve büyük çaplı düzenleme, Birleşmiş Milletler antlaşması ile yapılmış olmasına karşın, söz konusu antlaşmanın X. bölümünde yer alan düzenlemelerdeki eksik noktalar göze çarpmaktadır. Örneğin, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ilişkili olacağı yasal rejimle alakalı herhangi bir açıklamaya yer verilmemiş, yalnızca Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yetkisine girmekte olan hususlarda söz konusu kuruluşlara danışılabileceği ve gerekmesi halinde bu amaç ile gerekli tedbirlerin Konsey tarafından alınabileceği öngörülmüştür (Pazarcı, 1998, s. 244-245).

Buna göre, Birleşmiş Milletlerin 71. maddesi, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yasal statüsüyle alakalı tek geçerli doküman olarak kabul edilmekte ve söz konusu kuruluşlar ilgili çerçeveden hareketle tanımlanmıştır. Fakat Avrupa ölçekli bir girişim şeklinde kabul edilen ve 24.04.1986 tarihinde Fransa'nın Strasburg kentinde kabul edilmiş olan "Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Kanuni Kimliğinin Tanınmasıyla İlgili Avrupa Uyumu" sayesinde ulusal düzeydeki ve uluslararası düzeydeki sivil toplum kuruluşları arasındaki ayrım netleşmiş ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının kanuni bir kimliğe kavuşturulması hususunda çok daha somut adımlar atılmıştır (Chesnier, 2004, s. 253).

Yapılan bütün bu düzenlemelere karşın, Birleşmiş Milletlere bağlı Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yanında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı – [UNCTAD] gibi hemen hemen her uzmanlık alanından kurulu ve Avrupa Konseyi gibi başka uluslararası örgüte de gerekli görülmesi halinde danışabilecekleri ve işbirliği içerisinde hareket edebilecekleri uluslararası sivil toplum kuruluşlarını kendi ölçütlerine göre tanımlamışlardır. Söz konusu ölçütlerin tek tek ele alınması mümkün olmadığından, yapılan bu tanımlar içerisinde yer alan ortak ölçütlerden hareketle uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ortak özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir (Meray, 2007, s. 98-101):

Kurucu Antlaşma. Hükümetler arası kuruluşlar, uluslararası hukukun çizmiş olduğu çerçeveye göre, devletlerin kendi arasında imzalanmakta olan antlaşmalar ile kurulurken, uluslararası sivil toplum kuruluşları bir devletin iç hukukuna bağlı bireyler, gruplar veya birlikler tarafından kurulmaktadır. Devletlerin kendi arasındaki bir antlaşmayla kurulmuş olan bir örgüt, tam manasıyla uluslararası sivil toplum kuruluşu statüsünde nitelendirilmemektedir. Uluslararası örgütler ile uluslararası sivil toplum kuruluşlarının arasındaki esas farklılık buradan kaynaklanmaktadır. Devletlerin birtakım konularda işbirliği içerisinde hareket ederek uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla ortak faaliyetler tertip etmiş olmaları, bilhassa 1990'lı senelerden sonra sıklıkla karşı karşıya kalınan bir durum olmuştur. Buna karşın arasındaki işbirliği veya bağ, söz konusu uluslararası sivil toplum kuruluşunun faaliyetler gerçekleştirmesine ve bağımsız karar almasına herhangi bir engel olmamaktadır. Bu noktada, devletler ile bağlantılarını üst seviyede tutmakta olan uluslararası sivil toplum kuruluşlarına "Melez uluslararası sivil toplum kuruluşu-[Hybrid INGO]" adı verilmektedir. Bahse konu melez uluslararası sivil toplum kuruluşları için; Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği, Bilimsel Organizasyonlar Uluslararası Kurulu, Dünya Koruma Birliği ve Uluslararası Kızıl Haç Örgütü örnek olarak verilebilmektedir (Willems, 1996, s. 304).

Kurumsal Yapı. Ekonomik ve Sosyal Konsey, Avrupa Konseyi ve UNCTAD gibi kuruluşlar, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının bir merkezinin bulunduğu, demokratik usuller kapsamında seçilen bir başkan veya yürütme kurulunun yer aldığı, bir diğer ifadeyle organizasyonel bir yapısının bulunduğu altını çizmiştir. Bununla birlikte örgütte yer alan personeli, daimi organları ve temsilci kurullarının da bulunması gerekmektedir. Bunların haricinde, bir uluslararası sivil toplum kuruluşunun uzman birimlerinin ve merkez ile bağlantısı

olan, her daim bu merkezle koordinasyon içerisinde olacak ulusal ya/ya da uluslararası düzeyde büro, şube veya temsilciliklerin bulunması gerekmektedir. Bu tarz bir ölçütün arkasında yer alan ilk gerekçe; açıklık prensibine olan bağlılıktır. Kurulmuş olan hükümetler dışı bir örgütün ve bu örgütün düzenlediği faaliyetlerinin gizli kalması, bu hususta kabul gören bir yaklaşım olmamaktadır. Buna göre, açıklık ve hatta şeffaflık prensibini yerine getirebilmek amacıyla dünyadaki pek çok uluslararası sivil toplum kuruluşunun merkezi veya sekreteryası çoğunlukla Kuzey Amerika'da ya da Avrupa'da tesis edilmiştir (Nicholson, 1998, s. 41).

Legal Olma, Faaliyet ve Amaçlarda Uygunluk. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, dünya barışıyla alakalı verilen çabalarını ve geliştirilen politikaları desteklemektedir. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının temel faaliyetlerinin ve amaçlarının, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında belirtilmiş olan ilkelere, uluslararası hukukun ve diğer uluslararası kuruluşların genel prensiplerine açık bir biçimde aykırı olmaması gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının hiçbir şartta şiddet içermekte olan araçları kullanması ya da bunları desteklemesi söz konusu değildir. Yapısal manada uluslararası hükümet dışı örgüt biçiminde nitelendirilen uluslararası suç ve mafya örgütleri, gerilla grupları veya ulusal kurtuluş hareketleri, gerek kanun dışı gerekse şiddete başvuruyor olmaları gibi nedenlerden dolayı bir uluslararası sivil toplum kuruluşu nezdinde nitelendirilmemektedir. Bununla birlikte; doğrudan siyasetin içerisinde yer alarak, lobi ya da danışmanlık çalışmalarında yer alan baskı gruplarının da uluslararası sivil toplum kuruluşu tanımında yer almadığı söylenebilir (Hague, Harrop ve Breslin, 1998, s.41).

Kâr Amacı Gütmeme. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının politikalarının ve çalışmalarının kar amacına göre planlanmaması temel şartlar arasındadır. Buna göre uluslararası sivil toplum kuruluşları, hedeflerine ulaşmak için faaliyetlerini gerçekleştirirken ve politikalarını uygularken, üyeleri tarafından yapılmış olan bağışlar sayesinde gereken mali desteğe ulaşmaktadır. Bunun haricinde fonlardan faydalanmaları ve devletlerden destek almaları belli koşullara bağlıdır. İlk zamanlarda, üye aidatları ve bağışlarla çalışmalarını yürütmeye çalışan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, finansal açıdan çok kısıtlı imkânlarla sahip olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. 1970'li senelerde uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kalkınmaya ilişkin yardımların dağıtılmaya başlanması, kaynaklar ile ilgili yeni bir dönemin başlangıcına tekabül etmektedir. Söz konusu senelerde bu meblağ, genel pay içinde yalnızca %1 gibi son derece cüzi bir orana denk gelmekte, bu oranın da 1990'lı senelerin ardından %15'lere kadar çıktığı görülmektedir (Hague, Harrop ve Breslin, 1998, s. 43). Her geçen gün artış gösteren üye aidatlarının ve bağışların yanında, 1990'lı senelerin başlarında yaklaşık 7.6 milyar dolar yardım, uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gelişmekte olan devletlere yardım amacıyla dağıtılmıştır. XXI. asrın başlarında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının aracılığı ile dağıtılmakta olan kalkınma yardımlarının oranının %30'lara eriştiği bilinmektedir (Cooper ve Hocking, 2000, s. 367). Buna karşın halen, pek çok uluslararası sivil toplum kuruluşu, son derece sınırlı bir bütçe ve mütevazı kaynaklar ile belirli amaçlarını gerçekleştirebilmek için çalışmalar yürütmektedir.

Devletlerin İç İşlerine Karışılmaması Prensibi. Uluslararası sivil toplum kuruluşları belli amaçları gerçekleştirmek amacıyla kurulan ve hükümetlerden bağımsız şekilde çalışmalar yürüten kuruluşlardır. Buna karşın, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ana hedefi çalışmalar yürüttüğü sorun, coğrafya ve konular üstünde mümkün olduğu kadar en iyi noktaya ulaşabilmektir. Ulus devletlerin her ne kadar ana aktör olma durumlarında bir sarsıntı yaşanmış olsa da, ulus devletler halen dünya siyasetindeki en mühim aktörler arasında yer almaktadır. Bu noktada, uluslararası sivil toplum kuruluşları politikalarını uygularken temelde karşılarında muhatap olan aktörlerin de hâlihazırda ulus devletler olduğu söylenebilir. Söz konusu kuruluşların etkinliği, çoğunlukla özgün olarak içinde doğmuş oldukları ülkelerin uluslararası siyasetteki gücü ile paralellik göstermektedir. Bu durum da kuruluşların kendi kendilerine bir değer ifade etmediğini ve devletlerden özerk bir yapıda ne derece fonksiyonel olabildikleri

hususunda bazı tartışmalara sebep olmaktadır. Bu tartışmaların temelinde de söz konusu kuruluşların, devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi yer almaktadır.

Üyelik ve Faaliyet. Hükümet dışı bir kuruluşun, uluslararası sivil toplum kuruluşu şeklinde nitelendirilebilmesi için minimum iki farklı ülkede üyelerinin bulunması, faaliyetler düzenlemesi ve fon kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. XXI. yüzyılın başında dünya genelinde en çok üye sayısına sahip uluslararası sivil toplum kuruluşlarından bir tanesi, Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) olmuştur. 1961 senesinde kurulmuş olan kuruluş, dünyanın farklı 157 ülkesinde faaliyetler düzenlemektedir (WWF, 2024).

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarına ilişkin bahsedilen bu özelliklerden hareketle aşağıda söz konusu kuruluşların fonksiyonlarına ve çalışma sistemlerine değinilmiştir.

Fonksiyonları. Sivil toplum kuruluşları içinde yaşanan dönemde toplumsal yapıda, bilhassa da demokratik toplumlarda gün geçtikçe daha fazla yer kaplamakta ve daha sağlam bir konum elde etmekte, bu sayede de yaptırım güçlerinde artış gözlemlenmektedir. Bilhassa uluslararası ortamda sivil toplum kuruluşlarının itibarında önemli bir artış göze çarpmaktadır. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi devletlerarası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde hareket etmekte, devletlerin aracılığıyla gerçekleştirilemeyen kimi projeler bu kuruluşlar vasıtasıyla yaşama geçirilebilmektedir.

Bu noktada, sivil toplum kuruluşlarında fonksiyonel açıdan bir ayrımdan söz edilmektedir. Bir grup sivil toplum kuruluşu var olan yaraları sarmak, problemlerin sebebiyet verdiği zararları azaltmak ve gidermek için faaliyetler düzenlerken, bir grup sivil toplum kuruluşu problemlere sebebiyet veren statükoyu ve sistemi değiştirmek ve tekrar kurgulamak ya da yapılandırmak için çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bir diğer ifadeyle kuruluşlardan bir kısmının amacı telafi edici olmakken, diğer kısmının amacı değişime dâhil olmaktır. Söz konusu iki tür fonksiyon ve çalışma şekli birbirlerinden bağımsız değildir. Bu sebeple ortaya farklı şekillerde tanımlanan iki farklı tür sivil toplum kuruluşu çıkmamaktadır (Kurma, 1996, s. 127).

Buna göre, sivil toplum kuruluşlarının hem ulusal hem de uluslararası platformda üstlenmiş oldukları fonksiyonlar şu şekilde özetlenebilir (Meray, 2007, s. 100-105):

1. Kamuoyu yaratma: Sivil toplum kuruluşlarının öncelikli fonksiyonları arasında kamuoyu yaratmak suretiyle kişilerin isteklerini dile getirmelerine ve dikkate alınmalarına katkı sunmak yer almaktadır.

2. Çoğulcu bir toplum yapısı oluşturma: Sivil toplum kuruluşları gerek var olmaları nedeniyle gerekse örgütsel yapıları nedeniyle çoğulcu bir toplum yapısının sağlanması sürecinde aktif bir fonksiyona sahiptir. Bu noktada, ilk olarak sivil toplum kuruluşları benzer amacı gerçekleştirmeye ilişkin farklı çözüm yollarını savunmakta olan kişileri bir araya getirmiş olmaları sebebiyle toplumsal dokular içerisinde çoğulculuk kültürünün oluşmasına doğrudan katkı sunmaktadır. Diğer taraftan, türlü amaçlara ilişkin çalışmalar gerçekleştiren pek çok örgütlü bir yapının toplum nazarındaki konumu olgusu da çoğulculuğun en önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.

3. Koruyucu bir tampon oluşturma: Sivil toplum kuruluşları hem devlet tarafından gerçekleştirilen çalışmalara hem de Pazar ekonomisinin dayatmış olduğu birtakım mekanizmalara karşı koruyucu bir tampon oluşturma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Devlet tarafından gerçekleştirilen çalışmalara karşı tampon olma fonksiyonu iki farklı kanaldan yürümektedir. İlk olarak hükümetler tarafından uygulamaya konulan politikaların toplum nezdinde özümsemesi, söz konusu politikaların sivil toplum kuruluşlarınca savunulması durumunda çok daha kolay gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, uygulanan birtakım negatif politikalara sivil toplum kuruluşlarının muhalefet etmesi neticesinde söz konusu uygulamalar yürürlükten kaldırılabilir. Sivil toplum kuruluşları, kişilerin etkin katılımını sağlamak koşuluyla piyasa genelindeki metalaşmaya ve hâkim piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir ögeye dönüşebilmektedir (Erözden, 1997, s. 22).

Sivil toplum kuruluşları, demokratik bir düzenin halen arzu edilen düzeyde gelişmemiş olduğu ortamlarda, bir diğer ifadeyle demokrasiye geçiş şartlarında; pilot projelerin üretilmesi, söz konusu projelere finansal kaynak bulunması ve bu projelerin uygulamaya geçirilmesi yolu ile adalet, çevre, eğitim hizmetlerine erişim, istihdam ve sosyal refah hususlarında hükümet politikalarına alternatif ya da koşut yükümlülükler alabilmektedir. Bilhassa demokrasiye geçiş dönemlerinde sivil toplum kuruluşlarının herhangi bir politik oluşuma bağlanma izlenimi yaratmamaya özen göstermesi ve hem yürütme erkini elinde bulunduran hem de henüz muhalefette olmasına karşın potansiyel olarak hükümette yer alabilecek olan politik yapılanmaya karşı bağımsız duruşunu muhafaza ederek yetişmiş insan kaynağını yaratması beklenmektedir.

Diğer taraftan yerel veya uluslararası ölçekte boy gösteren bu kuruluşların, gerek kriz alanlarında gerekse kriz dönemlerinde bazı yapıcı görevleri üstlenmiş oldukları görülmektedir. Bu bağlamda kriz dönemleri ifadesi, yalnızca sıcak çatışmaların gerçekleştiği ortamlar için değil, aynı zamanda sıcak çatışmaların öncesi ve sonrasındaki kesitleri de kapsamaktadır. Soğuk savaşın ardından gerçekleşen bölgesel ve yerel nitelikli çatışmalarda sivil toplum kuruluşları Ruanda, Somali, Kosova, Afganistan ve Bosna-Hersek'te olduğu üzere hem çatışmanın öncesinde hem de çatışmaların engellenmesinde anahtar rol üstlenmiştir. Normal şartlarda söz konusu çatışmaların bulunduğu ülkenin yetkilileri genel olarak söz konusu çatışmaların tarafı olduklarından hükümetler tarafından alınan tedbirler çatışmaların tansiyonunu ve şiddetini arttırabilmektedir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları ise mevcut kapasiteleri ile yaşanması olası bu durumları öngörebilmekte ve uluslararası kamuoyunu erken uyararak dikkatlerin bu bölgeye yoğunlaşmasını sağlayıp çatışmaların büyümesini engelleyebilmektedir. Bu sırada kendileri de problemin temelini belirleyip bu probleme yanıt vermek amacıyla esnekliklerini birikimleri ile bir raya getirerek Birleşmiş Milletler duruma müdahalede bulunana kadar barış için gereken zemini oluşturabilmektedir. Kriz öncesi birincil amaç, yaşanması olası krizi hafifletmeye ve nihayetinde de sıcak çatışma riskinin ortadan kaldırılmasına veya mevcut bir sıcak çatışma ortamının sonlandırılmasına ilişkin faaliyetlerde bulunmaktır. Söz konusu faaliyetler, şiddete gerek kalmadan bulunabilecek çözümlerin daha geniş halk kitlelerince anlaşılabilir olarak desteklenmesini sağlamaktan, şiddeti kati şekilde reddeden çözümlerin eğitim sistemlerinde konu edinilmesine kadar uzanan kapsamlı bir yelpazede yer alabilmektedir (Yavuz ve Kaynar, 2015, s. 192). Kriz anlarında siyasi kararları değiştirmek suretiyle, resmi organlara gerek dolaylı gerekse doğrudan yollarla baskıda bulunmak, çatışan tarafların arasında arabuluculuk rolünü üstlenmiş olmak, krize müdahalede bulunmak üzere uluslararası organları harekete geçirmeye çalışmak gibi siyasi alan içerisinde kalan faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Krizin ardından ise yaşamın normalleşmesi adına faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Şiddete maruz kalmış bireyler, çoğunlukla krizin sona ermesinin ardından da karşı tarafla ilgili negatif duygu, tutum ve düşüncelerini beslemeyi sürdürmektedirler. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları, söz konusu düşmanca tavrın ortadan kaldırılmasına ilişkin faaliyetler de düzenlemektedir. Kriz dönemlerinde insanlığa yönelik işlenen suçların faillerinin veya savaş suçlularının ortaya çıkartılması ve gereken cezaya çarptırılması amacıyla çalışmak, krizin her iki tarafında bulunan kişilerin yaşadığı mağduriyetleri ortaya çıkartmak gibi çalışmalar da yürütmektedirler (Topal, 2015, s. 489).

Çalışma sistemleri. Sivil toplum kuruluşları faaliyetlerini gerçekleştirirken yardım götürmüş oldukları toplumların içlerine nüfuz etmekte, bu sayede de o toplumla sıkı bağlar kurabilmektedir. Söz konusu imkânlar bu kuruluşlara yardım çalışmalarının haricinde; bilgilerin toplanması, incelenmesi, araştırma yapma, analiz etme, toplumda etki bırakma hatta hükümetler üzerinde etki yaratma fırsatlarını da beraberinde getirebilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için ilk olarak kamuoyu yaratmak mecburiyetindedir. Kamuoyunun yaratılması çalışmalarının başında ise medyanın iyi kullanılması gelmektedir. Bu amaçla kendi milli hedeflerine hizmet etmekte olan basın

mensuplarının bulunması, yetiştirilmesi ve bu kişilerin etkili medya kuruluşlarında çalışmalarda bulunmalarının sağlanması temel çalışma prensipleri arasında yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarını gerek devletten gerekse resmi organizasyonlardan ayıran en temel özellik; gündemlerini kendilerinin belirlemeleri, esnek bir çalışma sistemine sahip olmaları, popüler ve uzman bireyleri bünyelerinde bulundurmalarıdır. Bu sebeple sivil toplum kuruluşları, devletlerin resmi kanallar üzerinden gerçekleştiremedikleri bir çözüm yolunu toplumun huzuruna sunabilmektedir. 2003 senesinde Gürcistan'da gerçekleşen gül devrimi, 1991-1992 yıllarında Yugoslavya'nın parçalanması gibi çalışmalar, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının başarılı faaliyetleri arasında gösterilebilir. Türkiye'de ise Kuzey Irak bölgesine yönelik gerçekleştirilen harekât ile Kıbrıs meselesi konularında sivil toplum kuruluşlarının ciddi çalışmalar yürüttüğü görülmüştür (Yıldız, 2006, s. 105).

3.1.2 Etki Etme Yöntemleri, Çalışma Alanları ve Finansal Kaynakları

Sivil toplum kuruluşlarının tam manasıyla ne olduklarına ilişkin ortak bir görüş elde edilememiş olsa da; etki etme yöntemlerinin, nüfuslarının ve sayılarının eşi görülmemiş derecede arttığı konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Örneğin, 1948 senesinde Birleşmiş Milletler tarafından, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey ile istişare ilişkileri ve resmi işbirlikleri bulunan tescilli 41 grubun adları liste şeklinde yayınlanmıştır. 1998 senesinde ise türlü erişim ve katılım seviyelerine sahip olan grupların sayısı 1500'ün üstüne çıkmıştır. İlk zamanlar yalnızca gelişmiş ve demokratikleşme sürecini başarı ile tamamlamış toplumlar nezdinde kümelenmiş olan sivil toplum kuruluşları, zamanla dünyanın dört bir noktasında faaliyetler düzenlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, çok ciddi bir etki potansiyeline sahip olan sivil toplum kuruluşlarının etki etme yöntemleri, çalışma alanları ve finansal kaynaklarına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Etki etme yöntemleri. Genel olarak bakıldığında, sivil toplum kuruluşlarının; çok taraflı kuruluşları, ulusal hükümetleri, ulusal şirketleri ve çok uluslu şirketler üzerinde dört şekilde etkisi olduğu görülmektedir. Willetts (1996, s. 24) tarafından bu etkilerin;

1. Gündem yaratmak,
2. Neticeye ulaşmak adına pazarlıklarda bulunmak,
3. Meşruiyet kazanmak ve kazandırmak,
4. Çözümleri yaşama geçirmek olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu etkiler aşağıda sunulmuştur.

1. Gündem yaratmak: Bir konuyla alakalı sorunların ortaya konması ile karar verici pozisyonunda bulunan kişileri etkilemek amacıyla yoğunluklarını bu soruna çekmeye çalışmak anlamında kullanılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, bilhassa medyayı ve interneti etkin bir biçimde kullanarak gündem yaratma ve dikkat çekme çalışmaları yürütmektedir. Zira sivil toplum kuruluşlarının temel var olma nedenlerinden bir tanesi de gündemi oluşturarak, toplumu söz konusu gündemle ilgili bilinçlendirmektir. Hükümetler daha kısa süreli sorunların çözümüne yönelik çaba sarf ettikleri için gündemin belirlenmesi işini çoğunlukla sivil toplum kuruluşları yapmaktadır. Gündem türleri, resmi gündem ve kamuoyu gündemi olacak şekilde ikiye ayrılmaktadır (Willetts, 1996, s. 25). Kuşkusuz söz konusu gündemler birbirlerine yakından etki etmektedir. Sivil toplum kuruluşu çoğunlukla kamuoyu gündemi ile ilgilenmektedir. Buna karşın bu durum, resmi gündem ile alakadar olmadıkları manasına gelmemektedir. Kültürden vi dilden kaynaklanmakta olan farklılıklar sebebiyle kamuoyu gündemi ülkeden ülkede farklılaşabilmektedir. Bu sebeple, sivil toplum kuruluşlarının gündem yaratmak amacıyla kullanmakta olduğu teknikler de farklılık gösterebilmektedir (Willetts, 1996, s. 27).

2. Pazarlıklarda bulunmak: Sivil toplum kuruluşları, çok taraflı sözleşmelerin başarıya ulaşması adına antlaşmanın tasarım evresinde mühim roller üstlenebilmektedir. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin imzalanmasından bu yana sivil toplum kuruluşları;

Birleşmiş Milletler sisteminin güçlenmesinde, 1979 senesinde kadınlara karşı ayrımcılığın engellenmesinde, 1987 senesindeki ozon tabakasını delen maddenin yasaklanmasıyla alakalı Montreal Protokolü'nün imzalanmasında, 1989 senesindeki Çocuk Hakları Konvansiyonu'nun kabul edilmesinde, 1997 senesindeki kara mayınlarının yasaklanması yönünde alınan kararda ve 1998 senesindeki Uluslararası Suçlar Mahkemesinin kurularak, çok taraflı yatırım antlaşmalarının gizli bir şekilde yapılmamasında etkili olmuşlardır. Her ne kadar imzalanan antlaşmaların taslaklarını konferansa gelinmeden evvel ilgili ülkeler kendi merkezlerinde belirliyor olsalar da sivil toplum kuruluşlarının hükümetlere ve Birleşmiş Milletlere yapmış olduğu baskılar, söz konusu taslakların biçimlendirilmesinde doğrudan etkili olabilmektedir. Çoğunlukla ülkeler, uluslararası antlaşmaların son evresine erişinceye kadar kendi menfaatlerinin muhafaza edilmesi yönünde ısrarcı olmaktadır. Buna karşın, antlaşmaların kilitlenmiş olduğu noktalarda yapılan baskılar, uzlaşmanın yolunu açmaktadır. Bu tarz durumlarda her ne derece antlaşma hükümleri, ülkelerin temsilcileri tarafından belirlenmiş ve kaleme alınmış olsa da uzlaşmanın gerçekleştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının çok ciddi rolü bulunduğu söylenebilir (Willetts, 1996, s. 27).

3. Meşruiyet kazanma ve kazandırma: Sivil toplum kuruluşları yalnızca antlaşmaların kabulünde değil, aynı zamanda gerek devletlerin gerekse uluslararası kuruluşların kabul edilmiş olan antlaşmalara uyma durumlarını da denetleyebilmektedir. Zira hem devletlerin hem de uluslararası kuruluşların, insanlığın ortak menfaatini ilgilendirmekte olan çevrenin kirletilmesi ya da insan hakları gibi konulara ilişkin imzalanan uluslararası antlaşmaların herhangi bir maddesine uymamaları halinde diğer devletler, antlaşmaya uymayan devletin işlerine karışmadığı ya da kendi devletinin menfaatine dokunmadığı için bu duruma müdahalede bulunmayı istememektedir. Yapılan yeni düzenlemeler neticesinde bu hususlarda sivil toplum kuruluşlarına önemli haklar tanınmıştır. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası normların ve antlaşmaların ülke içerisindeki gerçekliklere dönüştürülmesi sürecinde de mühim roller üstlenmektedir. Devletler tarafından kayıtsız kalınan alanlarda Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşlar, kamuoyunun Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi ihlalleri konusuna dikkat çekmesini sağlamaktadır (Amnesty International, 2023).

Sivil toplum kuruluşlarının gözden kaçan en mühim fonksiyonları arasında; “uluslararası antlaşmaların işlerlik kazanmasını sağlayacak toplumsal değişimleri hızlandırma” fonksiyonu da yer almaktadır. 1997 senesinde OECD tarafından hazırlanan Rüşvet Sözleşmesi'ne taraf olan ülkeler, toplumların rüşvete ve yolsuzluğa bakışının değişme sürecinde Uluslararası Şeffaflık Örgütü isimli kuruluşun seksenin üzerindeki ülkede bulunan şubelerine güvendiklerini belirtmişlerdir (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2024).

Sivil toplum kuruluşları, gerek uluslararası kuruluşları gerekse devletleri denetleme görevini çoğunlukla çevre ve insan haklarıyla alakalı konularda daha başarılı bir biçimde yapabilmektedir. Bilhassa bu hususta İnsan Hakları ile ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından sunulan raporlara ve belgelere olan güven daha fazladır. Yapılan antlaşmaları ihlal eden kişi, kurum ya da devletler, yaratılan kamuoyu sayesinde, toplum huzurunda baskı altında bırakılarak yapılan yanlış politikaların düzenlenmesi için çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının hem devletleri hem de uluslararası kuruluşları denetliyor olması aynı zamanda işlerini doğru yapmakta olan kuruluşların icraatlarının da meşrulaşmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, 1997-2006 yılları arası Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlik görevini yürütmüş olan Kofi Annan, sivil toplum kuruluşlarının, toplumların vicdanı olduğunu ifade etmiş ve onların meşruiyetlerini daha kalıcı hale getirmiştir. Gerek Kanada'da gerekse Almanya'da yapılmış olan anketler, bireylerin kendi devletlerinden ziyade sivil toplum kuruluşlarına daha fazla güven duyduklarını ortaya koymuştur (Global Policy Forum-[GPF], 2021).

Sivil toplum kuruluşlarının devletleri ve hükümetleri denetleme görevi en fazla, yeni demokrasi rejimine geçmiş olan ve bu rejimi daimi kılmayı arzu eden devletlerde yarar

sağlamaktadır. Zira bu tarz devletlerde gerek yönetici pozisyonunda bulunanlar gerekse yönetilen bireyler henüz demokrasinin gerektirdiklerini tam manasıyla kavrayamamakta ya da geçmişten kalan alışkanlıklarını sürdürmek isteyebilmektedir. Çin gibi dünya ekonomisine yön veren ülkelerden birisinin, Amerika Birleşik Devletleri gibi kendisine rakip olan bir devletin sivil toplum kuruluşundan toplumunu demokrasiye hazırlaması amacıyla destek isteyebildiği görülmüştür (Shelley, 2000, s. 225-239). Tüm bu bahsedilen hususlar sivil toplum kuruluşlarının gerek kendisini meşru kılma gerekse çalışmalar yürüttüğü devlet, hükümet ya da uluslararası kuruluşları meşrulaştırma noktasında önemli katkılar sunduğunun göstergesidir.

4. Çözümlerin hayata geçirilmesi: Sivil toplum kuruluşları çoğunlukla yapmayı kabul etmedikleri veya yapamadıkları görevleri üstlenmekte ve mümkün görünmeyeni mümkün hale getirmeyi başarmak için çaba sarf etmektedir. Buna göre sivil toplum kuruluşları, geleneksel devlet faaliyet ve icraatlarını eleştirme fonksiyonunun yanı sıra, devletler tarafından gerçekleştirilemeyen ya da türlü sebepler ile gerçekleştirilmesi olası gözükmeyen projelerde de sorumluluk almaktadır. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının tek bir konu üzerinde uzmanlaşarak güçlenmesinin de katkısı olduğu söylenebilir. Hudock (1999, s. 8), sivil toplum kuruluşlarının devletlere kıyasla sorunların çözülmesindeki birtakım üstünlüklerini şu şekilde sıralamıştır;

1. Gayeleri problemleri çözmek olduğu için enerjilerini yalnızca bu hususlara yönlendirebilmeleri,
2. Toplumun en alt tabakasında yaşayan bireylere kısa sürede ve kolay bir şekilde ulaşabilmeleri,
3. Geniş halk topluluklarına seslerini duyurabilmeleri ve bu sebeple yüksek motivasyona sahip bir kesimin desteğini yanlarına alabilmeleri,
4. Toplumun gereksinimlerine daha pratik ve esnek çözümler sunabilmeleri,
5. Yerel ve ulusal kurumlar ile bir arada faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri,
6. Devlete kıyasla çok daha aktif çalışmalar yürütebilmeleri,
7. Uzmanlık alanlarına ilişkin problemlerin çözümü sürecinde deneyimlerinin daha fazla olması,
8. Problemlerin bizzat içinde yer aldıkları için nitelikli çalışmanın yanın sıra teoriden ziyade pratik olarak olaylara yaklaşmaları.

Kimi zaman, yaşanan doğal afetler sonucu devletler bizatihi kendisi de sivil toplum kuruluşlarından destek isteyebilmektedir. 1999 senesinde yaşanan büyük Marmara depremi sonucu gerek ulusal gerekse uluslararası pek çok sivil toplum kuruluşu, kendi uzmanlık alanlarına göre depremde mağduriyet yaşayan bireylere destek olmuştur. Aynı durum, 2023 senesinde yaşanan Kahramanmaraş depreminde de gerçekleşmiştir.

Çalışma alanları. Sivil toplum kuruluşları Avrupa genelinde; insani yardım, sosyo-iktisadi kalkınmaya destek olma, insan hakları ve çevre konularında çalışmalar yürütüyor olsa da bu çalışma alanlarından insani yardım ve sosyo-iktisadi kalkınmaya katkı alanlarının birbirlerini içerdiği görülmektedir. Zira her iki çalışma alanı da bireyin maddi gereksinimini gideren çalışma alanlarıdır (Ghinst, 1998, s. 220). Bahsedilen çalışma alanlarına ilave olarak sivil toplum kuruluşlarının Birleşmiş Milletlerin müdahalede bulunduğu çatışma bölgelerinde barışı koruma ve barış tesisi gibi alanlarda da faaliyetler yürüttüğü gözlemlenmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının bahsedilen çalışma alanlarına ilişkin açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

1. İnsani yardım sağlanması alanındaki çalışmalar: Birtakım ülkelerde yaşanmakta olan hızlı nüfus artışı, savaşlar, doğal afetler ve kıtlık gibi durumlar, sivil toplum kuruluşlarının yardımlarını zorunlu kılmaktadır. İnsani yardım sağlanması alanında çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarına eğitimden sağlığa kadar çok geniş kapsamlı bir alanda bulunan kuruluşlar girmektedir. Söz konusu kuruluşlar, ilk zamanlar kendi ülkelerinde yardım amacıyla kurulmuş olmalarına karşın, geçen zamanla birlikte diğer ülkelerde de faaliyetler göstermeye başlamıştır.

Çalışma alanı insani yardımın sağlanması üzerine olan sivil toplum kuruluşları, genellikle savaştan yeni çıkmış ya da üçüncü dünya ülkelerinde çalışmalarını yürütmekte ve bu ülkelerin yerel sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde girerek en ücra noktada yardıma gereksinim duyan bireylere erişebilmektedir (Green ve Matthias, 1997, s. 102). Bu tür sivil toplum kuruluşlarının yardımları ulaştırmak için kullandıkları yol ve yöntemler (Inman ve McAlister, 1993, s. 19);

1. Doğrudan giyecek, yiyecek, ilaç gibi insani yardım için gerekli olan malzemelerin tedarik edilmesi,

2. Araştırma, eğitim ve nüfusun kontrol edilmesi gibi yardımlar şeklindedir.

Bu tarz çalışma alanına sahip olan sivil toplum kuruluşlarına; World Vision, Medicines sans Frontieres, CARE ve Save the Children and Oxfam örnek olarak gösterilebilir.

2. İnsan haklarının korunması alanındaki çalışmalar: 24.10.1945 tarihinde Birleşmiş Milletlerin kurulmasından bu yana insan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanlarında faaliyetler gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarının tarihsel açıdan özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının da büyük gayret ve baskıları sonucu kabul edilmiş olan 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi; siyasi ve sivil haklar, eğitim, sosyal ve ekonomik haklar, işkencenin önlenmesi, adalet, sosyal güvenlik gibi türlü haklar sivil toplum kuruluşları sayesinde oluşturulmuştur (Van Tuijl, 1999, s. 393-513).

Bu çalışma alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının öncelikli görevlerinin, hükümetlerin insan haklarına yönelik ihlallerini engellemek amacıyla denetim yapmak ve Birleşmiş Milletlere konuya ilişkin raporlar sunmaktır. Uluslararası Af Örgütü, söz konusu çalışma alanında faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşları içerisinde dünyaca bilinen ve kabul edilen en aktif sivil toplum kuruluşlarından birisidir. Milyonlarca üyesi bulunan örgüt, her yıl 500 den çok rapor hazırlayarak Birleşmiş Milletlere sunmaktadır. Bu çerçevede 1994 senesinde yapılmış olan bir araştırmaya göre, insan hakları ihlalleriyle alakalı yapılan şikâyetlerin yaklaşık %74'ünün uluslararası sivil toplum kuruluşlarınca, %23'ünün ise yerel sivil toplum kuruluşlarınca yapıldığı tespit edilmiştir (Meray, 2007, s. 111).

3. Çevrenin korunması alanındaki çalışmalar: Çevre konusunda sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, kazandıkları başarılar ve oynadığı roller, insan haklarıyla ilgili çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına benzemektedir. Yasal yoldan alınmış olan tedbirlere ve refah durumuna bağlı olacak şekilde çevre ile alakalı sorunlar ülkeden ülkeye değişebilmektedir (Cullen ve Morrow, 2001, s. 7-39). Birleşmiş Milletler sisteminin içerisinde bilhassa 1972 senesinde Stockholm'de çevreyle ilgili yapılmış olan antlaşmanın ardından çevrenin korunması alanında çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının etkilerinde belirgin bir artış gözlemlenmiştir. 1973 senesinde gerçekleştirilen “yok olma riski taşıyan hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticareti” ile alakalı konvansiyonda, bu alanda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarına gözlemci statüsü verilmiştir. Bunun yanı sıra 1992 senesinde Rio'da gerçekleştirilen Dünya Zirvesi'nde de çevrenin korunması konusunda ilgili sivil toplum kuruluşlarının konumlarında güçlendirme yapılmış, Kızıl Haç Örgütüne benzeyen ve çevresel felaketler ile ilgilenen, ismi “Yeşil Haç” olarak belirlenen bir örgütün kurulması da karara bağlanmıştır (Green Cross, 2024). Bu çalışma alanındaki en ünlü sivil toplum kuruluşlarının başında Greenpeace gelmektedir (Greenpeace, 2024).

4. Barışı ve güvenliğin korunması alanındaki çalışmalar: XXI. asrın başlarında sivil toplum kuruluşlarının uluslararası platformda bireylerin can güvenliğini sağlaması, barışın temin edilmesi ve silahların kontrol edilmesi konularında etkin rol almaya başladığı görülmektedir. Söz konusu alanda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının en büyük başarısı kara mayınlarının dünya genelinde yasaklanması hususunda olmuştur. Soğuk savaştan ardından ortaya çıkan bölgesel ve yerel niteliklerdeki savaşlarda sivil toplum kuruluşları; Ruanda, Somali, Afganistan, Kosova ve Bosna-Hersek'te olduğu üzere hem savaş

öncesi çatışmaların engellenmesi hem savaş sırasında barışın tedariki hem de savaşın ardından barışın korunması hususlarında çalışmalar yürütmüştür.

5. Çatışmaların engellenmesi alanındaki çalışmalar: Meray (2007, s. 112), çalışmasında sivil toplum kuruluşlarının çatışmaları engellemek için aşağıdaki durumlarda faaliyetler gösterdiğini belirtmiştir;

1. Kontrol edilemeyen nüfus artışı sonucu ortaya çıkan yiyecek, barınma ve su gereksinimleri,
2. Demokrasi rejimine yeni geçmiş devletlerin söz konusu rejimi eksik uygulamaları neticesinde oluşan insan hakları ihlalleri,
3. Kısa süreli ortaya çıkan rejimler,
4. Etnik yapıda değişim yapılmasına ilişkin çalışmalar,
5. Toplumun yaşamsal gereksinimlerinin giderilememesi,
6. Çok büyük çapta iktisadi krizlerin oluşması,
7. Bir bölgeden bir diğer bölgeye devamlı şekilde insan göçünün gerçekleşmesi durumları.

6. Barışın temini alanındaki çalışmalar: Çatışmaların engellenemediği zamanlarda sivil toplum kuruluşları çatışmaya sebep olan tarafların barış masasında bir araya gelmesi için çaba sarf etmekte ve arabuluculuk rolleri ile barış için gereken yardımların her iki taraf için de gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Eğer bu alanda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşu, uzun bir zaman süreci içerisinde çatışmanın gerçekleştiği bölgede faaliyetler yürütmüş ve saygınlığı her iki çatışma tarafınca da kabul edilmiş ise bu kuruluşun barışın temini konusundaki gayretleri, gerek devletlerden gerekse uluslararası kuruluşlardan daha etkili olabilmektedir. 1991 senesinde Birleşmiş Milletler barış çalışmaları kapsamında 600'e yakın sivil toplum kuruluşunun çalışmalara dâhil edildiği ve barışa yönelik girişimlerle alakalı deneyimlerinin karşılıklı şekilde aktarılması sonucu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından 400 sivil toplum kuruluşuna "Barış Elçisi" unvanı verildiği bilinmektedir (UN, 2011). Bu alanda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları arasında Comunita di Sant'Egidio isimli kuruluşun Mozambik'te gerçekleştirilen çatışmalarda hükümet ile karşıt görüş arasında barışın temini için yapmış olduğu faaliyetler örnek olarak gösterilebilir (Sant'Egidio, 2018).

7. Barışın korunması alanındaki çalışmalar: Barışın korunması görevi çoğunlukla kuvvet gerektirmekte ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü tarafından gerçekleştirilmektedir. Birleşmiş Barış Gücünün bulunduğu ortamda sivil toplum kuruluşlarıyla yoğun bir işbirliği içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu alanlarda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının gerek uzmanlık seviyeleri gerekse ilişki ağları sebebiyle ciddi katkıları olduğu görülmektedir. Söz konusu kuruluşlar, bölge halkının hassas olduğu yönler, kültürel özellikleri gibi hususlarda Birleşmiş Milletler askerlerinin bölgeye uyumunu sağlamakta katkı sunmaktadır. Bunun yanı sıra "sivil işler" birimi gibi bölge halkı ile asker arasında köprü görevi üstlenmektedir. Kimi sivil toplum kuruluşları, çatışmaların tekrar başlamasına sebep olan faaliyetleri önlemek için istihbarat temininde de destek olabilmektedir. Çatışmaların sona ermesi ve barış antlaşmasının imzalanmasının ardından barışın devamlılığının sağlanabilmesi amacıyla sivil toplum kuruluşları, çatışan taraflara insani yardımlarda bulunmanın yanında, her iki tarafın halklarını birlikte yaşamaya alıştırmak için aşağıda bahsedilen birtakım faaliyetleri gerçekleştirmektedir (İşbilir, 2021);

1. Ortak kullanılabilecek kamu hizmetlerinin sunulması ve fabrika gibi işyerlerinin açılması sonucu çatışan iki tarafın birbirleri ile daha fazla vakit geçireceği ortamların oluşturulması,
2. Çatışmanın tarafları arasında, söz konusu çatışmaya sebebiyet veren problemlerin çözülmesi,
3. Ortak sportif ve kültürel faaliyetlerin düzenlenmesi,

4. Etnik azınlığın ve insan haklarının korunmasına yardımcı olunarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun çalışmalarına destek olunması,

5. Demokraside iyileşme ve taraflar arasındaki husumetin azaltılması amacıyla eğitime öncelik verilmesi, bu bağlamda okulların açılması,

6. Çatışma bölgesinde faaliyet gösteren yerel sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği geliştirilmesi ve bu kuruluşlara tecrübelerin aktarılması.

7. Çatışmalarda aktif bir şekilde yer alan gençler adına rehabilitasyon programlarının organize edilmesi,

8. Mülteci konumunda bulunan kişilerin anavatanlarına dönüşlerinin sağlanması ve normal yaşama geçişlerine yardımcı olunması,

9. Demokrasi rejimi kapsamında seçimlerin en doğru ve objektif biçimde gerçekleştirilebilmesi için toplumun bilinçlendirilmesi ve seçimler esnasında gözlemcilik yapılması.

8. Hayat kurtarma ve silahsızlanma alanındaki çalışmalar: Sivil toplum kuruluşlarının hayat kurtarma ve silahsızlanma alanındaki faaliyetlerine ilişkin Bayram (2024) şöyle bir özetleme yapmaktadır;

1. Savaşın gerçekleştiği bölgelerde toplumu; hafif silahların, mayınların ve Nükleer-Biyolojik-Kimyasal (NBC) silahlarının etkilerine karşı koruyabilmek amacıyla yerel düzeyde toplumu bilinçlendirerek onlara silahlardan korunma yöntemlerinin öğretilmesi,

2. Küresel çapta söz konusu silahların men edilmesi ya da kontrollü kullanılması adına yoğun kampanyalar, kamuoyu çalışmaları yürütülmesi.

Bu alanda faaliyetler yürüten en aktif sivil toplum kuruluşları arasında the British-American Security Information Council (BASIC), Project Ploughshares, Oxfam, International Alert, Amnesty International, Federation of American Scientists gibi kuruluşlar yer almaktadır.

Finansal kaynakları. Uzmanlık seviyelerine ve bilgi erişim kaynaklarına ek olarak sivil toplum kuruluşları, çok ciddi fiziksel ve finansal kaynaklara sahip olabilmektedir. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarının finansal kaynak edinme yöntemleri şu şekilde sıralanabilir (Funda, 2011, s. 32-33);

1. Aidat ve bağış gibi gönüllülük esaslı insani yardımlar,

2. Yatırımlardan ve faaliyetlerden temin edilen gelirler,

3. Uluslararası yardım kuruluşları tarafından yapılan finansal destekler,

4. Şirketlerin promosyon amaçlı hazırladıkları malzemeler,

5. Gerek Birleşmiş Milletler gerekse diğer uluslararası kuruluşların insani yardım amacıyla ayırmış oldukları fonlar,

6. Ülkelerin milli strateji ve hedeflerini destekleme yönünde yapılan finansal ödemeler.

Kuruluşların klasik gelir kaynakları arasında gösterilen aidatlar, söz konusu kuruluşun büyüklüğüne ve kitleselliğine bağlıdır. Demokratik kitle örgütleri olarak ifade edilen odaların ve sendikaların toplam gelir içerisindeki payları yüksektir.

Bir diğer gelir kaynağı olan etkinlik gelirlerinin, kuruluş tarafından yürütülmekte olan faaliyetlerin etkileri oranında toplam gelir içerisinde ağırlığı bulunmaktadır. Bu türdeki gelir kaynakları sivil toplum kuruluşlarının; yaşamlarını sürdürmek amacıyla sürekli aktif olmalarını, amaçlarına daha uygun olan faaliyetler yerine, daha fazla gelir getiren faaliyetlere yönelmelerini ve daha uzun vadeli faaliyetleri yürütme hususunda isteksizi davranmamalarını mecburi hale getirmektedir.

Yatırım gelirine sahip sivil toplum kuruluşları, kuruluşların büyüklüğünden, kitlesel olmalarından ya da faaliyet düzeylerinden bağımsızdır. Söz konusu gelir kaynağına sahip olan sivil toplum kuruluşları, hiçbir mühim faaliyet içerisinde yer almasalar dahi varlıklarını sürdürebilmekte, gelir getirme düzeyine göre ayrımda bulunmadan bir çeşit insani yardım çalışması içerisinde yer alabilmekte ve uzun vadeli faaliyetleri çok daha rahat

üstlenebilmektedir. Bu kuruluşlar daha ziyade kuruluşun yatırıma ilişkin politikasına ve konjonktüre bağlıdır (Güder, 2004, s. 35).

Genellikle sivil toplum kuruluşlarına, proje düzeyinde finansal destek sağlayan resmi nitelikteki uluslararası kurum ve organizasyonların, devlet kurumlarının, bir program çerçevesi içerisinde bağışlamış oldukları parasal kaynaklar, “fon” olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, fon sağlayan kurum ve kuruluşların başında Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Yardım teşkilatı ve Birleşmiş Milletler yer almaktadır (Güder, 2004, s. 35). Avrupa Birliği’nin insan hakları, kalkınma, insani yardım, demokrasi temelli projeler, çevre ve eğitim projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla sivil toplum kuruluşlarına tahsis etmekte olduğu senelik finansal meblağ yaklaşık bir milyon Euro’yu bulmaktadır. Dünya Bankası ise sivil toplum kuruluşlarını projelerine daha çok dâhil edebilmek amacı ile bünyesinde “Sivil Toplum Kuruluşları Birimi” ni kurmuştur. Dünya Bankası’nın kredi projeleri için sivil toplum kuruluşlarına doğrudan katkısı 1988 senesine kadar %6 düzeyinde kalmış, bu oran 2000’li yıllarda %49’a ulaşmıştır (Çelik, 2011, s. 54).

Sivil toplum kuruluşları, insani yardımın özelleştirilmesi ve kalkınma konularında başta gelen aktif unsurlar arasında yer almakta ve Batılı devletlerdeki kuruluşların yardımlara fon sağlanmasına yönelik stratejilerinde de tercih edilen örgütler statüsünü kazanmışlardır. İçimde bulunulan dönemde sivil toplum kuruluşlarının kalkınmada geri kalmış ülkelere yapmış oldukları yardımlar, Birleşmiş Milletler tarafından yapılmakta olan yardımların oldukça üzerinde yer almaktadır (Çelik, 2011, s. 56).

3.1.3 Kuruluşları Etkin Yapan Ögeler

Sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal gerekse uluslararası platformda bu düzeyde ehemmiyet kazanmalarının ve etkin olmalarının pek çok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden bir kısmı, sivil toplum kuruluşlarının yapısından bir kısmıysa ülkelerin toplumsal ve politik yapısından kaynaklanmaktadır. Buna göre Tvedt (1998, s. 66), sivil toplum kuruluşlarını etkin yapan ögeleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Sivil toplum kuruluşları belirli gruplara ya da konulara eğilmektedir. Devletler ise pek çok fonksiyonu birlikte yürütürken, aynı zamanda ulusal düzeyde milli güvenlik konusuna da hassasiyet göstermek durumundadır. Sivil toplum kuruluşları, devletlere kıyasla daha da kapsamlı siyaset üretme potansiyeline sahiptir.

2. Sivil toplum kuruluşları, devletlerin çoğunlukla göz ardı etmiş oldukları ya da ikinci plana attıkları hususları kendileri için hedef olarak belirlemektedir. Hükümetler tarafından çözüm bulmaya yanaşılmayan sorunların üstüne cesur bir şekilde gidebilmektedirler. Uluslararası örgütlerin ya da hükümetlerin bu tarz hususlarda gerek personelleri gerekse bütçeleri kısıtlı olabilmekteyken, sivil toplum kuruluşları; bilgiye erişim kaynaklarına, uzmanlık seviyelerine ve söz konusu hususlarla ilgili oluşturulan fiziksel ve finansal kaynaklara sahip olabilmektedir.

3. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası seviyede başlatmış oldukları bir faaliyeti yerel üyelikler sayesinde devlet nezdinde de hissettirebilme özelliğine sahiptir. Söz konusu kuruluşlar, en ücra noktalardaki yerleşim yerlerine erişebildikleri için, bir ülkenin hudutları içinde belirli bir konuda kamuoyu taratabilmektedirler.

4. Sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan uzman bilgileri, türlü antlaşmaların taslak çalışmalarının da temelini oluşturmaktadır. Türlü önerilerin geliştirilerek yönlendirilmesi, Birleşmiş Milletler sisteminin son derece karmaşık bir yapıda bulunması sebebiyle elde edilmesi uzun bir süreçte gerçekleşen beceriyi ve deneyimi gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmekte olan konferanslardan evvel genel sekreterlik görevini yürüten kişi, devletlerin ilgili konuyla alakalı fikirlerini bildirmelerini istemektedir. Eğer bu konuda daha önce herhangi bir kişi tarafından bir görüş bildirilmemiş bir konuya, hem genel sekreter hem de hükümetler çoğunlukla bu konuda uzman olan sivil toplum kuruluşuna

danışmaktadır. Bu noktada uzman olan sivil toplum kuruluşu da vermiş olduğu görüş ve önerilerle karar verici pozisyonunda bulunan bireylerin hem algılamasına hem de çözüme yönelik kararlarına katkı sunmak amacıyla hangi konunun üstünde durulması gerektiği hususunda yönlendirmelerde bulunmaktadır (Willets, 2000, s. 191-213).

5. Elleriinde bulunan teknik malzemeler ve bu malzemeleri kullanma noktasında deneyim sahibi olmaları sebebiyle; belli faaliyetlere delegasyon gönderebilecek kaynakları bulunmayan küçük devletler, türlü hallerde temsil edilme haklarını söz konusu kuruluşlara devredebilmektedir. Hatta kimi zaman bazı ülkeler, söz konusu konferanslara tecrübeli sivil toplum kuruluşlarının personelini kendi ülkelerinin bir diplomatı gibi gösterebilmekte ve konferanslara doğrudan katılımları sağlanabilmektedir.

6. Sivil toplum kuruluşları, uluslararası platformda gündem olan bir konunun ulusal düzeye taşınması sağlanarak belli ülkelere üye politik aktörlerin katılımları sonucu kamuoyu yaratabilmektedir.

7. Araştırma enstitüleriyle sıkı ilişkiler içerisinde bulunarak uzman oldukları hususlardaki bilgilerini paylaşabilmektedir.

8. Kuruluşlar, sahip oldukları kaynaklarını aktif bir biçimde kullanarak hükümetler arası lobi çalışmalarında bulunabilmekte ve siyasal yönde karar alma süreçlerine aktif bir biçimde katılabilmektedir.

3.2 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’deki Durumları

Bu başlık altında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki ilişkileri ile Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

3.2.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’deki İlişkileri

Türkiye’de uluslararası sivil toplum kuruluşlarının mevcudiyetine yönelik izin işlemleri incelendiği için başlangıçta söz konusu işlemlerin Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütüldüğü, ilerleyen zamanla birlikte bu kuruluşlara faaliyet düzenleme izinlerinin Hazine Müsteşarlığı tarafından verildiği görülmektedir. Bunun sebebinin uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’de gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetlerin giderlerinin söz konusu kuruluşun merkezi tarafından karşılanıyor olması ve bunun için Türkiye’ye aktarılmakta olan paranın “yabancı sermaye” statüsünde görülmesidir. 1980’li yıllarda başlatılan ve devam ettirilen söz konusu uygulamalar, bir yanı ile o dönemin sermaye odaklı yaklaşımının bir ürünü olarak düşünülebilir. İlerleyen yıllarda ülkede söz sahibi olan erklerin de aynı uygulamayı sürdürdükleri görülmüştür (Gürel, 2009, s. 66).

Konunun, kamuoyunun gündemine taşınmasının ardından uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki faaliyetlerine yönelik yasal anlamda bir boşluk olduğu tespit edilmiş ve bu noktadan hareketle yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde ilk yapılmış olan yasal düzenlemenin 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı kanun olduğu görülmektedir. Söz konusu kanunla uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’de faaliyetler düzenleyebilmek adına verilmesi gereken izinler hususunda Bakanlar Kurulu’nun yetkili kılındığı görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili 227 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ye İlave üçüncü madde getirilerek 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı kanunun dördüncü maddesine göre “yabancı vakıflar ile alakalı izin süreçlerinin tamamlanmasına ilişkin sorumluluk” Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. İzin işlemleri ise vakıflardan sorumlu olan Bakanlığın önerisi ile hem İçişleri hem de Dışişleri Bakanlıklarının görüşleri alınmakta ve Bakanlar Kurulu tarafından yapılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2024).

Yapılmış olan söz konusu düzenleme gerek kanun metninde uluslararası sivil toplum kuruluşlarının temsilcilik (irtibat bürosu) açmalarına yönelik açık bir hüküm yer almaması gerekse iznin Bakanlar Kurulu tarafından verilecek olmasının yaratacağı bürokratik

işlemlerdeki artış gerekçesi ile bazı uluslararası sivil toplum kuruluşların eleştirilerine sebep olmuştur. Gelen eleştirilerin incelenmesi sonucu hükümet yeni bir kanuni düzenleme yapma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Buna göre Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili 227 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye ilave üçüncü maddeye getirilen düzenleme sonucu söz konusu madde şu şekilde değişmiştir;

Yabancı ülkelerde kurulan uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası platformda işbirliği yapılmasının fayda sağlayacağı durumlarda, karşılıklı olma şartıyla Dışişleri Bakanlığı'nın görüşünün alınması, İçişleri Bakanlığı'nın izni ile Türkiye'de çalışmalar gerçekleştirebilir, temsilcilik kurabilir, şube açabilir, üst kuruluşlar kurabilir, kurulmuş olan üst kuruluşlar katılabilir ya da kurulmuş sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapabilirler.

Yapılan bu düzenleme, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'deki faaliyetlerini düzenlemekte olan 4778 sayılı kanunla 02.01.2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olan değişiklikler paralel hükümler içermiştir. Bunun neticesinde uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de yapmayı planladığı faaliyetler benzer kurallara göre gerçekleştirmeye başlamıştır. İzin yetkisinin İçişleri Bakanlığına verilmesini takiben; Dernekler Daire Başkanlığı'nın kurulması ve düzenlenmesini içeren yönetmelikte 04.09.2003 tarihinde yapılmış olan değişikliklerin sonucunda yabancı vakıfların faaliyet düzenlenme konusundaki izin işlemleri için gereken şartlar belirlenmiştir. Bu yönetmelik ile dernekler mevzuatında gerçekleştirilen değişikliklerin ardından 15.10.2002 tarihinde kurulmuş olan Dernekler Daire Başkanlığı, uluslararası kuruluşların faaliyetlerine izin verme konusundaki işlemleri takip edecek makam olarak belirlenmiştir (Arkun, 2007, s. 57).

Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası sivil toplum örgütlerinden bazıları şunlardır:

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi. Uluslararası Af Örgütü, insan haklarının korunmasına yönelik kampanyalar tertip eden, dünya çapında bir örgüt olarak bilinmektedir. Örgütün vizyonu, hem İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hem de diğer uluslararası insan hakları standartları kapsamında belirtilmiş olan tüm insan haklarının her birey tarafından kullanılabilceği bir dünya yaratmaktır. Bu bağlamda Uluslararası Af Örgütü'nün misyonu; "insan haklarının tamamının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar kapsamında; zihinsel ve fiziksel bütünlük, vicdan ve ifade özgürlüğü ile ayrımcılığa uğramama haklarına ilişkin ağır ihlallerin engellenmesi ve sona erdirilmesi" şeklinde belirlenmiştir. Örgüt, araştırmalarını ve faaliyetlerini bu misyon çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Londra merkezli bir kuruluş olan Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye'de dâhil olmak üzere dünya genelinde 81 farklı ülkede şubesi bulunmakta, 140'tan fazla ülkede ise her sosyal grup, meslek ve yaştan sayısı milyonlar ile ifade edilmekte olan gönüllüsü olduğu ifade edilmektedir. Örgütün, Türkiye'de gerçekleştirdiği faaliyetlerden bir kısmı aşağıda sunulmuştur (Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, 2024);

1. 2004, 2006, 2009, 2012 ve 2015 senelerinde Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi ile birlikte düzenlenen Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansı,
2. 18-22.05.2002 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Ceza Mahkemesi Seminerleri,
3. 29.01.2003 tarihinde yürürlüğe giren Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi sürecindeki çalışmalar ve İhtiyari Protokol Semineri,
4. Mayıs 2003 döneminde düzenlenen Uluslararası Af Örgütü Seminerler Dizisi,
5. 09.11.2002 tarihinde gerçekleştirilen İnsan Hakları Aktivizmi (I)

Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği İstanbul Şubesi. Derneğin ilkesi, sanat alanı kapsamında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesini arzu eden sanat eleştirmenlerini bir çatı altında toplamaktır. Bir disiplin olarak sanatın metodolojisine katkı sunmak ve sanat eleştirisini tanıtmak, sanat eleştirmenlerinin profesyonel ve ahlaki menfaatlerini korumak ve mensuplarının haklarını koruma noktasında işbirliği yapmak, uluslararası organizasyonlar

düzenleyerek mensupları arasında devamlı ilişkilerin canlı tutulmasını sağlamlaştırmak, uluslararası düzlem içerisinde plastik sanatlar alanında bilgi alışverişinin kolaylaşmasına destek olmak, kültürler arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü katkıda bulunmak ise kuruluşun amaçları arasında yer almaktadır. Kuruluşun merkezi Fransa'nın Paris kentinde yer almaktadır (Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği, 2024).

Friedrich Ebert Vakfı Türkiye Temsilciliği (FES). Vakıf, 1925 senesinde, Almanya'nın ilk devlet başkanı olan Friedrich Ebert'in (1871-1925) vasiyetiyle kurulmuştur. Kar amacı olmayan, kamunun faydasına çalışmalar gerçekleştiren, özel ve bağımsız bir kültürel kuruluş olan vakıf, faaliyetleri ile temel demokratik değerlerin ve demokrasi düşüncesinin yerleşmesine ve gelişmesine katkı sunmayı amaçlamıştır. Vakıf, dünya genelinde 100 den fazla ülkedeki ortakları ile uluslararası faaliyetler ekseninde birleşmektedir. Söz konusu ülkelerin çoğunda vakıf temsilcilikleri kendi büroları vasıtasıyla demokrasinin gelişmesi ve kalkınmasına, barışa katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Merkezi Almanya'da Bonn ve Berlin kentlerinde bulunan vakıf, Türkiye'deki çalışmalarını 1988 senesinden beri merkezi İstanbul'da olan bir irtibat bürosuyla devam ettirmekte, bununla birlikte 1996 senesinden beri Ankara'da bu irtibat bürosuna bağlı bir birimle de temsil edilmektedir (FES, 2024).

Kuruluşun Türkiye'deki çalışmalarında temel amaç, hem Türk-Alman ilişkilerinde karşı karşıya kalınan sıkıntılara hem de Almanya'da yaşamlarını sürdüren Türk vatandaşlarının problemlerine dikkat çekmektir. Ayrıca, gerek Türk gerekse Alman kamuoyunda bu konulara ilişkin hassasiyet oluşturmak da kuruluşun amaçları arasında yer almaktadır. Vakfın Türk kamuoyu tarafından en çok bilinen faaliyeti "Ekonomi Forumu" ismiyle düzenlenmekte olan toplantılar dizisidir. Söz konusu toplantılarda parlamento, bakanlıklar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarından yaklaşık yirmiye yakın temsilci; siyasi, sosyal ve iktisadi konuları tartışmakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. Bahsedilen toplantıların sonrasında, toplantılarda ortaya çıkan sonuçlar bir yayın dizisi bağlamında kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Konferans ve toplantıların yanında, kuruluşun diğer bir önemli faaliyet alanı ise bilimsel araştırma projelerine sağlanan desteklerdir (FES, 2024).

Şark Enstitüsü (Orient Institute). Kuruluş, 1961 senesinde Beyrut'ta Alman Şarkiyat Enstitüsü tarafından kurulmuştur. Kuruluş, finansal olarak Federal Alman Hükümeti Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'nca desteklenmekte, Volkswagen Vakfı, Fritz-Thyssen Vakfı ve bilimsel araştırmalara destek olan diğer kurum ve kuruluşlardan da ilave fonlar sağlanmaktadır. Enstitü, Türkiye'de İslam ve Arap araştırmalarını devam ettirirken, aynı zamanda Orta Asya, Osmanlı ve Türkiye konularını yeni bir odak konumuna getirmiştir. Ağustos 1994'te kuruluş, yenisinde tüm faaliyet alanını Beyrut'a taşımıştır. Söz konusu tarihten itibaren İstanbul şubesi, "Türk ve Osmanlı Araştırmaları Merkezi" adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür (Orient Institute, 2024).

İsveç Araştırma Enstitüsü (Swedish Research Institute). 1962 senesinde Türkiye'de çalışmalar yapan akademisyen ve bilim insanlarına yardımcı olmak adına kurulmuş olan enstitü, 1976 senesinden itibaren İsveç hükümetinin finansal anlamdaki destekleri ile çalışmalarını sürdürmüştür. Akdeniz'de; İskenderiye (2000), Atina (1948) ve Roma (1925) olmak üzere üç farklı ülke ve kentte de merkezi bulunan kuruluşun Türkiye'deki bilimsel çalışmalardan; Yakın Doğu ve Doğu edebiyatı, sanat tarihi, arkeoloji, dil çalışmaları, Klasik ve Bizans dönemine ilişkin çalışmalar ile sosyal bilimlerin farklı dalları üzerine yoğunlaştığı ve bu alanlarda eğitimler, konferanslar, seminerler ve sergiler düzenlediği görülmektedir (Aslan, 2015).

Türk Lions Vakfı. Vakfın temel misyonu; "toplumun katılımı ve uluslararası işbirliği ile gönüllü hizmetler sunarak, insanlığın gereksinimleri için bütün bireyler arasında bir anlayış ruhunu oluşturarak geliştirmek" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda amaçları ise; "dünya milletlerinin arasında bir anlayış oluşturarak geliştirmek, iyi vatandaşlık ve iyi yönetim prensiplerinin gelişmesine katkı sunmak, toplumun medeni, sosyal, kültürel ve ahlaki açılarından kalkınmasına aktif katılımında bulunmak, kulüpleri karşılıklı anlayış, arkadaşlık ve dostluk

ilişkileri ile bir araya getirmek, siyasette taraf olan ve dini inanç farklılıklarına önem veren konuların haricinde kalan, toplumun faydasını ilgilendiren bütün hususlarda kulüp mensuplarının özgürce tartışmalarda bulunabileceği bir atmosfer yaratmak, hizmete yatkınlığı olan bireylerin herhangi bir maddi karşılık beklemeden kendi toplumları için yarar sağlamalarını teşvik etmektir. Lions hareketi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Chicago kentinde sigortacılık yapan Melvin Jones tarafından “bireylerin becerilerini karşılıksız hizmet etme sonucu toplumun faydasına kullanmaları” şeklinde yapılan çağrı sonucu 07.06.1917 senesinde başlamıştır. 1920'li senelerde dünya geneline yayılmaya başlayan kulüp, 2000'li yıllarda dünya genelinde 184 ülkede hizmet vermektedir (Lions Club International, 2014).

Türkiye'de ise Lions Hareketi, 06.05.1963 tarihinde Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın liderliğinde İstanbul'da başlatılmıştır. Son dönemde Türkiye'deki Lions kulüplerinin sayısı 400'e ulaşmıştır. Vakfın en mühim çalışmaları arasında; sağlık alanında sivil toplum kuruluşlarının kurulması, toplumun bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar, yardım kampanyaları, her türlü dayanışma ve sosyal yardım projeleri, yetişkin ve öğrenci değişim programları yer almaktadır (Uluslararası Lions Dernekleri Yönetim Çerçevesi Federasyonu, 2024).

3.2.2 Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkileri

Avrupa Birliği, sivil toplum kuruluşu kapsamına konfederasyonlar ve sendikalar, kooperatifler ve yerel birlikler, ticaret birlikleri, profesyonel federasyonlar, işveren kuruluşları, üretim ve hizmet birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelmesi sonucu kurulan örgütler, siyasi ilgi grupları, öğrenci birlikleri ve dinsel ilgi grupları girmektedir. Avrupa Birliği'ndeki anlayışa göre sivil toplum kuruluşları, bir araya gelerek örgütlenen vatandaşların, yaşamlarını sürdürdükleri ülkenin iktisadi ve toplumsal yönden kalkınması sürecinde etkili olmuş, sivil toplumun düzenine doğrudan katkı sunarak, katılımcı demokrasinin yaratılması ve devam ettirilmesi bakımından çok yaşamsal öneme sahip kuruluşlar olarak nitelendirilmektedir (Güder, 2004). Gerek Avrupa Birliği gerekse gelişmiş Batı ülkeleri kapsamında “üçüncü sektör” olarak ifade edilmekte olan sivil toplum kuruluşları, son senelerde kamunun ve özel sektörün önünde yer almış, buna paralel olarak demokrasinin gelişiminde bu kuruluşların görüşleri her zaman ön planda tutulmuştur (Meray, 2007, s. 185).

Gerek sivil topluma gerekse sivil toplum kuruluşlarına bu derece ehemmiyet gösteren Avrupa Birliği'ne giriş süreci içerisinde Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına oldukça önemli roller düşmüştür. Bu çerçevede Avrupa Birliği, sivil toplumun güçlendirilmesi amacıyla finansal kaynaklar aktarmaktadır. 2001 senesinden 2007 senesine kadar Avrupa Birliği, Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının konumlarını güçlendirmeyi amaç edinen bir Sivil Toplum Geliştirme Programı yürütmüştür (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2007, s. 2). Bununla birlikte, XXI. asrın başlarında Avrupa Birliği'ne uyum faaliyetleri bağlamında onaylanmış olan reform paketleri ile gerçekleştirilmiş reformlar da Türkiye'de sivil toplumun yapılanmasını kolaylaştıran türlü uygulamaları yaşama geçirebilmeyi gerekli hale getirmiştir. Bu uygulamaların arasında vakıflar ve dernekler ile ilgili kanunlarda yapılmış olan değişiklikler ile bunlara paralel şekilde Medeni Kanun'da gerçekleştirilmiş olan değişiklikler yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin ilerleme raporları içerisinde de dernek ve vakıfları kapsayan sivil toplum kuruluşlarını alakadar eden maddeler yer almaktadır. Buna göre, 2003 senesindeki ilerleme raporuna göre hukuksal ve politik sistemlerde gerçekleştirilen geniş kapsamlı değişikliklere rağmen sivil toplum kuruluşlarını alakadar eden birtakım hususlarda yapılması gerekli olan değişikliklerin yer aldığı ifade edilmiştir. Söz konusu değişiklikler, bilhassa vakıf ve derneklerin örgütlenme özgürlüklerinin sağlanması ile ilgilidir (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı-[TÜSEV], 2007). Bu hususta Türkiye, gerekli olan düzenlemeleri yaşama geçirmiş ve sivil toplum kuruluşlarını geliştirme yolunda ilerleme kat etmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci içerisinde hükümet dışı

aktörlerin etkin olma durumu ve iş politik dinamiklerin ehemmiyeti oldukça büyüktür. Buna göre, Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle ilişkileri sürecinde TÜSEV, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) gibi kuruluşların politika oluşturma süreçlerine faaliyetleri ile katkı sundukları dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa Komisyonu, Türkiye'de insan hakları ile ilişkili sivil toplum kuruluşlarını politik süreçte katma eğilimi içerisinde olmuştur (Doğan, 2003, s. 22).

3.3 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının 6 Şubat 2023 Depremlerine Etkileri

“Asrın felaketi” olarak adlandırılmış olan ve 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremlerin ortaya çıkarttığı olumsuz etkilere karşı, başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve bağlı tüm kurum ve kuruluşlar olmak üzere tüm sivil toplum kuruluşları ile bir ulus ellerindeki imkânları sonuna kadar kullanarak destek olmaya çalışmıştır. Bu süreçte, kimi zaman yetersiz kalınması sonucu uluslararası kamuoyuna yardım çağrısı yapılmış ve söz konusu çağrılar ardından başta devletler olmak üzere pek çok uluslararası sivil toplum kuruluşu da afet bölgesine farklı birçok alandan destek olmaya çalışmıştır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu sivil toplum kuruluşlarının; iktisadi, tıbbi, beslenme ve lojistik alanlardaki destekleri üzerinde durulmuştur.

3.3.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi Alandaki Destekleri

AFAD tarafından sunulan verilere göre 06.02.2023 tarihinde yerel saat ile 04:17'de gerçekleşen, şiddeti 7.7 ve merkez üssü Kahramanmaraş olan bir deprem gerçekleşmiş, ilk depremi takip eden dokuz saat sonra ise yerel saatle 13:24'te şiddeti 7.6 ve merkez üssü yine Kahramanmaraş olan bir deprem daha yaşanmıştır (Dölek, Uzelli ve Ege, 2023). Depremin ardından Kahramanmaraş, Adıyaman, Hatay, Osmaniye, Şanlıurfa Gaziantep, Diyarbakır, Malatya, Kilis, Elazığ ve Adana'yı kapsamakta olan 11 şehir, “afet bölgesi” olarak belirlenerek söz konusu şehirlerde üç ay süresince Olağanüstü Hal ilan edilmiştir (Resmi Gazete, 2023). Söz konusu depremin etkisinde kalan 11 şehrin coğrafi açıdan bakıldığında büyüklüğü 108.812 km²'dir ve bahsedilen alan, dünya genelindeki pek çok ülkenin sahip olduğu alandan fazladır (Afetlerin Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi-[CRED], 2023). Aynı zamanda söz konusu şehirlerde yaşayan insan toplulukları düşünüldüğünde oldukça önemli bir nüfusun bu bölgede yaşadığı anlaşılmaktadır. Zira 11 şehrin nüfusu, 2022 senesinin sonu baz alındığında yaklaşık 14 milyon civarındadır ve bu nüfus, Türkiye nüfusunun tahmini %16'sına denk gelmektedir (Türk İş Dünyası Konfederasyonu-[TURKONFED], 2023). 2021 senesi verileri incelendiğinde, söz konusu 11 şehrin, Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılasının %9,77'sini karşıladığı anlaşılmaktadır. 2022 senesi verilerine bakıldığında ise toplam 254.2 milyar doları bulunan Türkiye ihracatının 21.9 milyar dolarlık bölümünün bölgede bulunan şehirlerden sağlandığı, bunun da toplam ihracat içindeki payının %8.6 olduğu belirtilmiştir (Ateş, 2024, s. 239).

TURKONFED (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada depremlerin Türkiye ekonomisine maliyetinin yaklaşık 84.1 milyar dolar olacağı tahmin edilmiştir. Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise depremlerin etkisinde kalan bölgelerin tekrar imara açılması ve güçlendirilmesine yönelik çalışmaların tahmini 465 milyar dolara mal olabileceği ifade edilmiştir (Aydınbaşı, 2023). Merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde bulunan Amerikan Yatırım Bankası J.P. Morgan tarafından yapılmış bir diğer tahmine göreyse depremlerin genel maliyetinin 45 milyar dolar civarında olacağı açıklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın (2023) raporuna göre, onarım ev yeniden inşa çalışmalarının maliyetlerinin tahmini 60.7 milyar dolar olacağı ön görülmüştür. Deprem bölgesinde bulunan 11 şehir, gerek Türkiye ekonomisi için gerekse dış ticaret için mühim bir paya sahiptir. 2022 senesi verilerine göre 11 şehrin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası, Türkiye genelinin yaklaşık olarak %9.8'ine tekabül etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu-[TÜİK] verileri incelendiğinde, Türkiye'nin genel tarım alanlarının yaklaşık

%16.91'lik kısmının deprem bölgesi içerisinde yer aldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'deki küçükbaş hayvanların da yaklaşık %12'lik bir bölümü ile büyükbaş hayvanların yaklaşık %16'lık kesimi deprem bölgesinde yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin 2022 senesi için hem tarım hem de hayvancılık ihracatının yaklaşık olarak %19'luk kısmının deprem bölgesinden gerçekleştirildiği görülmektedir (Ateş, 2024, s. 241).

Tablo 3.1'de, deprem bölgesinde yer alan şehirlerden gerçekleştirilmiş olan ihracatın ve ithalatın 2021 senesi Ocak ayı ile 2023 senesi Aralık ayı dönemleri için Türkiye'nin toplam ihracatı ve ithalatı içindeki payının 2021 senesinde %9.14 olduğu, bununla birlikte depremin gerçekleştiği 2023 senesinde ise söz konusu payın %7.67 oranında düştüğü görülmektedir.

İhracat				İthalat			
11 Kent	2021	2022	2023	11 Kent	2021	2022	2023
Ocak	8.35	8.63	8.17	Ocak	7.19	7.60	5.02
Şubat	8.50	8.86	5.37	Şubat	6.78	7.29	3.61
Mart	8.94	9.03	7.05	Mart	6.57	7.88	5.74
Nisan	9.07	8.12	7.68	Nisan	8.22	7.04	5.69
Mayıs	9.26	8.52	7.85	Mayıs	9.10	7.91	6.95
Haziran	8.78	8.37	7.32	Haziran	8.01	8.31	5.87
Temmuz	9.06	8.59	7.67	Temmuz	8.28	7.26	6.02
Ağustos	9.48	8.88	8.04	Ağustos	7.74	7.33	6.43
Eylül	9.83	8.63	8.02	Eylül	8.33	6.15	5.29
Ekim	9.20	8.54	8.35	Ekim	6.90	5.91	5.46
Kasım	9.18	8.63	7.79	Kasım	8.28	6.35	5.45
Aralık	9.65	8.26	8.41	Aralık	8.07	5.35	5.34
Toplam	9.14	8.58	7.67	Toplam	7.80	7.02	5.58

Tablo 3.1. Deprem Bölgesinde Bulunan Şehirlerin Toplam İhracat ve İthalatının Ülkenin Genel İhracat ve İthalatına Oranı

Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremlerin 2023 senesi Şubat ayı ihracatına etkileri incelendiğinde ise eski senelerle karşılaştırıldığında çok ciddi bir oran düşüşü yaşandığı ve oranın %5.37'ye gerilediği anlaşılmaktadır. İthalat sürecinde ise 2021 senesinde 11 kentin Türkiye'nin toplam ithalatının içindeki payının %7.80 olduğu, buna karşın depremlerin gerçekleştiği 2023 senesinde söz konusu oranın %5.58'e gerilediği tespit edilmiştir. 2023 senesinin Şubat ayı ithalatı incelendiğinde ise önceki senelerdeki oranların neredeyse yarısına gerilemiş olduğu ve oranın %3.61 olarak gerçekleştiği saptanmıştır. Söz konusu verilerden hareketle, Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen 6 Şubat 2023 tarihli depremlerin 11 kentin dış ticaretini negatif yönde etkilemiş olduğu söylenebilir. 2023 senesinin Şubat ayından sonraki dönem incelendiğinde ise gerek ihracatın gerekse ithalatın seri biçimde toparlamış olduğu ve eski senelerdeki paylarına doğru yaklaşma eğilimi gösterdiği görülmüştür. Buna göre bölgenin dış ticaretinin 6 Şubat 2023 tarihli depremlerden kısa dönemli negatif etkilenmiş olduğu, bununla birlikte ilerleyen zamanla seri biçimde toparlama eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır (Ateş, 2024, s. 242). Bu noktada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kadar, uluslararası sivil toplum kuruluşları ile devletlerin de desteği çok değerlidir.

06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremlerden sonra pek çok Avrupa ülkesi, Türkiye için milyonlarca Euro değerinde nakdi yardım toplamıştır. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 01.03.2023 tarihinde yapılmış olan açıklamaya göre, Avrupa Birliği'nin o tarihe kadar Türkiye'deki deprem bölgesi için sekiz milyon Euro'yu geçen meblağda insani yardım gönderildiği ve ilave finansman ayırmak amacıyla çalışmaların devam ettiği açıklanmıştır (Euronews, 2023b).

Bunu yanı sıra, pek çok Avrupa ülkesi ve uluslararası sivil toplum kuruluşu da nakdi yardımlar toplamak amacıyla türlü kampanyalar düzenlemiştir. Söz konusu kampanyalardan bir kısmı aşağıda sunulmuştur (Euronews, 2023b);

1. Alman hükümeti, 21.02.2023 tarihine kadar hem Türkiye’de hem de Suriye’de depremde etkilenmiş olan bireyler için 108 milyon Euro değerinde insani yardım ve afet yardımı göndermiştir.

2. İngiltere’de 15 sivil toplum kuruluşu tarafından oluşturulmuş olan Afetler Acil Durum Komitesi (DEC) tarafından başlatılmış olan yardım kampanyasına beş milyon 650 bin Euro’luk destek vermiş olan İngiltere hükümetinin kurtarma çalışmaları boyunca yapmış olduğu yardımların toplamda 48,5 milyon Euro’ya ulaştığı ifade edilmektedir. Komite tarafından ülkenin genelinde yürütülmüş olan kampanyaların da dâhil olmasıyla İngiltere’den gerek Türkiye’ye gerekse Suriye’ye yapılmış olan yardımların toplamının 141 milyon 253 bin Euro’ya ulaştığı belirtilmektedir. DEC’in İskoçya’da başlatmış olduğu yardım kampanyasına da İskoçya bölgesel hükümetinin 565 bin Euro ile destek olduğu açıklanmıştır.

3. İrlanda Cumhuriyeti, Kızılhaç vasıtasıyla depremde bireylere iki milyon 260 bin Euro destek olmuştur.

4. İspanya’da sekiz binden fazla belediyenin önemli bir bölümü, meclislerinde almış oldukları kararlar ile 1000 Euro’dan, 80 bin Euro’ya kadar değişen meblağlarda maddi yardım yapmıştır. Türkiye’de Garanti BBVA adıyla bilinmekte olan bankanın egemen ortağı olan İspanyol BBVA bankası tarafından yapılmış olan 32 milyon Euro’luk yardım, kurumsal açıdan yapılmış olan en büyük yardım olarak kayıtlara geçmiştir. Bununla birlikte, süpermarket zincirleri ve dev tekstil şirketleri de toplamda üç milyon 450 bin Euro değerinde yardımda bulunmuştur. Bu süreçte yardımların, AFAD ve Kızılay ile İspanya’dan Caritas, Kızılhaç ya da diğer uluslararası sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

5. İtalya’da, Kızılay Dernekleri Federasyonu ile Uluslararası Kızılhaç’a, Türk Kızılayı’nın acil durum çalışmalarını desteklemek amacıyla toplam bir milyon 750 bin Euro’luk yardım gerçekleştirilmiştir.

6. Hollanda’da düzenlenen yardım kampanyalarında toplam 152 milyon Euro’luk bir meblağ toplanmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile Hollanda Kızılhaç kurumlarının da içinde yer aldığı toplam 11 yardım kuruluşunun ortak bir şekilde tertip etmiş olduğu “Giro555” adlı yardım organizasyonunda ise yaklaşık 108,5 milyon Euro’luk yardım toplanmıştır. Bununla birlikte ülkede, gerek Türk sivil toplum kuruluşları gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından başlatılmış olan kampanyalarda ise yaklaşık 13 milyon Euro değerinde bir meblağ toplandığı belirtilmiştir.

7. Romanya’da bulunan sivil toplum kuruluşları ve iş insanları tarafından yapıldığı belirlenen toplam yardım miktarının yaklaşık bir milyon 213 bin Euro olduğu ifade edilmiştir.

8. Bulgaristan genelinde AFAD için nakdi yardım amacıyla açılmış olan banka hesabına iş insanlarından ve vatandaşlardan toplanan bağışların toplamının bir milyon Euro’ya yaklaştığı açıklanmıştır.

9. Polonya’da ise Türkiye’nin Varşova Büyükelçiliği nezdinde 27 Şubat 2023 tarihi itibarıyla 149 bin Euro toplandığı, PAH isimli Polonya merkezli uluslararası bir sivil toplum kuruluşunun ise 640 bin Euro maddi destekte bulunduğu belirtilmiştir.

10. Estonya, toplam 400 bin Euro tutarında nakdi bir yardım yapmış, Letonya ise depremzedelere 70 bin Euro yardımda bulunmuştur.

11. Finlandiya, gerek Türkiye gerekse Suriye için toplam bir milyon Euro nakdi yardımda bulunmuştur.

12. Litvanya Sağlık Bakanlığı, 328 bin Euro değerinde ayni ve nakdi yardımda bulunmuştur.

13. Avusturya, yaşanan depremlerden sonra Türkiye’ye yaklaşık üç milyon Euro nakdi yardım göndermiştir. Aralarında Caritas, Avusturya Kızılhaç kuruluşları ve çok sayıda Türk

sivil toplum kuruluşunun yanında kişisel olarak toplananlar ile beraber yardımların yaklaşık 9.5 milyon Euro'ya ulaştığı belirtilmiştir.

14. Macaristan'da, Türkiye'nin Budapeşte Büyükelçiliği tarafından açılmış olan hesaba yaklaşık 293 bin Euro toplanmış ve depremzedelere AFAD aracılığı ile ulaştırılmıştır.

15. İsveç ise Türkiye'nin Stockholm Büyükelçiliği nezdinde 657 bin Euro, uluslararası sivil toplum kuruluşu Hasene vasıtasıyla da 234 bin Euro toplanmıştır.

Nakdi olarak yapılan tüm bu uluslararası yardımların yanında, Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası'ndan (CEB) yaşanan 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri için 250 milyon değerinde ilave bir finansman desteğinin sağlandığını açıklamıştır. Söz konusu desteğin dışında, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından 1.5 milyar Euro değerinde finansman paketi sağlandığını belirten Şimşek, bu sayede uluslararası tüm kurum ve kuruluşlardan toplam 3.8 milyar dolarlık bir dış finansman desteği alındığını ifade etmiştir. (Euronews, 2024). Bu husustan da anlaşılacağı üzere, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yaşanan "asrın felaketi" sonucunda depremzedelere ekonomik anlamda kayda değer, çok ciddi destek olduğu ortadadır.

3.3.2 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Sağlık Alanındaki Destekleri

06.02.2023 tarihinde gerçekleşen depremlerin ardından Türkiye'deki her kurum gibi sağlık alanındaki tüm kurum ve kuruluşlar da depremin gerçekleştiği ilk andan itibaren afet bölgesinde hizmetlerin devamlılığı, yaralıların tedavisi için mümkün olan her türlü çalışmayı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından koordine edilen çalışmalarda bir taraftan sağlık personeli, ambulanslar, Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri, cerrahi ve tıbbi ekipmanlar bölgeye sevk edilmiş ve depremin etki ettiği kentlerde seri bir şekilde sahra hastaneleri inşa edilmiştir. Türkiye'nin farklı pek çok noktasındaki hastaneler de bu süreçte gerekli hazırlıklarını yapmış, depremin etki ettiği kentlerden ambulanslar, helikopterler ve ambulans uçaklar ile gönderilmiş olan hastaların tedavilerini devralmaya başlamıştır. Depremin gerçekleştiği ilk günden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından 11 kentte destek olmak üzere; 15883 Acil Sağlık Hizmetleri ve UMKE personeli, 21204 doktor, 62590 sağlık çalışanı ile 38513 destek personeli olmak üzere toplamda 138190 bireyi görevlendirmiştir. Süreç boyunca depremin etki ettiği bölgelerde 16 hava ambulansı, 245 UMKE aracı ve 1810 ambulans hizmet vermiştir. Depremden sonra çevre illerdeki hastanelere, Türkiye tarihinin en büyük hasta nakil operasyonları yapılmıştır. Sağlık Bakanlığı'na ait ambulans helikopter ve uçakların yanında Cumhurbaşkanlığına ait olan uçaklar, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gemi ve uçaklarının kullanıldığı operasyonlar sonucu 48758'i karadan, 2580'i havadan ve 327'si denizden olacak şekilde toplamda 51665 hasta ya da yaralı depremzedenin nakil işlemleri gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2024).

Türk devlet yetkilileri tarafından verilen bu insanüstü mücadelenin yanında, uluslararası pek çok kurum ve kuruluşun da sağlık alanında desteklerde bulunduğu görülmüştür. Söz konusu kuruluşlardan bir tanesi Uluslararası Doktorlar Derneği (AID) olmuştur. Depremin ardından sağlık konusundaki hizmetlerin organizasyonu için 11.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta ve 12.02.2023 tarihinde Hatay ili Kırıkhan ilçesinde sahra hastaneleri kurmuş olan dernek, mobil hizmet ekipleri vasıtasıyla sağlık açısından desteğini her daim sürdürmüştür. Bahsedilen sahra hastanelerinde günlük ortalama 100 hastanın tedavisi yapılırken, aynı zamanda ücretsiz ilaç tedavisi de sunulmuştur. Deprem sonrası yaşanan zor günlerde Uluslararası Doktorlar Derneği, Kahramanmaraş'ta kurmuş olduğu sahra hastanesinde 3268, Hatay ili Kırıkhan ilçesinde kurmuş olduğu sahra hastanesinde ise 5647 hastayı muayene etmiştir. Depremin ardından en mühim gereksinimler arasında yer alan psikososyal ve ruh sağlığı desteklerinin sağlanması amacıyla dernek; bireysel ve grup terapileri, psikoeğitim, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) ve Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) gibi türlü hizmetler sunarak 4100 kişiyle temas kurmuş ve 676 depremzedeye doğrudan psikososyal destek sağlamıştır.

Dernek, yaşanan felaketin ardından sadece acil sağlık hizmetleri sunmamış, aynı zamanda bölgede uzun süreli iyileşmenin sağlanması amacıyla kalıcı hizmetlerde de bulunmuştur. Hatay Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Hastanesi'nin kurulması ile bölgedeki gerek fizyoterapi gerekse rehabilitasyon hizmetlere olan gereksinim gidermek adına çok mühim bir çalışma gerçekleştirmiştir. Ağır hasar görmüş olan Hassa Aile Sağlığı Merkezi'nin tekrar inşa edilmesini sağlayarak, sağlık yönünden bölgedeki altyapının güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması konularında katkılar sunmuştur (Uluslararası Doktorlar Derneği, 2023).

EKO Uluslararası Yardım Derneği, 06.02.2023 tarihinde yaşanmış olan depremin ardından, insani yardım amacıyla sahaya inmiş ve mühim görevleri üstlenmiştir. Deprem felaketinin gerçekleştiği ilk günden itibaren, afet bölgelerinde yardım çalışmaları düzenlemiş, hijyen paketlerinin dağıtımını sağlamış, bu sayede depremzede bireylerin temel gereksinimlerini gidermeye çalışmıştır. EKO Uluslararası Yardım Derneği (EIAO), felaketin yaşandığı bölgelerde bulunan bireylerin temel gereksinimlerine cevap verebilmek amacıyla büyük bir gayretle çalışmalar yürütmüş, çocuklar için farklı faaliyetler tertip etmiş ve çocukların ruh sağlığının korunması için mücadele etmiştir. Çocukların, yaşanan depremin ardından karşı karşıya kaldıkları travmayı mümkün olduğu kadar kısa sürede atlatabilmelerine katkı sunmak için tertip edilen faaliyetler, çocukların depremin yaratmış olduğu stres ile mücadele etmelerine yardımcı olmuştur (EIAO, 2023).

Asrın felaketinin ardından, Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği (AIFD) gerek Türkiye'deki gerekse Suriye'deki insani gayretlere ve yardım faaliyetlerine üyeleriyle beraber katkıda bulunmuştur. 11 kenti etkilemiş olan depremin duyulmasından itibaren her çeşit tıbbi cihaz ve ilaç yardımı için ilgili kamu kurumlarıyla iletişim içerisine giren dernek, Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü ile Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından belirlenmiş olan tıbbi malzeme ve ilaç gereksinimini kapsayan listeden yola çıkarak, üyesi olan 38 şirketle ivedi bir şekilde söz konusu gereksinimlerin karşılanabilmesi için çalışmalar yürütmüş, tedarikleri gerçekleştirip ilgili kurumlar aracılığıyla depremzedelere ulaşmasını sağlamıştır (Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği, 2023).

UNICEF, deprem felaketinin gerçekleştiği 2023 yılının Şubat ayından itibaren üç milyondan fazla bireye temiz su ile 750000'den fazla bireye temizlik kiti saptamış ve en hassas durumda bulunan çocuklar ile ailelerinin acil gereksinimlerini gidermiştir. UNICEF desteği ile 1.3 milyon üzerinde birey, iyileştirilen sanitasyon (arındırma) hizmetine ulaşmıştır. Bununla birlikte UNICEF, bakım veren bireylere ivedi bir şekilde psikososyal destek sağlamış ve 47'nin üzerinde güvenli mekân kurarak deprem sebebiyle travma yaşayan çocuklara ve en ön safta çalışmalar yürüten personele psikososyal destekte bulunmak amacıyla ortakları ile beraber çalışmalar yürütmüştür. Söz konusu çalışmalar; eğlence faaliyetleri, danışmanlık ve psikososyal destek çalışmaları şeklinde ifade edilmektedir. UNICEF bu sayede, 630000'nin üzerinde çocuğun normallik hissiyatını tekrar edinmesine ve iyileşmesine yardımcı olmuştur (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024).

3.3.3 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Beslenme Alanındaki Destekleri

Yaşanan deprem felaketinden evvel o bölgede gıda ve tarıma dair değer zincirinin, Türkiye'nin başka bölgelerindeki durumdan pek farklılık göstermediği ifade edilmektedir. Bölgede mevcudiyetini devam ettiren ve çiftçi kayıt sistemine kayıt olmuş üretici sayısının tahmini 364000 olduğu ve bu sayısının, ülke genelindeki toplam çiftçi sayısına oranının %13 olduğu belirtilmektedir. Bölgedeki ziraat çalışmalarının, Türkiye'nin tarımsal üretim katma değeri içerisindeki payının %15'i olduğu da açıklanan bir diğer veri olarak dikkat çekicidir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sunulan verilere göre, depremin etki ettiği 11 kentte yaklaşık iki milyon büyükbaş hayvan ile altı milyon küçükbaş hayvan yer almaktadır. Deprem bölgesinde yer alan kentlerde zirai alanların kullanılmasına yönelik veriler incelendiğinde ise nadas alanlarını, bahçe bitkilerini ve tarla bitkilerini de içerisine alan toplam zirai alanın 3.8

milyon hektarlık bir saha olduğu görülmektedir. Söz konusu saha, Türkiye coğrafyasının 23.8 milyon hektar alan toplam zirai sahasının %16'sını meydana getirmektedir (Oğuz ve Gülçubuk, 2023).

Yaşanan depremlerin ardından gerçekleştirilen ilk değerlendirmelere göre; zirai altyapıda kapsamlı hasarların yaşandığı, hayvan barınaklarında ciddi kayıpların verildiği ve tedarik zinciri sürecinde de kesintilerin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu durumdan hareketle, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, depremin etkisinde kalan bölgelerdeki yaklaşık 700000 bireyi desteklemeyi amaçlayan, toplam 112 milyon dolar değerindeki “Deprem Müdahale ve Kurtarma Planı (ERRP)” nı geliştirmiştir. Söz konusu Plan, tarımsal gıda sistemlerinin yenilenmesine, kırsal toplulukların güçlendirilmesine ve tarım işgücü piyasalarının canlandırılmasına yoğunlaşmıştır. Verilen bu çabadan hareketle Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, söz konusu plandan yararlanan 2530 kişiye yaklaşık 530000 dolar değerinde zirai girdi sağlarken, aynı zamanda 1931 çiftçi ailesine de yaklaşık 594000 dolar değerinde koşulsuz nakit desteğinde bulunmuştur (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024).

Dünya genelinde 120'nin üzerinde ülkede yaklaşık 23 bin personeli ile gıda güvenliği ve açlık konularında faaliyetler düzenleyen dünyanın en büyük insani yardım kuruluşu olan Dünya Gıda Programı (WFP), Kahramanmaraş merkezli yaşanan depremlerden sonra depremzede bireylere ilk gıda yardımını iki gün içerisinde ulaştırmıştır. Söz konusu uluslararası sivil toplum kuruluşu, bu süreçte depremzedelere gıda yardımına yoğunlaşmış ve bu yardımlar, 11 kentteki 60 belediye vasıtasıyla üç ay süresinde devam etmiştir. Buna göre, bahse konu süre içerisinde yaklaşık 1.6 milyon birey, Dünya Gıda Programı'nın aile gıda kolileri, sıcak yemekler ya da tüketilmeye hazır gıda paketleri sayesinde yardımlardan yararlanmıştır (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024).

Bir diğer uluslararası sivil toplum kuruluşu olan “Uluslararası Kalkınma ve Çevre Derneği (IDEA)” ise afet bölgesindeki temiz suya erişime ilişkin yaşanmakta olan problem için hayat istasyonlarını geliştirmiştir. Bu sayede şehir sularının arıtılmasını sağlayan dokuz istasyonun her birisi, çadır kentlerde günlük 10000 litreye kadar arıtılmış içme suyu tedarik ederek bireylerin faydalanmasını sağlamıştır (IDEA, 2024).

Yapılan tüm bu yardımlardan da görülebileceği üzere, yaşanan felaketin ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hummalı çalışmalarına uluslararası sivil toplum kuruluşları da katkı sunmuş ve kanayan yaraların tedavisi için her kurum, kuruluş ve birey elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Söz konusu çalışmalardan bir diğeri ise lojistik alanında gerçekleşmiştir.

3.3.4 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Lojistik Alanındaki Destekleri

Devletler, yaşanabilen afetlerden sonra havaalanları, köprüler ve yollar gibi fiziki altyapıda yaşanabilecek olası yıkım durumu, bölgeye ulaşmanın yaratacağı güçlükler ve kısıtlı ulaşım kapasitesi gibi pek çok sayıda lojistik güçlük ile karşılaşmaktadır. Bu hususta, bilhassa hangi malzemelere gereksinim duyulduğunu, bu malzemelerin nereden tedarik edilebileceğini ve ulaşım sistemlerinin ne şekilde çalışmakta olduğunu anlayabilmek oldukça mühimdir. Kurum ve kuruluşların söz konusu bilgilere sahip olmasının yanı sıra, lojistik uzmanlarının gerekli olan malzemeleri tedarik etmesi ve bu malzemeleri afet alanına ulaştırmaları, etkili bir müdahale yöntemi ile gerçekleştirilebilmektedir. Lojistik uzmanları, karar alma ve planlama süreçlerine katılmadıklarında, yardımların yerine, zamanında ulaşmasında sıkıntılarla karşılaşılabilir. Tedarik zinciri ve lojistik ağ sinerjisini oluşturan taraflar arasındaki iletişimin ve bilgi paylaşımının aktif bir biçimde yaratılması, lojistik müdahale verimliliğinin geliştirilmesi sürecine doğrudan katkı sunabilmektedir (Perry, 2007).

Yaşanan 6 Şubat depremleri; İskenderun-Toprakkale, Osmaniye-Adana-Mersin-Narlı (Kahramanmaraş), Islahiye-Fevzipaşa, Kahramanmaraş-Köprüağzı, Gaziantep-Nizip-Narlı (Kahramanmaraş), Malatya-Narlı (Kahramanmaraş), Malatya-Çetinkaya (Sivas), Elazığ-

Malatya ve Malatya-Yolçatı (Elazığ)-Diyarbakır güzergâhı üzerindeki demiryolu sisteminin yıkımına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, onarım ve bakımı gerçekleştirilen demiryolu hatlarının uzunluğunun 1204 kilometre olduğu ifade edilmiştir (Marangoz ve İzci, 2023, s. 7).

Faaliyete geçmiş olan demiryolu hatlarına ilaveten depremde etkilenmiş olan hatlar için 17.4 milyar TL kaynağın gerekli olduğu açıklanmıştır. Demiryolu haricinde, havayolu ulaşım sürecinde de bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Depremi ardından Hatay Havalimanı'nda bulunan pistler zarar görmüş ve apron ciddi derecede olumsuz etkilenmiştir. Bunun yanı sıra zeminde çökmeler belirlenmiş ve mekanik, elektrik ve drenaj altyapı sistemlerinin çalışamaz duruma geldiği tespit edilmiştir. Yalnızca Hatay Havalimanı için belirlenen maliyet 2.5 milyar TL olarak saptanmıştır. Bununla birlikte, Kahramanmaraş, Adıyaman ve Malatya havalimanlarında da türlü hasarlar ortaya çıkmış ve bu hasarların maliyetleri de toplam 800 milyon TL olarak öngörülmüştür. Ayrıca deprem, Adana ve Hatay'da iki fenerde ve üç trafik gözetleme istasyonunda da hasara yol açmıştır. Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü'nce işletilmekte olan söz konusu tesislerde meydana gelen hasarın boyutu 38 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Bu gelişmelerin yanında, İskenderun Limanı'nda çıkmış olan yangının da limanın altyapısına çok ciddi zararlar vermemiş olmasına karşın, yaklaşık 1500 konteynerde hasar olduğu belirlenmiştir. Son olarak yaşanan afet sonucu, Karayolları Genel Müdürlüğü'nce yönetilmekte olan yol ağında yer alan; karayolu, otoyol, viyadük, tünel, sinyalizasyon, köprü, düşey ve yatay işaretlemeler, oto korkuluk, ücret toplama istasyonu ve gişe binası gibi yerlerde türlü hasarlar meydana getirmiş ve söz konusu hasarların maliyetinin 12.2 milyar TL olması öngörülmüştür (Türkiye Earthquakes Recovery and Reconstruction Assessment-[TERRA], 2023, s. 85-87).

Ülke genelinde depremle ilgili yapılan lojistik tespitler ile gerek devlet gerekse ulusal sivil toplum kanalıyla verilen desteklerin dışında, söz konusu durum karşısında uluslararası toplumun da duruma kayıtsız kalmadığı ve lojistik anlamda ciddi desteklerde bulunduğu görülmektedir.

Merkezi Türkiye'de bulunan Uluslararası Doğu Türkistan Sivil Toplum Kuruluşları, Yeni Nesil hareketi ve Mavi Hilal İnsani Yardım Derneği'nin koordinasyonu sonucu 06-18 Şubat tarihleri arasında özel olarak eğitilmiş olan 200 kişiden oluşan "Acil Müdahale Ekibi" depremin gerçekleştiği bölgeye gönderilmiştir. 15 Şubat günü; dijital, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel toplam 213 televizyon kanalı ile 562 radyonun katılımları ile gerçekleştirilmiş olan "Türkiye Tek Yürek" bağış kampanyası programından sonra Mavi Hilal İnsani Yardım Derneği ile Uluslararası Doğu Türkistan Sivil Toplum Kuruluşları, Uygur Türkleri nezdinde bir milyon nakdi ve yedi milyon değerinde lojistik yardımda bulunmuştur. Söz konusu yardımlar, 18.02.2023 tarihinde Adıyaman'a ulaşmak için 15 kişilik ekibin öncülüğünde yola çıkmış ve zamanında depremzedelere ulaşmıştır (Atayurt, 2023).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); Kahramanmaraş, Hatay ve Adıyaman kentlerinde Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından sunulmakta olan hizmetlerin devamlı olacağını teminat altına almış, bu çerçevede bölgede üretilmekte olan temel mobilyaların ve konteynerlerin yanında, 8700 acil yardım malzemesinin alınması ve dağıtılmasını gerçekleştirmiş, bu sayede çadır kentlerin kurulum aşamasına lojistik anlamda büyük katkılar sunmuştur (ILO Türkiye, 2024).

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM), Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde yaklaşık 10 senelik insani yardım çalışmaları kapsamı içerisinde oluşturmuş olduğu güçlü lojistik ağı ve tedarik zinciri, yaşanmakta olan depremlerin ardından hızlı bir şekilde müdahale edilmesini mümkün kılmıştır. 2023 yılının Kasım atı itibarıyla Uluslararası Göç Örgütü, 800 binden fazla bireye gıda harici malzeme, 650 binden fazla bireye acil barınma, 155 binden fazla bireye sağlık hizmetleri, 39 binden fazla bireye nakdi yardım ve 17 binden fazla bireye psikososyal destek imkânı sunmuştur.

Dünya Gıda Programı ise yaşanmış olan afetin oluşturduğu yıkımın karşısında faaliyetlerini sadece gıda yardımları ile sınırlandırmamış, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile bu

süreçte destek olan tüm kurum ve kuruluşların katkılarıyla farklı birçok alanda yardım sağlamıştır. Kuruluş bunların yanı sıra; konteynerlerin belediyelere dağıtılması, yedi mobil mutfak kurulması ve 25 mobil depolama biriminin kurulması da dâhil olacak şekilde lojistik anlamda bölgeye kapsamlı bir destek sunmuştur. Bununla birlikte kuruluş, üç ay süren olağanüstü hal süresi boyunca iletişimin aksamadan sürdürülebilmesi amacıyla afet bölgesinde şarj istasyonları gibi acil iletişim altyapı hizmetleriyle de katkıda bulunmuştur (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşanan iki büyük dünya savaşının ardından, XX. asrın ikinci yarısında oluşmaya başlayan ve şekillenme sürecine giren dünyada sivil toplum kuruluşları bir müddet küresel ölçekte tartışılan bir konu olmasına karşın, Doğu Bloğu'nun çökmesi ve iki kutuplu bir dünya düzeninin bitmesi sonucu ortaya çıkan yenedünya düzeni, Soğuk Savaş dönemi içerisinde politik riskleri sebebiyle su yüzüne çıkamamış olan pek çok mikro düzeydeki problemi politik arenaya taşımıştır (Kuçuradi, 1998, s. 24). Söz konusu süreç, dünyanın iki blok halinde yaşamaktan sıyrılıp, farklı iktisadi, felsefi ve dini yaklaşımlara sahip onlarca bloğa bölünmesine sebebiyet vermiştir. Nihayetinde iktisadi, dini, tarihi ve kültürel açıdan köklü kavramların güçlü bir biçimde yaşamaya başladığı yeni bir politik yaklaşım ve özgüven ortaya çıkmıştır (Binay, 1997, s. 1). Bir diğer ifadeyle, yeniden biçimlenmiş olan dünyada sivil toplum kuruluşları, sözü edilen yeni yaklaşımın en temel aktörü konumuna gelmiştir. Öyle ki, ulusal düzeydeki hükümetlerin yalnızca uluslararası ekonominin gerektirmekte olduğu kamusal hizmetleri gerçekleştirmesinin beklendiği bugünün uluslararası ekonomik etkileşimi içerisinde söz konusu durum, sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal gerekse uluslararası anlamda etkinliklerinin ve güçlerinin çoğalarak sürmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin 1945 senesinde Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulduğu zaman, uluslararası ilişkilere yön veren ana aktörlerin, devletler olduğu kabul edilmiştir. Hâlbuki bugünün dünyasında sivil toplum kuruluşları, uluslararası ilişkilere devletlere nazaran daha çok etki eden yeni aktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası ölçekte çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları gerek yerel gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte uygulanan politikalara doğrudan etki etmektedir (Balboa, 2014, s. 274).

Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, XXI. yüzyılda sivil toplum kuruluşları uluslararası düzenin en önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Dünya genelinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bir kısmının kaynaklarının ve bütçelerinin gelişmekte olan pek çok ülkeden daha fazla olduğu bilinmektedir. Bishops'Relief Fund-Missereor, France, Oxfam-UK, Save the Children Fund (SCF), CARİTAS, Association nationale pour le Developpement Agricole, Friedrich-Ebert Foundation, Greenpeace, Amnesty International, Unicef, Médecins sans Frontière, Parenthood Federation, International Planned, Hermann-Gmeiner-Fonds-Almanya vb. çalışma grupları ile ön plana çıkmış olan sivil toplum kuruluşları, pek çok ülkenin milli bütçesinin üzerinde bütçelere sahip olmalarının yanında, devletlerin ve uluslararası örgütlerin karar alma mekanizmalarına doğrudan etki etme gücüne sahiptirler (Woods, 2000, s. 31). Örneğin Greenpeace, hâlihazırda Asya, Avrupa, Amerika ve Pasifik bölgelerinde bulunan 40 ülkede çalışmalar yürütmektedir. Kuruluşun söz konusu çalışmalarını gerçekleştirebilmesi adına 24 ulusal ve dört bölgesel ofisi bulunmakta ve bu ofisler 101 ülkede yaşam süren yaklaşık 2.8 milyon destekçinin yardımını almaktadır. Bu noktada Greenpeace için, 1971 senesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Alaska'da bulunan nükleer denemelerinden vazgeçmesi sürecinde, 1995 senesinde Shell'in Kuzey Denizi açıklarındaki Brent Spar isimli petrol platformunu batırma girişiminin önlenmesinde ve sonrasında Kuzey Denizi'nin genelindeki benzer petrol platformlarının batırılmasına yönelik girişimlerin gerek denetlenmesinin gerekse yasaklanmasının sağlanmasında, 1996 senesinde nükleer anlamda gerçekleştirilen denemelerin bütün dünya genelinde yasaklanmasında, 2000 senesinde ise Türkiye'nin nükleer enerji temelli projesinin iptal edilmesi ve İzmir'in Salhane bölgesinde yer alan tabakhanenin İzmir Körfezi'ni kirletmekte olan atıkları sebebiyle kapatılması sürecinde gündeme damgasını vurmuş olan güçlü eylemleri ile çok ciddi rol oynadığı söylenebilir (Erdoğan, 2016, s. 3).

Benzer şekilde, eylemlerinde yapmış oldukları müdahaleler noktasında gözlemlenen farklı üslupları sebebiyle çoğunlukla ülkelerde ciddi tartışmaların konusu olan Sınır Tanımayan Doktorlar, ebola ve sıtma gibi ölümcül rahatsızlıkların yaşanmakta olduğu bölgelerdeki aktif çalışmaları sebebiyle 1999 senesinde Nobel Barış Ödülü kazanmıştır. Örgüt; Ruanda, Kosova,

Vietnam, Çeçenistan, Lübnan, Nikaragua, Etiyopya ve Afganistan gibi ülkelerdeki iç savaşlar esnasında kültürel ve sosyo-ekonomik problemlerin mevcudiyetinde aktif faaliyetler gerçekleştirmiş ve 1999 Marmara Depremi gibi doğal afetlerden sonra ihtiyaç sahibi insanlara yardımda bulunmuştur. Sınır Tanımayan Doktorlar'ın içinde bulunduğumuz dönemde 18 farklı ülkede şubesi yer almakta ve söz konusu sivil toplum kuruluşu farklı kriz bölgelerinde yaklaşık 20000 yerel personel, 2000 uluslararası teknisyen, hemşire, finans ve lojistik uzmanıyla çalışmalar yürütmektedir (Medecins Sans Frontieres-[MSF], 2024).

Bugün uluslararası sistem, sadece sayıları XX. yüzyılda 200'den fazla olan devletlerin arasında gerçekleşmiş olan olay ve olguların meydana getirdiği bir bütün değil, her geçen gün artış gösterecek şekilde uluslararası seviyede örgütlenen pek çok aktörün etkileşimde bulunduğu bir arenaya dönüşmüştür. Sayıları gün geçtikçe artmakta olan uluslararası örgütler, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve çokuluslu firmalar, devletler ile beraber uluslararası politikanın öznesi konumuna gelmiştir. XX. yüzyılın ortalarından başlayarak uluslararası politika alanı sadece devletlerin aktör şeklinde ele alındığı bir yapı olmanın dışına çıkmaya başlamıştır. Uluslararası seviyede örgütlenen pek çok aktörün oluşmasıyla daha da karmaşık bir hal alan uluslararası politikanın öznelerinin arasında, yukarıda da ifade edildiği üzere sivil toplum kuruluşları da yerini güçlendirerek sağlamlaştırmıştır.

Bu noktadan hareketle sivil toplum kuruluşları, devletlerin geleneksel sınırlarının ehemmiyetini kaybettiği, devlet temelli anlayışın eskimeye başladığı ve devletlerin haricinde gelişim gösteren alanın ciddi oranda büyümüş olduğu söz konusu düzen içerisinde, ulusal ölçeğin ötesine ulaşarak evrensel ölçekte etkinlik ve rol kazanmıştır. Bazı sivil toplum kuruluşlarının uluslararası örgütlenme bakımından pek çok devletin önünde yer aldığı, sahip oldukları üye sayılarından ve temsilciliklerinden anlaşılabilmektedir.

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının karmaşık, çok katmanlı ve büyük sistemler olmaları, iletişim teknolojilerinden son derece etkili bir biçimde faydalanmaları sayesinde sınırların ötesinde iletişim kurabilmeleri, güçlerini bir araya getirerek ortak faaliyetler yürütmede başarılı neticelere ulaşmaları için imkân sunmaktadır. Küreselleşen dünyanın sivil toplum kuruluşlarına gerek uluslararası gerekse ulusal seviyede önemli etkileri olmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası karar alma mekanizmalarını türlü seviyelerde etkilemeye başlamışlardır. Bilhassa uluslararası sorunların tespit edilmesi, yeni normlar ve değerlerin ortaya konulması, beklenmeyen ihtiyaçların giderilmesi ve yeniliklerin yaygınlaştırılması, ulus ötesi anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözülmesi, ulus ötesi ittifakların oluşturulması, küresel problemlerde doğrudan harekete geçebilmeleri veya kaynakların harekete geçirilmesinin sağlanması alanlarında sivil toplum kuruluşlarının etkileri günden güne artış göstermiştir. Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda birtakım uluslararası örgütlerin politikalarını gözden geçirmelerine ve kendilerini yenileyebilmelerine katkı sunmaktadır. Birtakım çatışmaların çözümü noktasında katalizör veya aracı konumunda olabilmektedirler. İnsani yardım ve çevre gibi konularda bilhassa da çatışma durumlarında ortaya çıkmakta olan krizlerde devletlerin resmi ortamlarda bir araya gelmeleri, sivil toplum kuruluşları kadar hızlı olmamaktadır. İletişim imkânları sayesinde uluslararası sivil toplum kuruluşları kamuoyu yaratarak devletlerin, çokuluslu firmaların ve uluslararası örgütlerin davranışlarını ve kararlarını etkileme noktasında son derece başarılı roller üstlenmişlerdir.

Uluslararası kamuoyu yaratmak için raporların hazırlanması sonucu alakalı ülke kamuoylarına ilan edilmesi, değerli medya organlarını telefon ve sosyal medya gibi araçlar ile bilgilendirmeleri, imza toplamaları, toplu gösteriler tertip etmeleri gibi yöntemlere başvurabilmektedirler. Ortak tedirginlikler ile hareket etmekte olan sivil toplum kuruluşları, kendi aralarında bilgi alışverişinin sağlanmasını sağlayacak bir "ulus ötesi ağ" yaratabilmekte, bu sayede uluslararası eylemler organize edebilmektedirler. Yakın sayılabilecek bir geçmişte bilhassa çevre konularında bu yönteme başvurulduğu görülmüştür.

Devletlerin yanı sıra, ulus ötesi yapılanmalar olarak bilinen Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi evrensel ölçekteki örgütler de, ortaya koydukları çalışma konularıyla alakalı sivil toplum kuruluşlarıyla diyalog ve işbirliği içerisinde hareket etmektedir. Bunun yanı sıra, çok değişik yelpazede bulunan uluslararası örgütler, kalkınma, çevre, insani yardım projeleri, barışın korunması ve afetlerde yardımda bulunulması gibi birçok hayati konuda gerek yerel gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşu ile etkileşim halinde hareket etmektedir. Bu noktada, çalışma özelinde işlenen afetler konusunda ve afet öncesi, sırası ve sonrasında gerek devletlerin gerek hükümetlerin gerek yerel yönetimlerin çalışmaları olmasına karşın, yukarıda da ifade edildiği üzere, kimi zaman bu yapıların sivil toplum kuruluşları kadar hızlı ve organize olamadıkları görülmüştür. Bilhassa da uluslararası düzeyde hem maddi hem de iletişim ağları sayesinde evrensel gücü elinde bulunduran uluslararası sivil toplum kuruluşlarının afet süreçlerinde çok etkili birer yapı olduğunu söylemek gerekir. Zira afetler, insanlık için dünya üzerinde olumsuz anlamda en etkili olaylar arasında başta yer almaktadır.

İnsanlığın mevcudiyetinden bugüne afetler ile mücadele, devam eden bir süreçtir. Söz konusu süreç, insanlığın geliştirmiş olduğu türlü yöntemler ile devam etmektedir. Bugün; fiziksel, sosyal ve iktisadi boyutları bulunan afetlerin etkilerini azaltmaya yönelik tedbirlerin yaşama geçirilmesine ilişkin faaliyetler devam ederken, aynı zamanda başarılı bir afet yönetim sürecinin de merkezi hükümet, sivil toplum örgütleri ve yerel hükümetlerin bir arada çalışmaları yürütmesi ile doğrudan bağlantılı olduğu kabul edilmektedir.

Afetler, finansal, fiziksel ve beşeri sermayede kayıplara sebep olmakta ve altyapıya derin olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Dünya genelinde afetler arasında en ciddi maddi zararlara ve can kayıplarına sebebiyet veren türün deprem olduğu bilinmektedir. Depremler, gerek kentsel gerekse kırsal nüfusun üzerinde yıkıcı iktisadi ve sosyal maliyetlere sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda, dünyanın her noktasında afetlere, bilhassa da depremlere yönelik hazırlık ve müdahale çalışmaları yürütülmektedir.

Depremlere müdahale süreçlerinde başat sorumlu, ulusal hükümetlerdir. Söz konusu ifadenin değişik anlamları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ulusal hükümetlerin depremlere müdahale edebilme kapasitesine ve potansiyeline sahip olmasının gerekliliğidir (Katoch, 2006, s. 155). Bir diğer anlam ise ulusal hükümetlerin, vatandaşlarını türlü tehlikelere karşı koruması, kamusal hizmet olması sebebiyle devletin yükümlülük alanına girmektedir (Shrestha, 1999, s. 542). Bununla ilişkili olarak üçüncü anlam da afet yönetim süreci içerisinde hükümetlerin seçeneklerin arasından en makul olanı belirleme ve sürecin amaçlarını tespit etmekten sorumlu olmasıdır. Karar veren pozisyonunda bulunmalarından ötürü üretilmiş olan çözümlerin teknik olması kadar siyasi bir temele de dayanması gerekmektedir (Opriovic ve Tzeng, 2002, s. 212; Olson, 2000, s. 270). Afetler, var olan kurumsal güçlere dayanan düzenlemeler ile biçimlendikleri için, temelde birer siyasi olay olarak da değerlendirilebilmektedir (Jalali, 2002, s. 121). Diğer taraftan ulusal hükümetler, depremin gerçekleştiği bölgedeki yeniden inşa süreci içerisinde hem yerel hem de bölgesel yönetimlerin performanslarını en doğru ve etkili bir biçimde açığa çıkartabilmelerini sağlamak amacıyla bunların yönlendirilmesinden de sorumludurlar. Başat sorumlu olarak merkezi hükümetin yanında yerel yönetimlerin, hem yerli hem de yabancı ülkelerin, gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektör ile gönüllülerin de depremin yönetilmesinde, yardım, müdahale ve yeniden inşa süreçlerinde önemli rolleri bulunmaktadır. Bilhassa yerel sivil toplum kuruluşları depremin gerçekleştiği bölgeye en etkili ve hızlı müdahalelerde bulunabilirken, depremin yarattığı can ve mal kayıplarının ulusal hükümetler tarafından tek başlarına giderilmesinin zor olması ve uluslararası yardım çağrısında bulunmaları durumunda uluslararası sivil toplum kuruluşlarının da söz konusu durumla ilgili çok ciddi yardımlarda bulunduğu görülmektedir (Fisher, Henry, Scharnberger, & Geiner, 1996, s. 7; Benson, Twigg, & Myers, 2001, s. 200).

Depremin yaşanması durumunda sivil toplum kuruluşlarının koordinasyon süreci içerisinde alınan kararlara katılması, depremin yarattığı olumsuz etkileri azaltma ve önleme

çalışmalarına dâhil olmasının yanı sıra; toplumla kamu kurum ve kuruluşları arasındaki iletişimi kurma, depremzedeler için etkilerin azaltılması amacıyla kullanılması planlanan uygun finansal ve kurumsal kaynakları bulmaya katkı sunma, bu konudaki uzun vadeli çalışmalarda görev alma gibi rolleri de üstlendiği görülmektedir (Skinner ve Reinhard, 1992, s. 75).

Sivil toplum kuruluşları, yaşanan afet durumlarında bilhassa halkın yoksul ve gerçek manada yardıma muhtaç olan gruplarına hizmet verme noktasında ön plana çıkmaktadır. Yaşanan afetlerin büyüklüklerine göre, uluslararası afet müdahale süreçlerinde tarihsel açıdan daha eski ve deneyimli olan ve buna bağlı olarak afetler konusunda uzmanlaşmış kuruluşların başında Birleşmiş Milletler ve bu kuruluşa bağlı olan; Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (UNITAR), Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA), Birleşmiş Milletler Afet Değerlendirmesi ve Koordinasyonu (UNDAC) ve Uluslararası Arama Kurtarma Danışma Grubu (INSARAG) yer almaktadır. Söz konusu kuruluşun yanı sıra; Avrupa Komisyonu Sivil Koruma ve İnsani Yardım Genel Müdürlüğü (DG ECHO), Kızılay, Dünya Bankası ve Kızılhaç Dernekleri Federasyonu ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) de yer almaktadır (Rocha ve Christoplos, 2001, s. 240). Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının kompleks, çok katmanlı ve büyük yapıya sahip sistemlerden oluşması, iletişim teknolojilerinin etkin biçimde kullanılması sonucu sınırları aşacak düzeyde iletişim ağlarının kurulabilmesine, güçlerin bir araya getirilerek ortak faaliyetler gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktadır (Maddon, 1999, s. 256).

Uluslararası sivil toplum kuruluşları, ulusal hükümetlerin birçok sebeple yeterli olamadığı veya devletler aracılığıyla gerçekleştiremeyen hususlarda da önemli roller üstlenmektedir. Devletlerin çalışmalarının haricinde fonksiyonlarının bulunması, gönüllülük temeline göre hareket etmesi ve maliyetlerin düşük pek çok uluslararası niteliğe sahip problem ile mücadele sürecinde etkili bir yapıda bulunmaları, söz konusu kuruluşların önemini her geçen gün arttırmaktadır. Barınma, beslenme, lojistik ve iktisadi alanlar gibi hususlarda bilhassa da çatışma ve afet durumlarında karşılaşılan söz konusu sorunlarda devletlerin birtakım bürokratik iş ve işlemler sonucu harekete geçme sürecinin yavaş ve hantal olması, bu sebeple de sivil toplum kuruluşlarının müdahale için hızını ulaşılamaması bilinen bir gerçektir. Öyle ki gerek yerel gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşları; su, acil sağlık, yiyecek ve barınma gibi alanlardaki tedbirlerde geleneksel ve kamusal desteğin çok önünde yer almakta, bunun da ötesinde; yerel yönetim temsilcisi, sivil toplumun gelişmesine doğrudan katkı sunan, arabuluculuk ve müzakere becerilerinden faydalanarak düşman tarafları bir araya getirme fonksiyonlarını da gerçekleştirmektedir (Aall, 1996, s. 7).

Bu bağlamda çalışma kapsamında belirlenen araştırma sorularına ilişkin yapılan analizler neticesinde aşağıdaki sonuçlara erişilmiştir:

1. 6 Şubat 2023 depremleri sırasında uluslararası STK'ların müdahale süreçleri nasıl gerçekleşmiştir?

06.02.2023 tarihinde Türkiye’de Kahramanmaraş merkezli gerçekleşmiş olan iki büyük deprem felaketinin ardından yaşanan yıkım, devlet desteğine duyulan gereksinimi en üst düzeyde hissettirmiş, bu çerçevede devlet kurumları zaman kaybetmeden çalışmalara başlamıştır. Bu noktada Türkiye, yakın geçmişinde yaşamış olduğu büyük depremler nedeni ile deneyim sahibi olmasına karşın, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerin aynı anda 11 farklı il üzerinde derin etkiler bırakması, yalnızca devletin değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, bölgede yaşam süren bireylerin ve diğer toplumsal dinamiklerin önlemlerini ve tahminlerini aşmıştır. Bu nedenle Türkiye’nin, yaşanan bu “asrın felaketine” pek çok yönden hazırlıksız yakalandığı ve depremin ardından geçen en kritik zaman olarak ifade edilen 72 saat içerisinde gerek kişisel gayretler ile gereksinimlerin karşılanması anlamında gerekse deprem bölgesine yardımların ulaştırılması hususlarında birtakım aksaklıklar yaşandığı gözlemlenmiştir.

Yaşanan felaket sonrası milyonlarca bireyin evsiz kaldığı, üretim merkezlerinin kullanılamaz duruma geldiği, tarımsal ve ticari faaliyetlerin gerçekleştirilemediği bir süreç yaşanmıştır. Felaketin yaşandığı andan başlayarak gerek merkezi hükümet gerekse yerel yönetimler gibi sivil toplum kuruluşlarının da deprem bölgesine geldiği ve neredeyse her alanda çalışmalara destek olduğu görülmüştür. Söz konusu kuruluşlar, başta arama kurtarma çalışmalarına katkı sunmak üzere; beslenme, barınma, acil sağlık müdahaleleri, lojistik ve iktisadi alanlar gibi depremzedelerin yaşama tutunabilmeleri amacıyla gereken her zeminde afet bölgesinde mevcudiyetlerini göstermişlerdir.

2. STK'ların afet sonrası kriz yönetimindeki etkinliği nasıl değerlendirilebilir?

Deprem ile birlikte acil ihtiyaç durumuna gelen arama-kurtarma ekibi gereksiniminin yanında, depremin 11 ilde sebebiyet verdiği yıkım, yaklaşık 13 milyonun üzerinde bireyin yaşamına doğrudan etki etmiş, sağ kurtulan milyonlarca depremzede bir anda temel gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu çerçevede, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ve devletlerin arama kurtarma ekibi takviyesi yapmanın yanında, gerek nakdi gerekse aynı yardımlar için de kampanyalar düzenlediği ve söz konusu yardımların boyutlarının depremin yarattığı yıkım kadar büyük olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin tarihinde yaşamış olduğu en büyük yıkıma sebebiyet veren deprem sonrası gerek barınma gerek beslenme gerek arama-kurtarma ekibi gerek acil sağlık müdahalesi ve gereçlerinin gönderilmesi gerekse finansal destek sağlanması durumlarında uluslararası sivil toplum kuruluşlarından görmüş olduğu destek, daha önce hiç yaşanmamış boyutlara ulaşmış ve bu bölgenin yeniden inşası için çok değerli katkılar sunmuştur. Ulusal düzeyin ötesinde uluslararası toplum düzeyi kapsamında da gerek Türk devletine gerekse Türk toplumuna hissedilen yakınlık, yapılan yardımlar bu vesileyle açık ve net bir şekilde görülmüştür. Bu noktada, pek çok ülke tarafından depremzede bireyler için düzenlenmiş olan yardım kampanyaları ve destek beyanları ile uluslararası sivil toplum kuruluşlarının başta arama-kurtarma ve sağlık olmak üzere, barınma, gıda, lojistik ve finansal alanlarda sunduğu destekler, söz konusu durumun göstergeleri olmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın “Giriş” bölümünde bahsedilen “6 Şubat 2023 depremleri sırasında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, yerel ve uluslararası düzeyde etkili müdahale ve destek sağladığı” varsayımı ile “Uluslararası sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimler, diğer sivil toplum kuruluşları ve yerel topluluklar arasında etkili bir koordinasyon ve işbirliği sağlandığı” varsayımının doğru olduğu görülmektedir.

“Asrın Felaketi” olarak adlandırılan 6 Şubat depremleri sonrası Türkiye genelinde başlatılan geniş kapsamlı yardım çalışmalarının yanında, dünya genelinde de birçok ülkenin ve sivil toplum kuruluşunun verdiği destekler sayesinde yaşanan kayıplar dindirilmeye, yaralar sarılmaya çalışılmıştır. Türkiye, böylesine ağır bir bilançonun altından, kendi imkânları kadar, uluslararası kamuoyunun özverili çalışmaları ve destekleri sayesinde yeniden ayağa kalkmaktadır.

Hasar tespit çalışmalarının ardından gerek barınma gerek beslenme gerek ekonomik gerekse lojistik anlamında pek çok farklı ülke ve sivil toplum kuruluşunun sunduğu destekler sayesinde depremzede bireyler için yaşamın normalleşmesi adına yoğun mücadele verilmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, misyonları gereği bundan sonraki süreç içerisinde de dünyanın farklı yerlerinde yaşanacak doğal afetler sonucu ihtiyaç halinde yardımlarını sürdüreceklerdir. Bu noktada önemli olan, yaşanan doğal afetin bulunduğu ülke yönetimi ile koordineli çalışmalar yürütülmesinin sağlanması, amaca yönelik çalışmalar yürütülmesidir. Bu sayede yapılan faaliyetlerin çok daha hızlı ve etkili olacağı açıktır. Türkiye özelinde ise bulunduğu jeopolitik ve jeolojik konum sebebiyle her an potansiyel bir depremle karşı karşıya olan ülke vatandaşlarının, yaşanan ağır kayıplardan ders çıkartarak, bilinçli bir şekilde hareket etmesi gerektiği ortadadır.

Bu doğrultuda, karşılaşılması olası afetlerden kaçınabilmek amacıyla yapılması en gerekli işlerin başında afetlere direnç gösteren bir toplumun yetiştirilmesi gelmektedir. Bunun yapılabilmesi amacıyla da afetten sakınabilmeye yönelik eğitimlerin bütün topluma yayılım göstermesini sağlayarak toplumsal düzeyde bir davranış değişikliğinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ülke olarak belirli aralıklarla son derece ağır kayıplar verilerek yaşanan afetlerde insanların bulundukları mekânlardan kaçmaya yönelik eğilimde bulunması, merdivenlerde göçüğe yakalanmaları ya da bulundukları kattan aşağıya atlamaları, cenin ya da “çök-kapan-tutun” pozisyonuna geçerek sarsıntının sona ermesinin beklenmiyor olması, deprem esnasında sergilenmesi gerekli olan doğru hareket ve davranış konusunda bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte afet konulu eğitimler hem gelişim hem de uygulama açısından devamlılık göstermesi gereken bir konudur. Söz konusu eğitimler, içerik açısından devamlı gelişen ve yenilenen bir yapıda olmalıdır. Zira yaşanmış her yıkım ya da felaket, afetler ile alakalı bilgi birikimini arttırmasının yanında, bireylerin doğru ve yanlış yaptıkları davranışları da göstermektedir.

Afetle mücadeleye ilişkin eğitimlerin bütün toplum katmanlarına ulaştırılmış olması son derece önemlidir. Bu amaçla yaş gruplarına hitap edebilecek uygunluğa sahip eğitim içeriklerinin hazırlanarak doğru yöntem ve teknikler ile uygulanması gerekmektedir. Hazırlanacak eğitim içerikleri, toplum genelinde davranış değişikliği yaratabilecek özellikte olmalıdır. Eğitimler kapsamında toplumsal özelliklere dikkat edilmesi de son derece ehemmiyet arz etmektedir. Yapılacak eğitimlerde toplum genelinin yardımlaşma, dayanışma temelli özelliğinin doğru yönlendirilmesi, yaşanacak olası felaketin ilk dakikalarında yardıma gereksinimi olan kişilerin güvenliğinin sağlanabilmesi bakımından değerlidir. Afetlere karşı bilinçlenme eğitimlerinde en mühim hedef kitle çocuklar olmalıdır. Ülkenin geleceği olan çocuklar arzu edilen yönde davranış değişikliklerini kolaylıkla öğrenirken, aynı zamanda ailelerine de öğretebilecek potansiyele sahiptirler. Afet yönetimi dersleri ülkenin farklı yükseköğretim kurumlarının bazı programları kapsamında müfredata alınması önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, bu hususta genel müfredat içerisinde bütün yükseköğretim öğrencilerine söz konusu eğitimlerin verilmesi ve bu eğitimlerin mecburi hale getirilmesi de bir o kadar önemlidir. Afetler ile mücadele ve afet yönetimi konularında nitelikli eğitimcilerin yetiştirilmesi ve okul öncesinden başlayarak yaş gruplarına uygun olacak şekilde bu eğitimlerin toplum geneline yayılması da toplum farkındalığı açısından bir o kadar değerlidir.

“Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Modeli”, bu doğrultuda devletin en yetkili kurumunun koordinesinde gerçekleştirilen son derece önemli ve değerli bir çalışma olmaktadır. Bu gelişme, çalışma kapsamında belirlenmiş olan; “6 Şubat 2023 depremleri sonrası, toplumsal destek ve dayanışmanın arttığı” varsayımını doğrulamakta, bu toplumsal destek ve dayanışmanın en üst kurum koordinesinde modellendiğini ve toplumsal farkındalığın artmaya başladığını açıkça ortaya koymaktadır. Konuya ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı öncülüğünde geliştirilen Türkiye Ulusal Risk Kalkanı modelinin önemi düşünüldüğünde, ülke genelinde söz konusu modelin etkin bir şekilde uygulamaya geçirilmesi ve yaşanabilecek olası afetlerin en az zarar ile giderilmesi için çalışmalara hız verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aall, P. R. (1996). *NGOs and conflict management*, Peaceworks 5, Responses to International Conflict Highlights From The Managing Chaos Conference, United States Institute of Peace
- Abay, A. R. (2004). Sivil toplum ve demokrasi bağlamında sivil dayanışma ve sivil toplum örgütleri, *Sivil Toplum Dergisi*, 6, 271-281.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi-[AFAD] (2012). *2013-2017 Stratejik planı*. T.C. Başbakanlık Afet Ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı <https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2402/files/afadsp2013-2017.pdf>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi-[AFAD] (2014). *Kurumsal mali durum ve beklentiler raporu*. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi-[AFAD] (2021). *2021 yılı performans programı*. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Afetlerin Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi-[CRED] (2023). *2022 disasters in numbers*. Centre for Research for the Epidemiology of Disasters. https://www.cred.be/sites/default/files/2022_EMDAT_report.pdf
- Amerika Birleşik Devletleri İşçi Sendikaları Federasyonu [AFL-CIO] (2005). *Executive council report 2005*. Twenty-Fifth Constitutional Convention Reward Work Respect Workers.
- Ak, N. (2003). *Avrupa Birliği sürecinde sivil toplumun yeri ve önemi*, Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Anabilim Dalı.
- Akal, C. B. (1991). *Sivil toplumun tanrısı*, Afa Yayınları.
- Akyel, R. (2007). *Afet yönetim sistemi: Türk afet yönetiminde karşılaşılan sorunların tespit ve çözümüne ilişkin bir araştırma*. Doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Akyüz, D. (2020). *Kriz ve afet yönetiminde bir STK örneği: Kızılay*. (Yüksek lisans tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Altınsoy, M.B. (2020). *Sayısal göstergelerle sivil toplum kuruluşlarının genel görünümü*. <https://ilke.org.tr/sayisal-gostergelerle-sivil-toplum-kuruluslarinin-genel-gorunumu>
- Amnesty International (2023). *Amnesty international report 2022/23: The state of the world's human rights*, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/5670/2023/en/>.
- Anadolu Ajansı-[AA]. (2024). *Türkiye'de 2023'te bir önceki yıla göre 3,6 kat daha fazla deprem*. <https://www.yirnidort.tv/gundem/turkiyede-2023te-bir-onceki-yila-gore-36-kat-daha-fazla-deprem-144971>
- Arabacı, A. (2003). Küresel sivil toplum ağlarına doğru küresel düzlemde ve Avrupa Birliğinde çevreci gruplar, *Sivil Toplum Dergisi*, 1(3), 25-27. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/documentIngredient.xhtml?uId=2520&ioM=JournalIssue>
- Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği. (2023). *AIFD üyeleri, büyük Güneydoğu depreminden etkilenenlere destek olmaya ve gerekli dayanışma ortamını sağlamak için çalışmaya devam ediyor*. <https://www.aifd.org.tr/haberler/aifd-uyeleri-buyuk-guneydogu-depreminden-etkilenenlere-destek-olmaya-ve-gerekli-dayanisma-ortamini-saglamak-icin-calismaya-devam-ediyor/>
- Archer, M.S. (1995), *Realist social theory: The morphogenetic approach*. Cambridge University Press.
- Arı, T. (1997). *Uluslararası ilişkiler*, (2. Baskı), Alfa Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (1996). *Globalleşme senaryosunun aktörleri*. DER Yayınları.
- Arkun, E. (2007). *Kamuya yararlı derneklerde denetim*. Yüksek lisans tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.

- Arslan, O. (2001). *Kuramsal ve tarihsel aşamalarıyla sivil toplum ve Türkiye gerçeği*, Bayrak Yayınları.
- Arslan, Z. (2005). Demokrasinin demokratikleştirilmesi sivil toplum örgütlerine bağlıdır, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 3(9).
- Aslan, D. (2015). Çokkültürlü toplumlarda eğitim Türkiye ve İsveç'ten örnekler. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 181-185.
- Atayurt, M.A. (2023). *Türkiye'ye uzanan kardeş eli*. <https://turkistanpress.com/page/turkiye-ye-uzanan-kardes-eli/5466>
- Ateş, E. (2024). The effect of earthquakes on international trade: The example of the 6 February 2023 Kahramanmaraş earthquakes. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 6(1), 236-250.
- Aydınbaş G. (2023). Sosyoekonomik boyutuyla Türkiye'de depremler üzerine bir inceleme: Kahramanmaraş depremi örneği. İçinde (Karakuş G., Yakut F. ve Şimşek N.D. Ed), *Sosyal bilimlere çok yönlü yaklaşımlar: tarih, turizm, eğitim, ekonomi, siyaset ve iletişim*, Özgür Yayınları, s. 177-212.
- Azaklı, S. (1996). Devlet-Sivil toplum ve yerel yönetimler, *Türkiye Günlüğü*, Aralık sayısı, s. 43.
- Azimli Çilingir G. (2018). Türkiye'de uygulanan afet yönetimi politikalarının incelenmesi: Yasal düzenlemeler ve Dask, *Journal of Resilience*, 2(1), 13-21
- Baker, G. (2002). Problems in theorisation of global civil society, *Political Studies*, 50(5), 928-943. DOI: 10.1111/1467-9248.00401.
- Balamir, M. (2007). Afet politikası, risk ve planlama, *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB Yayınları, s.31-45.
- Balboa, C. M. (2014). How successful transnational non-governmental organizations set themselves up for failure on the ground, *World Development*, 54 (February), 273–287.
- Başar, A.B. ve Başar, M. (2006). Sosyal sorumluluk raporlaması ve Türkiye'deki durumu, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 213-230.
- Başlar, K. (2005). *Uluslararası hukukta hükümet dışı kuruluşlar*. Nobel.
- Batal, S. ve Çakıcı, K. (2022). 1999 Marmara (Gölcük) depremi sonrası yerel yönetimlerde afet (deprem) politikasının gelişimi: Yalova ili örneği. *11. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı*, 10-12 Haziran 2022.
- Bayhan, V. (2005). Türkiye'de sivil toplum örgütleri, demokrasi ve patronaj, İçinde (Sunar, L. Edt.) *Sivil toplum ve demokrasi*, Kaknüs Yayınları, s. 145-169.
- Bayraktar, Ş. U. (2005). Hangi sivil toplum, nasıl bir demokrasi? 1990'ların Türkiye'sinde sivil toplumlar, *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 3(9). <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/documentIngredient.xhtml?uId=2525&ioM=JournalIssue>
- Bayram, Y. (2024). Uluslararası güvenlikte devlet dışı dalga: Sivil toplum ve otonom silah sistemleri, *Bilgi*, 26(1), 97-132.
- Bell, B. (2013). *Fault lines: Views across Haiti's divide*. Ithaca, Cornell University Press.
- Benson, C. (2016). *ADB Sustainable Development Working Paper Series No. 41: Promoting sustainable development through disaster risk management*. Asian Development Bank
- Benson, C., Twigg, J., & Myers, M. (2001). NGO initiatives in risk reduction: An overview. *Disasters*, 25(3), 199-215.
- Bikçe M. (2015). Türkiye'de hasara ve can kaybına neden olan deprem listesi (1900-2014), *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, 14-16 Ekim 2015.
- Biricik, A.S., Ceylan, M.A. ve Ünlü, M. (1996). 1 Ekim 1995 - Dinar depremi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1, 63-102.
- Birleşmiş Milletler Türkiye (2024). *6 Şubat depremlerinin yıldönümü ve BM'nin çalışmaları*. <https://turkiye.un.org/tr/259746-6-%C5%9Fubat-depremlerinin->

[y%C4%B1ld%C3%B6n%C3%BCm%C3%BC-ve-bmnin-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1](https://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/06-subat-2023-ml7-5-ekinozu-kahramanmaras-depremi/)

- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Enstitüsü (2023). 06 Şubat Ekinözü Kahramanmaraş depremi. <https://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/06-subat-2023-ml7-5-ekinozu-kahramanmaras-depremi/>
- Brown, J. A. C. (2000). *Beyin yıkama*. (Çev. Tanç, B.) Boğaziçi Yayınları.
- Bumin, K. (1998). *Demokrasi arayışında kent*, İz Yayıncılık.
- Büyükanıt, Y. (2003). *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu açış konuşması*, 29 Mayıs 2003.
- Carter, W. N. (2008). *Disaster management: A disaster manager's handbook*. Asian Development Bank.
- Celasun, Merih vd. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu raporu*, Yayın No: DPT: 2544-ÖİK: 560.
- Centre for Research on the Epidemiology of Disasters-[CRED]. (2018). *Natural disasters 2017*. https://www.cred.be/sites/default/files/adsr_2017.pdf
- Chang, S.E. (2010). Urban disaster recovery: a measurement framework and its application to the 1995 Kobe earthquake. *Disasters*, 34, 303– 327.
- Charnovitz, S. (2005). *Accountability of nongovernmental organizations (NGOs) in global governance*. George Washington Law Faculty Publications & Other Works, No.145, Earthscan.
- Chen, L. C., Liu, Y. C., & Chan, K. C. (2006). Integrated community-based disaster management program in Taiwan: A case study of Shang-Anvillage. *Natural Hazards*, 37(1-2), 209-223.
- Chen, K., Yu, Y., Li, Z., Wang, Y., & Feng, X. (2020). ShakeMap modelling for the 1556 Shaanxi Gaoling Earthquake, China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 44. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101416>
- Chesnier, M. T. (2004). NGOs and international law, *Journal of Human Rights*, 3(2), 253-263. <https://doi.org/10.1080/1475483042000210766>
- Cooper, A. ve Hocking, B. (2000). Governments, non governmental organizations and the re-calibration of diplomacy, *Global Society*, 14(3), 361-376. <https://doi.org/10.1080/13600820050085750>
- Coppola, D. (2015). *Introduction to international disaster management*, Third Edition, Elsevier
- Crawford, G. (2003). Promoting democracy from without- learning from within (Part II), *Democratization*, 10(2), 1-20.
- Crossette, B. (1998). Amnesty finds widespread pattern of U.S. rights violations, *New York Times*, 5 Ekim 1998. <https://www.nytimes.com/1998/10/05/world/amnesty-finds-widespread-pattern-of-us-rights-violations.html>
- Cullen, H., & Morrow, K. (2001). International civil society in international law: The growth of NGO participation, *Non-State Actors and International Law*, 1.
- Çaha, Ö. (1998). *Türkiye’de sivil toplumun sorunları*, *Liberal Düşünce Dergisi*, 9-10, 22-36.
- Çaha, Ö. (2000). *Aşkın devletten sivil topluma*, Gendaş yayınları.
- Çamaş, T. ve Turan, A. M. (2023). Afet yönetiminde yeni bir model: Türkiye Ulusal Risk Kalkanı modeli. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*. 2(4), 238-261.
- Çelik, İ.E. (2011). *Türk bankacılık sektöründe yatırım bankacılığı uygulaması ve ekonomiye etkisi*. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı.
- Çevikbaş, R. (1995). Yerel yönetimler, işlevi ve Türkiye’deki durumu. *Türk İdare Dergisi*, 407 (67), 69-96.

- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı-[ÇŞİDB]. (2023a). *Türkiye Ulusal Risk Kalkın Modeli*, Yayınlanmamış Çalışma, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Yayınları.
- Deniz, O., Yıldız, Z. D., Parin, S. ve Erdoğan, V. (2017). Deprem ve göç: 2011 Van depremi örneği. *Social Sciences Studies Journal*, 3(10), 1426-1444.
- Doğal Hayatı Koruma Vakfı [WWF]. (2024). *Hakkımızda*. <https://www.wwf.org.tr/wwf/hakkimizda/>
- Doğan, İ. (2002). *Sivil toplum*, Alfa Yayınları.
- Doğan, E. (2003), Sendikalar ve Türkiye'nin Avrupa Birliği siyaseti, *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 6(3), 19-43.
- Doğan B. (2015). Türkiye'de afet yönetim politikalarının analizi: paydaşlar, etkinlik ve sorunlar, 6. *Kamu Politikaları Çalıştayı*, 16- 18 Eylül, Sakarya Üniversitesi.
- Dölek I., Uzelli T., Ege I. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri ile oluşan kütle hareketlerine bir örnek: Tepehan heyelanı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 83, 73-86. <https://doi.org/10.17211/tcd.1307166>
- Drucker, P. (1990). *Yeni gerçekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Duman, H. (2024). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri ve Türkiye afet yönetimi sistemine ilişkin bir değerlendirme. Yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Eberlein, B. ve Kerwer, D. (2004). New governance in the European Union: A theoretical perspective, *JCMS Journal of Common Market Studies*, 42(1), 121-142. DOI: 10.1111/j.0021-9886.2004.00479.x
- EKO International Aid Organization [EIAO] (2023). *Deprem bölgesinde hijyen paketi dağıttık*. <https://e-iao.com/deprem-bolgesinde-hijyen-paketi-dagitik/>
- Emre, Ö., Özalp, S., Yıldırım, C., Özaksoy, V. ve Doğan, A. (2003). 12 ve 14 Mart 2005 *Karlıova Depremleri'nin değerlendirilmesi*. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etütleri Dairesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (1998). Sivil toplum: Bir kavramın anatomisi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 46-47. <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberal-dusunce-sayi-10-11-bahar-yaz-1998-sivil-toplum-liberalizm-ve-turkiye,284.php>
- Erdoğan, Ö. (2016). The role of non-governmental organizations (Ngo's) in the socio-economic and environmental-value awareness development in Turkey, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(23), 1-32.
- Ergünay, O. (1996). Afet yönetimi nedir? Nasıl olmalıdır?, *TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 263.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Erkoç, T. (2004). *İl ve ilçe acil yardım teşkilatları*, İçişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, 88. dönem kaymakamlık kursu ders notları.
- Erözden, O. (1997). STK'lar ve hukuki çerçevede yenilik talepleri üzerine notlar, İçinde (T. Ulaş Ed.), *Merhaba sivil toplum*, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, s. 13-22.
- Ersoy Ş. (2009). Afetler çağı!, *Atlas Dergisi* https://www.researchgate.net/profile/Suekrue-Ersoy/publication/268740404_Afetler_Cagi/links/549_91eba0cf_2519f5a1defa9/Afetler-Cagi.pdf
- Ertan, G. (2020). Civil society and disaster management: Case of Marmara earthquake. *Electronic Journal of Social Sciences*. XIX(7), 2044-2056.
- Eryılmaz, B. (2014). *Kamu yönetimi* (7. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Euronews. (2023a). *Türkiye, deprem sonrası uluslararası yardım çağrısı yaptı*. <https://tr.euronews.com/2023/02/06/dorduncu-seviye-deprem-ilaninin-ardindan-turkiyeden-uluslararası-yarım-cagrisi>

- Euronews (2023b). *Avrupa ülkelerinden hangisi ne kadar deprem yardımı yaptı?*, <https://tr.euronews.com/2023/03/05/avrupa-ulkelerinden-hangisi-ne-kadar-deprem-yardimi-yapti>, 05.03.2023.
- Euronews (2024). *Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası'ndan Türkiye'ye 250 milyon euro'luk deprem finansmanı*. <https://tr.euronews.com/2024/07/10/avrupa-konseyi-kalkinma-bankasindan-turkiye-ye-250-milyon-euroluk-deprem-finansmani> 10.07.2024.
- Fischer, H. W., Scharnberger, C.K., & Geiner, C.J. (1996). Reducing seismic vulnerability in low to moderate risk areas. *Disaster Prevention and Management*, 5(4), 5–18.
- Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) (2024). *FES Türkiye*. <https://turkey.fes.de/hakkimizda/fes-tuerkiye.html>
- Funda, İ. (2011). *Sivil toplum kuruluşlarının finansal kaynaklara ulaşmasında bilişimin etkisi: Türkiye eğitim gönüllüleri vakfının analizi*. Yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Gavrilis, G. (2001). Covering disasters, natural or otherwise: Media, politics, and the public sphere in post-earthquake in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, XXIV, 141-164.
- Geray, C. (2000). *Belediye kurulmasında uygulanacak ölçütler ve yöntem*, Türk Belediyecilik Derneği.
- Gershman, C. (2006). Demokrasi için dünya çapında bir hareket gerçekleştirmek: Sivil toplum örgütlerinin rolü. *ABD Dışişleri Bakanlığı Elektronik Dergisi*, 8(1),
- Ghinst, J. V. D. (1998). *Üç sempozyum, sivil toplum kuruluşları*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Giorgetti, C. (1999). From Rio to Kyoto: A study of the involvement of nongovernment organizations in the negotiations on climate change, *Newyork University Environmental Law Journal*, 7, 201-245.
- Global Policy Forum [GPF] (2021). NGOs. <https://archive.globalpolicy.org/ngos/index.htm>
- Gordenker, L. & Weiss, T. G. (1995). Pluralising global governance, *Third World Quarterly*, 16(3), 357-387.
- Gökçe, O., & Tetik, Ç. (2012). *Teoride ve pratikte afet sonrası iyileştirme çalışmaları*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Yayınları
- Gökçekuş, H., Barlas, C., Almuhsen, M. ve Eyni, N. (2018). *Doğal ve insan kaynaklı afetler, sonuçları ve afet yönetimi*. Yakın Doğu Üniversitesi.
- Green, A. & Matthias, A. (1997). *NGOs and health in developing countries*, Macmillan.
- Green Cross (2024). *Give humanity a chance give the earth a future*. <https://www.gcint.org/>
- Greenpeace (2024). *A green and peaceful future is our quest*. <https://www.greenpeace.org/international/about/>
- Guidoboni, E., Bernardini, F., & Comastri, A. (2004). The 1138–1139 and 1156–1159 destructive seismic crises in Syria, South-Eastern Turkey and Northern Lebanon. *Journal of Seismology*, Springer, 8(1), 105–127. <https://doi.org/10.1023/B:JOSE.0000009502.58351.06>
- Gunn, C. (2004). *Third sector development*, Cornell University Press
- Güder, N. (2004). *Sivil toplumun el kitabı*, Sivil Toplum Geliştirme Programı.
- Gül, O. K. (2011). 27 Aralık 1939 Erzincan depremi'nin Sivas ve ilçelerine etkileri, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 3, 136.
- Güloğlu, T. ve Es, M. (2006). Sivil toplum kuruluşlarının yerel yönetimlere etkisi, *III. Ulusal STK'lar Kongresi*, Çanakkale
- Gündüz, İ. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de afet yönetimi*, Erdem Yayınları
- Gürel, D. (2009). *Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika üzerindeki etkisi: İstanbul örneği*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Habermas, J. (1996). *Demokratik anayasal devlette tanınma savaşı, çokkültürcülük ve tanınma politikası* (Çev. M. H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları.

- Habermas, J. (2002). *Öteki olmak, ötekiyle yaşamak – siyaset kuramı yazıları*, (Çev. İ. Aka), Yapı Kredi Yayınları.
- Hague, R, Harrop, M., & Breslin, S. (1998). *Comparative government and politics*. Macmillan
- Hall-Jones, P. (2006). *The rise and rise of NGOs*. Global Policy Forum GPF. <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/176/31937.html>
- Hudock, A. C. (1999). *NGOs and civil society democracy by proxy, polity*, Cambridge publishing.
- Huixian, L., Housner, G., Lili, X., & Duxin, H. (2002). *The Great Tangshan Earthquake of 1976*. Volume 3, Pasadena, Earthquake Engineering Research Laboratory, California Institute of Technology, 819–822.
- Inman, J. & McAlister, L. (1993). A retailer promotion policy model considering promotion signal sensitivity. *Marketing Science*, 12 (Fall), 339-356.
- Işık, M. (2012). *Hemşire yöneticilerin kriz yönetimine ilişkin yaklaşımlarının belirlemesi*, Yüksek lisans tezi. Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2019). *Türkiye deprem tehlike haritası*. <https://tdth.afad.gov.tr>
- İskender, H., Yirmibeşoğlu, F., Yaman, F., Kahya, C. ve Trabzon, L. (2017). *Marmara Ereğlisi ilçesinde, enerji depolama ve üretim alanı planlamasına yönelik teknik ve ekonomik fizibilite raporu*. İTÜ Afet Yönetimi Araştırma-Uygulama Merkezi.
- İşbilir, A. C. (2021). Sivil toplum kuruluşlarının barış inşası fonksiyonları ve Türk STK'larının barış inşa edici kapasitesi üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 85-126.
- Jahangiri, L., Pigliacelli, S. & Kerr, A. R. (2011). Severe and rapid erosion of dental enamel from swimming: A clinical report. *Journal of Prosthetic Dentistry*. 106(4), 219-223.
- Jalali, R. (2002). Civil Society and the State: Turkey after the earthquake. *Disasters*, 26(2), 120–139.
- Kadioğlu, M. ve Özdamar, E. (Ed.) (2006). *Afet yönetiminin temel ilkeleri*. JICA Türkiye Ofisi Yayınları, No.1.
- Kadioğlu, M. (2008). Modern, bütünleşik afet yönetimin temel ilkeleri, İçinde (M. Kadioğlu ve E. Özdamar, Ed.), *Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri*, s. 1-57. JICA Türkiye Ofisi, Yayın No:2.
- Kalaycıoğlu, E. (1998). *Sivil toplum ve neopatrimonyal siyaset*, Vadi yayınları.
- Kaldor, M. (2002). *Civil society and accountability: Human development report*, Occasional Paper.
- Kaldor, M. (2003). *Global civil society: An answer to war*. Polity Press.
- Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (2024). www.koeri.boun.edu.tr, [Boğaziçi Üniversitesi](http://BoğaziçiÜniversitesi).
- Kaptanoğlu, C. (2024). *Afet yönetimi çalışmalarına yönelik bibliyometrik analiz*. Yüksek lisans tezi. Giresun Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karaaslan, A. (2015). *Amerika Birleşik Devletleri'ndeki afet yönetimi ile Türkiye'deki afet yönetiminin karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi.
- Karadağ, A. (2005). Demokratikleşme ve sivil toplum, liberal düşünce topluluğu örneği, İçinde (Sunar, L. Ed.), *Sivil toplum ve demokrasi*, Kaknüs Yayınları.
- Karagül, S. (2006). Küresel bir aktör olarak uluslararası sivil toplum kuruluşları: Uluslararası politikadaki rol ve etkinlikleri, *III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 9-10 Aralık 2006, s. 485-491.
- Katoch A (2006). The responders cauldron: The uniqueness of international disaster response, *Journal of International Affairs*, 59 (2), 153–172.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve sivil toplum*, (Çev. Erdoğan, N.), Ayrıntı yayınları.

- Keyman, E. F. ve İçduygu, A. (2003). Globalization, civil society and citizenship in Turkey: Actors, boundaries and discourses, *Citizenship Studies*, 7(2).
- Keyman, E.F. (2005). Avrupa’da ve Türkiye’de sivil toplum, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*. Sayı: 3.
- Koçdemir, K. (2004). *Milli devlet ve küreselleşme, anlamı değişen sınırlar*, Ötüken yayınevi.
- Kolbe, A. R., Hutson, R. A., Shannon, H., Trzcinski, E., Miles, B., Levitz, N., Puccio, M., James, L., Roger, N., & Jean, M. R. (2010). Mortality, crime and access to basic needs before and after the Haiti Earthquake: A random survey of Port-au-Prince households. *Medicine, Conflict and Survival*. 26(4), 281–297. DOI: 10.1080/13623699.2010.535279.
- Kopecky, P. M. ve Mudde, C. (2003). Rethinking civil society, *Democratization*, 10(3), 1-14.
- Kuçuradi, İ. (1998). *Sivil toplum kuruluşları: Kavramlar, üç sempozyum, sivil toplum kuruluşlar*, Tarih Vakfı Yayıncılık.
- Kurma, E. (1996). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi*. XI, İletişim yayınları.
- Küçükömer, İ. (1994). Başbakan parayı anladı mı?, İçinde (Küçükömer, İ. Ed.) *Sivil toplum yazıları*, s. 18-20. Bağlam Yayıncılık.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık- Azınlık haklarının liberal teorisi*, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Limoncu S. ve Atmaca A.B. (2018). Çocuk merkezli afet yönetimi, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- Dergisi*, 13(1), 132-143.
- Lions Club International (2014). *Hoşgeldiniz: İnsanlığa hizmette küresel lider*. <https://www.lionsturkiye.org/public/uploads/files/Lions/Hosgeldiniz.pdf>
- Machiavelli, N. (2014). *Prens*, Can yayınları.
- Macit, İ. (2019). Bütünleşik afet yönetiminde Sendai çerçeve eylem planının beklenen etkisi, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(1), 175-186.
- Madon, S. (1999). International NGOs: Networking, information flows and learning, *Journal of Strategic Information Systems* 8, 251-261.
- Marangoz, M. ve İzci, Ç. (2023). Doğal afetlerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler bağlamında girişimciler açısından değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 24(52), 1-30.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye’de toplum ve siyaset makaleler I*. İletişim yayınları.
- Mardin, Ş. (1995). *Türkiye; toplum ve siyaset*, İletişim yayınları.
- Martens, K. (2002). Mission impossible? Defining nongovernmental organizations. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 13(3), 271-85.
- Medecins Sans Frontieres [MSF] (2024). About Us. <https://www.msf.org/>
- Meray, A.E. (2007). *Türkiye’de uluslararası sivil toplum kuruluşlarının siyasal karar alma mekanizmalarına etkisi*, Yüksek lisans tezi. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Nicholson, M. (1998). *International relations: A concise introduction*, Macmillan Press.
- Nohl, A.M. (1994). Türkiye’de hükümet dışı örgütlerde ekoloji sorunsalı, *Birikim*, 57-58, 1-10. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-57-58-ocak-subat-1994/2260/turkiye-de-hukumet-disi-orgutlerde-ekoloji-sorunsali/4940>
- Nuscheler, F. (2003). *Civil-Society actors: A democratic corrective for international organizations*, Friedrich-Ebert-Stiftung Department for Development Policy.
- Oğuz, İ. ve Gülçubuk, B. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli deprem deneyimi ışığında tarım-gıda değer zincirini güçlendirme ve toplum bilincini harekete geçirme, *ARGET 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Bildiriler Kitabı*, 16-17 Kasım 2023, Cilt. 1, s. 40-52.
- Olson, R. S. (2000). Toward a politics of disaster: Losses, values, agendas, and blame, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 18(2), 265-287

- Opricovic, S. & Tzeng, G. H. (2002). Multicriteria planning of postearthquake sustainable reconstruction, *Computer-Aided Civil and Infrastructure Engineering*, 17(3), 211–220. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-8667.00269>
- Orhan, G. ve Tekin, Y. O. (2005). Sivil toplum kuruluşları ve demokrasi: Siyasal kültür perspektifinden bir değerlendirme. *II. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, s. 465-473.
- Orient Institute. (2024). *Orient-Institut studies*. <https://oiist.org/en/publications/orient-institut-studies/>
- Öke, M. K. (2001). *Küresel toplum*, Asam yayınları.
- Örs, F. (2003). Meslek yüksekokullarının toplumsal işlevi, bir meslek yüksekokulunun kurumsal imaj araştırması, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 1-16.
- Özel, M. (2015). Afet yönetiminin iyileştirme aşaması bağlamında 2011 Van depremi sonrasında “Konteyner Kent” uygulaması. *Türk İdare Dergisi*, 477, 11-35.
- Özkaya, Y. ve Erat, V. (2017). *Kamu politikası ansiklopedisi*, Nobel akademik yayıncılık.
- Özmen, B. ve Özden, A.T. (2013). Türkiye’nin afet yönetim sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme, *İ.Ü. Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, 1-28.
- Özmen, B., Nurlu, M. ve Güler, H. (1997). *Coğrafi bilgi sistemi ile deprem bölgelerinin incelenmesi*. Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi, s. 1-88.
- Öztürk, N.S. (2019). *Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarında gönüllülerin kaynak geliştirme süreçlerine katılımı*, Yüksek lisans tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek*, (Çev. B. Tanrıseven), Phoenix yayınları.
- Paris, R., Lavigne, F., Wassimer, P., & Sartohadi, J. (2007). Coastal sedimentation associated with the December 26, 2004 Tsunami in Lhoknga, West Banda Aceh (Sumatra, Indonesia). *Marine Geology. Elsevier*. 238 (1–4), 93–106. DOI: 10.1016/j.margeo.2006.12.009
- Pazarıcı, H. (1998). *Uluslararası hukuk dersleri*, 1. Kitap, Turhan Kitabevi.
- Perry, J. L. (2007). Democracy and the new public service, *The American Review of Public Administration*, 37(3), 3-16.
- Reimann K. (2006). A view from the top: International politics, norms and the worldwide growth of NGOs, *Georgia State University, Political Science Faculty Publications*. 4.
- Resmi Gazete (2023). 06.10.2023 Tarih ve 32331 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/10/20231006.pdf>
- Rocha, J. L. & Christoplos, I. (2001). Disaster mitigation and preparedness in the Nicaraguan post-mitch agenda, *Disasters*, 25(3), 240-250.
- Rose, S. (1996). Nonprofits, and economic theory, *Journal of Economic Literature*, 34(2), 701-728.
- Ross, A. (2017). *Growing role of NGOs and the UN*. <https://behorizon.org/ngos-and-the-un/#:~:text=According%20to%20the%20Department%20of,NGOs%20worldwide%20increased%20to%2028%2C998>
- Ryfman, P. (2000). *Sivil toplum kuruluşları*, (Çev. İ. Yerguz), İletişim yayınları.
- Sant’Egidio (2018). *Mozambico*. <https://www.santegidio.org/pageID/30964/langID/it/MOZAMBICO.html>
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Postmodernite sivil toplum ve İslam*, Alf yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y., Kahraman, H. B. ve Keyman, E. F. (1999). *Katılımcı demokrasi, kamusal alan ve yerel yönetim*, Demokrasi kitaplığı.
- Savran, G. (2003). *Sivil toplum ve ötesi*. Belge yayınları.

- Sezer, Y. (2007). Belediyelerde birleşme ve katılma uygulamaları. İçinde (H. Özgür ve M. Kösecik Ed.), *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar-II*, Nobel Yayın, s. 143-165
- Shelley, B. (2000). Political globalization and the politics of international nongovernmental organisations: The case of village democracy in China, *Australian Journal of Political Science*, 35(2), 225-238.
- Shrestha, V. P. (1999). Forest resources of Nepal: Destruction and environmental implications, *Contributions to Nepalese Studies*, 26, 295-307.
- Simmons, P.J. (1998). Learning to live with NGOs, *Foreign Policy*, Fall, <https://carnegieendowment.org/posts/1998/10/learning-to-live-with-ngos?lang=en>
- Sivil Toplum Geliştirme Projesi (2024). *Die neuesten Artikel*, <http://www.stgp.org>
- Skinner A. ve T. Reinhard (1992). A view of role of NGO's in natural disasters. In (Y. Aysan ve I. Davis Ed), *Disasters and small dwelling*, James & James Science Publishers Ltd., p. 72-77.
- Soros, G. (2002). *Küreselleşme üzerine*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, No: 35.
- Sönmezoğlu, F. ve Ayman, S.G. (2003). The roots of conflict and the dynamics of change in Turkish-Greek relations, In (C. Collias and G. G. Şenesen, Ed.), *Greece and Turkey: In the 21st Century: Conflict and Cooperation*, Nova press, pp. 38-47.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. Filiz kitabevi.
- Sulaiman, S. (2020). International Non-Governmental Organizations (INGOS) and their impact on the democratization of developing countries: The case of Nigeria. *Preprints*. <https://doi.org/10.20944/preprints202007.0500.v1>
- Şengün, H. ve Temiz, A. (2007). Afet yönetimi ve Karabük, *Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Mattek matbaacılık. <https://eskisakarya.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/3907.pdf>
- Şengün, H. (2007). *Afet yönetimi sistemi ve Marmara depremi sonrasında yaşanan sorunlar*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Şenol, A. F., Akbaş, A. ve Çalışkan, Ö. (2023). Türkiye’de son yüzyılda (1923-2023) meydana gelen yıkıcı depremler ve kullanılan deprem yönetmelikleri. *Mühendislikte Yenilikçi Çalışmalar*, 75-97.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (1990). *Birleşmiş Milletler antlaşması*. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Dış Ticaret Müsteşarlığı yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi (2021). *Afet*. <https://www.mevzuat.gov.tr/aramasonuc>.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu kalkınma planı, Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu raporu*.
- Taş, Ş. ve Erdal, M. (2015). Afet yönetiminde sürdürülebilirlik, II. *Uluslararası Sürdürülebilir Yapılar Sempozyumu (ISBS 2015)*, 28-30 Mayıs 2015.
- Tekeli, İ. (2004). *Katılımcı demokrasi, sivil ağlar ve sivil toplum kuruluşları*, https://stk.bilgi.edu.tr/media/cd/01/doc/okuma_02-2.pdf
- Tercan, B. (2018). Türkiye’de afet politikaları ve kentsel dönüşüm. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 63-74.
- The ERM Sustainability Institute (2024). www.sustainability.com
- The Salvation Army (2023). 2023 annual report: Love beyond measure. https://s3.amazonaws.com/usn-cache.salvationarmy.org/1271d764-398b-4fae-b409-b72dd5eab41e_TE-Salvation-Army-Annual-Report-2023-07-31.pdf
- The Union of International Associations (Uluslararası Dernekler Birliği) (2024a). *International associations statutes series*. <http://www.uia.org/legal/app411.php>

- The Union of International Associations (Uluslararası Dernekler Birliği) (2024b). *The yearbook of international organizations*. <https://uia.org/yearbook>
- Topal, A.H. (2015). Uluslararası ceza mahkemesinin Mavi Marmara kararı ve kararın uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 481-508.
- Tosun, G. E. (2001). *Demokratikleşme perspektifinden devlet – sivil toplum ilişkisi*, Alfa yayınları.
- Touraine, A. (1992). *Modernliğin eleştirisi*, (Çev. H. Tufan), Yapı Kredi yayınları.
- Türk İş Dünyası Konfederasyonu-[TURKONFED] (2023). *2023 Kahramanmaraş depremi— Afet ön değerlendirme durum raporu*, <https://turkonfed.org/tr/detail/3937/2023-kahramanmaras-depremi-afet-on-degerlendirme-durum-raporu>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu (SBB deprem sonrası değerlendirme raporu)*. <https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu>
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2024). *Türkiye'nin sağlık ordusu deprem bölgesi için seferber oldu*. <https://www.saglik.gov.tr/TR-102172/turkiyenin-saglik-ordusu-deprem-bolgesi-icin-seferber-oldu.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü (2024). *Mevzuat*. <https://www.vgm.gov.tr/mevzuat>
- Türkiye Earthquakes Recovery and Reconstruction Assessment-[TERRA] (2023). *Earthquake impact and recovery vision*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/Turkiye-Recovery-and-Reconstruction-Assessment.pdf>
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı-[TÜSEV] (2007). <http://www.tusev.org.tr/>
- Tvedt, T. (1998). *Angels of mercy or development diplomats? NGOs and foreign aid*, Africa World Press.
- Uğur, A. ve Işık, M. (2020). Türkiye'nin afetlere hazırlık politikalarının toplum algısı üzerinden karşılaştırmalı analizi: Van-Bitlis illeri örneği. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 6(1), 98-118. <https://doi.org/10.21324/dacd.542528>
- Ulaş Kadioğlu, B. ve Uncu, F. (2018). Disaster awareness research in family health centers: The case of Elazığ. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 8(2), 1-10.
- Uluslararası Acil Durum Veri Tabanı [CRED] (2023). Earthquakes in Türkiye: A review from 1900 to today, *CRED Crunch Newsletter*, 72 <https://reliefweb.int/report/turkiye/cred-crunch-newsletter-issue-no-72-september-2023-earthquakes-turkiye-review-1900-today>
- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi. (2024). *Türkiye şubesi*. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-subesi>
- Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye (2024). *Türkiye*. <https://www.ilo.org/tr/turkiye>
- Uluslararası Doktorlar Derneği. (2023). *İlk müdahale ve organizasyon*. <https://www.aidoctors.org/deprem-calismalari/>
- Uluslararası Lions Dernekleri Yönetim Çerçevesi Federasyonu (2024). *Basında Lions*. <http://www.lions118e.org/hakkimizda.html>
- Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği (2024). *Hakkımızda*. <http://aicaturkey.org/aica-tr-tarihi>.
- Uluslararası Şeffaflık Derneği. (2024). *Uluslararası Şeffaflık Örgütü*. <https://seffaflik.org/hakkimizda/uluslararasi-seffaflik-orgutu/>
- Universal Uluslararası Kalkınma ve Çevre Derneği [IDEA] (2024). *IDEA Universal Derneği hakkında*. <https://www.ideauniversal.org/>
- Ural, E. (1995). *Gönüllü kuruluşlar toplantısı*, Türkiye Çevre Vakfı yayını.
- Van Tuijl, P. (1999). NGOs and human rights: Sources of justice and democracy, *Journal of International Affairs*, 52(2),

- Wang, Y., Lai, N., Zuo, J., Chen, G. & Du, H. (2016). Characteristics and trends of research on waste-to-energy incineration: A bibliometric analysis, 1999-2015. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 66, 95-104
- White, G. (1994). Civil society, democratization and development (I): Clearing the analytical ground. *Democratization*, 375-390. doi:10.1080/13510349408403399
- Willetts, P. (1996). *The influence of non-governmental organizations in the UN system, The conscience of the world*, Brookings Institution.
- Willetts, P. (2000). From “Consultative Arrangements” to “Partnership”: The changing status of NGOs in diplomacy at the UN, *Global Governance*, 6(2), 191-212.
- Willetts, P. (2001). Transnational actors and international organizations in global politics, In (J. Baylis & S. Smith, Ed.), *The globalization of world politics*, 2nd Edition, Oxford University Press, pp. 356-386.
- Williams, A.G. (2005). *The practice of liberal pluralism*, Cambridge University Press.
- Woods, A. (2000). *Facts about European NGOs active in international development*, International Development, Development Centre Studies, Development Centre of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)
- Yalçındağ, S. (1999). Belediyelerde halk katılımı, *Türk İdare Dergisi*, 424, 49– 72.
- Yaman, F. ve Ayrancı, E. (2020). The role of human resources management within business continuity. İçinde (A. P. Kalkan, Ed.), *Human and business oriented academic research* ss. 84-95.
- Yavuz, C. ve Kaynar, İ. (2015). Kamuoyu oluşumunda stratejik bir araç olarak sivil toplum kuruluşları, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 183-196.
- Yerlikaya-Şaşmaz, O. (2022). Afet politikası, İçinde (V. Erat ve Y. Özkaya, Ed.), *Kamu politikası ansiklopedisi*, ss. 5-10. Nobel yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi sivil toplum kuruluşları ve yönetim*, Seçkin yayıncılık.
- Yıldız, O. (2006). *Küreselleşme sürecinde sivil toplum kuruluşlarının dünya politikasında artan rolü: Uluslararası kuruluşlar açısından bir değerlendirme*, Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Yılmaz, A. (2003). *Türk kamu yönetiminin sorun alanlarından biri olarak afet yönetimi*, Pegem-A yayıncılık.
- Yüksel, G. (2024). *Toplumun afete ve acil durumlara hazırlık düzeyini etkileyen faktörlerin incelenmesi: Amasya ili örneği*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Zengin, E. (1999). *Yerel yönetim birlikleri*, 1.Baskı, Mimoza yayınları.